

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๔๓ ตอนที่ ๑๔๒๑ – ๑๔๓๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๔๒๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๖๔

มโนรถปุรณิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พรรณนาวรรคที่ ๒
ในพระสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๖ มีข้อความที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาสภาพธรรมโดยละเอียด แม้แต่ในเรื่องของภวังคจิต

ข้อความมีว่า

ชื่อว่า ปุถุชนไม่ฟังแล้วซึ่งภวังคจิตนั้น ความว่า ปุถุชนเว้นแล้วจากการฟังภวังคจิตนั้น ๆ ในข้อนั้น บุคคลนั้นไม่ฟังแล้วเพราะไม่มีอาคมและอธิคม

อาคม คือ การศึกษาหรือคัมภีร์ปกรณ์ต่าง ๆ ถ้าไม่มีคัมภีร์ปกรณ์ต่าง ๆ ที่พระเถระทั้งหลายท่านทรงจำสืบทอดต่อ ๆ มา จะไม่มีใครรู้เรื่องของภวังคจิตในขณะนี้เลย แต่เพราะว่ามีปกรณ์ คือ อาคม คือ การศึกษา และอธิคม คือ การบรรลุแต่ผู้ใดก็ตาม

ไม่ฟังแล้ว เพราะไม่มีอาคมและอธิคม เพราะไม่ศึกษาและไม่หมั่นปฏิบัติเป็นผู้ฟังรู้ได้

คือ ฟังรู้ได้ว่า เป็นผู้ที่ไม่รู้เรื่องของภวังคจิตเลย

มีใครสามารถพูดเรื่องของภวังคจิตโดยไม่ศึกษาปกรณ์ต่าง ๆ ได้บ้าง อาจจะรู้เรื่องเห็น รู้เรื่องได้ยิน รู้เรื่องสุข รู้เรื่องทุกข์ แต่ไม่รู้ว่าภวังคจิตเกิดขึ้นในขณะไหน

ข้อความต่อไปมีว่า

จริงอยู่ บุคคลใดใคร่ครวญอยู่ซึ่งพระสูตรนี้จำเดิมแต่ต้นด้วยสามารถแห่งอรรถ ย่อมไม่ทราบนั้นเทียวด้วยสามารถแห่งอาคม ย่อมไม่ทราบด้วยสามารถ

อริคมว่า เชื่อว่าภวังคจิตนี้บริสุทธิ์แล้วตามปกติ เข้าไปเศร้าหมองแล้วเพราะอุปกิเลสทั้งหลายมีความโลภเป็นต้น อันเกิดขึ้นแล้วในขณะที่แห่งขณะ ดังนี้

เป็นข้อความที่อธิบายว่า ผู้ที่เพียงใคร่ครวญซึ่งพระสูตรนี้ คือ ด้วยตำราไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่า ภวังคจิตต่างกับชวนจิต ซึ่งโดยการศึกษาทราบว่า ภวังคจิตไม่ใช่ชวนจิต ภวังคจิตเป็นวิบากจิต ซึ่งเกิดดับสืบต่อดำรงภพชาติต่อจากปฏิสนธิจิต

ในขณะที่เป็นภวังค์ ไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วยเลย โลกเจตสิกไม่ได้เกิดกับภวังคจิต โทสเจตสิกไม่ได้เกิดกับภวังคจิต โมหเจตสิกไม่ได้เกิดกับภวังคจิต อิสสา มัจฉริยะะ กุกกุจจะ ทั้งหมดไม่ได้เกิดกับภวังคจิต แต่ถ้าเพียงศึกษาอย่างนี้ ย่อมไม่ทราบด้วยสามารถแห่งอาคม ย่อมไม่ทราบด้วยสามารถอริคม

ในขณะที่ภวังคจิตของทุกคนบริสุทธิ์ ที่ใช้คำว่า บริสุทธิ์ คือ ไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย ในขณะที่เป็นกุศล ไม่ใช่ในขณะที่เป็นภวังค์ แต่เป็นขณะ ในขณะที่เป็นอกุศลก็ไม่ใช่ในขณะที่เป็นภวังค์ แต่เป็นขณะ

เพราะฉะนั้น ผู้ที่สติไม่ระลึกลักษณะของสภาพธรรม และปัญญายังไม่สามารถประจักษ์แจ้งสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ จะไม่รู้ความต่างกันของขณะที่เป็นภวังคจิตและขณะที่เป็นชวนจิต

ภวังคจิต ไม่มีกุศลเจตสิกหรืออกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะว่าภวังคจิตเป็นวิบากจิต ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็มีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย มีสติเกิดร่วมด้วย แต่เป็นชาติวิบาก ไม่ใช่กุศล นี่คือการความต่างกันของจิตที่เป็นภวังค์ กับจิตที่เป็นวิถิจิต

ข้อความต่อไปมีว่า

ก็อาคม (คือ ปริยัติหรือปกรณ์คัมภีร์ต่าง ๆ) อันแทงตลอดซึ่งยถาภูตญาณของบุคคลใดไม่มี เพราะเว้นจากการเรียนและการสอบสวนในขั้น ๓ ธาตุ อายตนะ ปัจจัยการ และสติปัญญาเป็นต้น อริคมย่อมไม่มี เพราะความที่ธรรมอันบุคคลพึงถึงด้วยการปฏิบัติอันตนไม่บรรลุแล้ว บุคคลนั้นชื่อว่าไม่ฟังแล้ว เพราะความไม่มีอาคมและอริคม บุคคลนี้ได้เป็นปุถุชน

การฟังเรื่องของภวังค์ ต้องมีการศึกษาเรื่องของภวังค์ คือ สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏด้วย ขณะนี้มีภวังคจิต ขณะที่ เป็นภวังค์ไม่ใช่กุศลจิต หรืออกุศลจิต เมื่อยังไม่หมดความสงสัยก็เป็นปุถุชน เมื่อเป็นปุถุชนผู้ไม่ฟังภวังคจิต และไม่ประจักษ์ลักษณะของภวังคจิต ก็ทำให้กิเลสเกิดมาก เป็นผู้หนาด้วยกิเลส เพราะความที่ตนน้อมเข้าไปในการเกิดในกิเลสหนานั้น

เมื่อเป็นผู้ที่หนาด้วยกิเลส เพราะฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ ใจไปทางไหน

สำหรับใจที่หนาด้วยกิเลส วันหนึ่ง ๆ ก็ต้องน้อมไปในการเกิดกิเลสที่หนานั้น แต่ถ้าเห็นว่า ความพอใจในรูป และมีสติเกิดว่า นี่คือนิพพานของความสุขพอใจ เป็นอกุศล เวลาที่มีความพอใจในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงเกิดขึ้น ก็รู้นั่นเป็นลักษณะของอกุศล ในขณะที่เป็นผู้ที่รู้จักตนเองตามความเป็นจริง ซึ่งก่อนที่จะสามารถจะละกิเลสได้ ต้องเป็นผู้ที่รู้จักตนเองตามความเป็นจริง ตามข้อความที่ว่า

จริงอยู่ บุคคลนั้นชื่อว่าปุถุชน ด้วยเหตุทั้งหลาย มีการเกิดขึ้นแห่งกิเลสทั้งหลายอันหนาอันมีประการต่าง ๆ สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ชนผู้หนาด้วยกิเลสทั้งหลาย ย่อมยังกิเลสทั้งหลายให้เกิดขึ้น เหตุนี้ชนเหล่านั้นชื่อว่าปุถุชน

ถ้ายังไม่เห็นอย่างนี้ก็หมายความว่า สติยังไม่ได้ระลึกในขณะที่มีความพอใจทางตา หรือมีความพอใจทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ยังไม่ได้ระลึกในขณะที่มีความขุ่นเคืองใจทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ หรือว่าสติยังไม่ได้ระลึกในขณะที่เป็นโมหมูลจิต ประกอบด้วยความสงสัย หรือประกอบด้วยอุทธัจจะ

เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะรู้จักตนเองตามความเป็นจริงได้ ต้องเป็นผู้ที่สติระลึกเมื่อสภาพธรรมนั้นปรากฏ โดยความรู้ก่อนว่ายังเป็นปุถุชน คือ ผู้ที่หนาด้วยกิเลส ซึ่งก็ย่นย่อไปสู่อริยสัจที่หนาอยู่เรื่อย ๆ วันนี้อาจจะสนุกอย่างไรบ้าง ไม่ใช่แค่พอใจในชีวิตที่เกิดขึ้นมาเป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจึง แต่ยังเพิ่มขึ้นถึงขั้นความสนุก ความติด ความเพลิน เป็นกิเลสที่หนา เมื่อทราบแล้วจะได้มีเครื่องวัดความหนาของ

กิเลสตัวเองว่า ที่ว่าหนา หนาจริง ๆ ทางตา ขณะใดที่ยังไม่รู้ ก็ต้องหนามาก ทางหูก็หนามาก และทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เพราะฉะนั้น แสดงถึงความใกล้เคียงของปุถุชนกับพระอริยบุคคล ถ้าคิดถึงคุณธรรมที่พระอริยบุคคลท่านได้อบรมเจริญมาในแสนกัป จนสามารถเข้าใจพระธรรมที่ทรงแสดงเพียงสั้น ๆ กับผู้ที่เป็นปุถุชน ซึ่งในภพหนึ่งชาติหนึ่งสติปัญญาเกิดขึ้นก็ครั้ง บางคนอาจจะไม่เกิดเลย ตามประเภทของปุถุชน ๒ จำพวก คือ อัมมปุถุชน ปุถุชนผู้มีติดบอดด้วยกิเลส ๑ และกัลยาณปุถุชน คือ ปุถุชนผู้เป็นกัลยาณชน ๑ ฉะนั้น ในระหว่างที่ยังเป็นปุถุชน ก็มีโอกาสอบรมเจริญปัญญาถึงความ เป็นกัลยาณปุถุชน ซึ่งจะต้องอบรมเจริญต่อไปอีก จนกว่าจะดับกิเลสเป็นพระอริยบุคคลได้

ชนเหล่าใดผู้มีสักกายทิฏฐิ อันตนไม่เว้นขาดแล้วมาก เหตุนั้นชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

ชนเหล่าใดเป็นผู้มองดูหน้าของศาสดาทั้งหลายมาก เหตุนั้นชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

คือ ไม่สามารถตัดสินใจได้ว่า ธรรมใดถูกต้องตามเหตุผล ตามความเป็นจริง แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีโยนิโสมนสิการ เมื่อฟังแล้วยังสามารถพิจารณาได้ว่า ธรรมใดเป็นเหตุเป็นผล แม้ว่าจะยาก แต่เป็นเหตุเป็นผลที่ถูกต้อง ซึ่งเมื่อเหตุถูก ย่อมสามารถทำให้ผลที่ถูกเกิดได้

ชนเหล่าใดไม่ออกไปแล้วจากคติทั้งปวงทั้งหลายมาก เหตุนั้นชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

ยังต้องเกิดในคติ ทั้งที่เป็นสุคติและทุคติ ถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่ อีกมากมาย ในสังสารวัฏฏ์ ย้อนถอยหลังไปก็มากมาย เมื่อยังเป็นปุถุชนอยู่ก็ยังคงมีคติที่จะต้องไปอีกมากในอนาคต

ชนเหล่าใดย่อมปรุ้งแต่งด้วยยอกิสังขาร คือ ธรรมอันปรุ้งแต่ง อันมีประการต่าง ๆ มาก เหตุนั้นชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

วันนี้ถ้าไม่พิจารณา อาจจะไม่ทราบว่าปรุงแต่งมากแค่ไหน ซึ่งแล้วแต่ความชำนาญของแต่ละท่านว่าท่านปรุงเก่งทางไหน มีทั้งทางที่เป็นกุศล ทางที่เป็นอกุศล ทางที่เป็นสุจริต ทางที่เป็นทุจริต เป็นเรื่องเฉพาะตนจริง ๆ คนอื่นไม่สามารถรู้จักตัวท่านได้อย่างละเอียด อาจารู้เพียงแค่เห็นอกกับกิริยาอาการบางอย่างนิดเดียว ก็พอที่จะหยั่งลงไปถึงจิตได้ว่า ขณะนั้นเป็นมายา หรือเป็นกุศล หรือเป็นเมตตา หรือเป็นอะไรก็ตามแต่ แต่ใจของคนนั้นเองรู้มากกว่านั้น แม้แต่กำลังคิดปรุงแต่งเรื่องต่าง ๆ ซึ่งคนอื่นไม่มีทางรู้ได้เลย

ชนเหล่าใดอันห้วงน้ำ คือ โสมะทั้งหลาย ย่อมพัดไปมาก เหตุนี้ชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

ชนเหล่าใดย่อมเร้าร้อนด้วยเครื่องเร้าร้อนทั้งหลายมาก เหตุนี้ชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

บางที่เป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่น่ากลุ้มใจเลย แต่ปุถุชนก็กลุ้มใจอยู่บ่อย ๆ เรื่อย ๆ เร้าร้อน ซึ่งไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย สิ่งใดที่เกิดขึ้นแล้วย่อมมีเหตุปัจจัยที่จะเกิดขึ้นเป็นไปอย่างนั้น และสิ่งนั้นก็ไม่ใช่เพียง คือ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลง มีการสิ้นสุด แต่ปุถุชนทั้งหลาย ชนเหล่าใดย่อมเร้าร้อนด้วยเครื่องเร้าร้อนทั้งหลายมาก เหตุนี้ชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

นี่เป็นเครื่องวัดความเป็นปุถุชนทั้งนั้น ถ้าวันนี้เดือดร้อนมาก เร้าร้อนมาก ก็เห็นความเป็นปุถุชนของตัวเองว่ามากแค่ไหน

ชนเหล่าใดอันความกระวนกระวายทั้งหลายย่อมแผดเผามาก เหตุนี้ชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

ชนเหล่าใดยินดีแล้ว โลกแล้ว พอใจแล้ว เกี้ยวข้องแล้ว ถึงทับแล้ว ข้องแล้ว ติดแล้ว กังวลแล้วในกามคุณ ๕ ทั้งหลายมาก เหตุนี้ชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่าปุถุชน

เขาออกทิ้งบ้างได้ไหม กามคุณ ๕ รูปอย่าติดมากนัก เสียงอย่าติดมากนัก กลิ่นอย่าติดมากนัก รสอย่าติดมากนัก โผฏฐัพพะอย่าติดมากนัก เป็นประโยชน์

จริง ๆ ถ้าสามารถคลายบ้างแม้นิดเดียว หรือถ้ายังไม่คลาย ก็คิดที่จะคลายสักนิด สักหน่อย เพื่อว่าชาติต่อไปจะได้คิดที่จะคลายอีก จนกว่าความคิดนั้นจะมีกำลังถึงขั้นที่จะคลายได้จริง ๆ คือ ไม่ใช่เพียงขั้นคิดว่าถ้าคลายได้ก็ดี แต่ต้องค่อย ๆ คลายไป จนกว่าจะถึงดีจริง ๆ คือ สามารถคลายได้ และต้องอาศัยปัญญา เพราะไม่สามารถขอใครได้ว่า ให้ลดคลายกามคุณประเภทใดลงไปบ้าง

ชนเหล่าใดอันนิรวณธรรมทั้ง ๕ รังรัดแล้ว ร้อยรัดแล้ว ปิดบังแล้ว ครอบงำแล้ว ปกปิดแล้ว ปิดงำมากแล้ว เหตุนี้ชนเหล่านั้นชื่อว่าปุถุชน

ปุถุชนย่อมไม่รู้ตามสภาพที่เป็นจริงว่า กิเลสจิตนี้ ชื่อว่าอันอุปกิเลสทั้งหลาย อันจรมาย่างนี้เข้าไปเศร้าหมองแล้ว ภาวจิตนี้ ชื่อว่าไม่ปราศจากกิเลสแล้ว อย่างนี้

ต้องรู้ว่า ขณะใดเป็นภาวจิต และขณะใดเศร้าหมองเพราะกิเลสที่ชวนจิต

ในขณะที่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรืออารมณ์ทางใจยังไม่ปรากฏ ขณะนั้นเศร้าหมองไหม คิดดู ช่วงคันระหว่างรูปที่ปรากฏทางตา กับเสียงที่ปรากฏทางหู

ถ้ามีความยินดีพอใจในรูปที่ปรากฏทางตา และมีความยินดีพอใจในเสียงที่ปรากฏทางหู ช่วงคันระหว่างความยินดีพอใจทางตา กับความยินดีพอใจทางหู ในขณะนั้นซึ่งเป็นภาวจิต ไม่มีอุปกิเลส ไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วยเลย

นี่เป็นสิ่งที่ต้องรู้ความต่างกัน เพราะฉะนั้น ที่จะรู้ว่ายังมีกิเลสมากแค่ไหน ทั้ง ๆ ที่ขณะที่เป็นภาวจิตไม่ปรากฏเลย ก็คือ เมื่อเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ถ้ายังมีความพอใจหรือขุ่นเคืองใจในสิ่งที่ปรากฏ แสดงว่าภาวจิตนั้นยังมีกิเลสที่ยังไม่ได้ดับ แม้ว่าอกุศลเจตสิกจะไม่เกิดกับภาวจิตก็ตาม

มโนรทปฺรณี อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พรรณนาวรรคที่ ๕ ในพระสูตรที่ ๙ มีข้อความที่แสดงสภาพของภาวจิตว่า

บทว่า ปภัสสรัง ความว่า ขาว คือ บริสุทธิ บทว่า จิตตัง คือ ภาวจิต
ถามว่า ก็ชื่อว่าวรรณะ คือ สี แห่งภาวจิตมีอยู่หรือ ตอบว่า ไม่มี

จริงอยู่ จิตจะมีสี่หนึ่งสี่ใดในบรรดาสี่เขียวเป็นต้นหรือสีทอง ไม่มี

จิตชนิดใดชนิดหนึ่ง คือ ภาวจิตประเภทใดประเภทหนึ่ง คือ ภาวจิตที่เป็นกุศลวิบาก หรือภาวจิตที่เป็นอกุศลวิบาก หรือภาวจิตที่เป็นกามภุมิ หรือภาวจิตที่เป็นรูปภุมิ หรือภาวจิตที่เป็นอรุภุมิ ท่านกล่าวว่า ประภัสสร

ไม่ว่าจะเป็นกุศลวิบาก หรืออกุศลวิบากขั้นกามภุมิ ขั้นรูปภุมิ ขั้นอรุภุมิก็ตาม ท่านกล่าวว่า ประภัสสร เพราะอรรถว่า บริสุทธิ คือ ไม่เกิดร่วมกับอุปกิเลส แต่ภาวจิตนั้นท่านกล่าวว่า เสร้าหมองแล้วเพราะอุปกิเลสที่เกิดกับชวนจิตที่เกิดในภายหลัง เพราะแสดงให้เห็นว่า ภาวคตินั้นยังไม่ได้ดับกิเลส จึงมีกิเลสเกิดที่ชวนจิตได้

ข้อความในอรรถกถาอุปมาภาวจิต ดุจมารดา บิดา อาจารย์ และอุปัชฌาย์ทั้งหลายผู้ถึงแล้วด้วยความประพฤติ เพราะว่าในขณะนั้นไม่มีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่เมื่อชวนจิตซึ่งเป็นจุดบุตรเกิดขึ้นเป็นอกุศล ประกอบด้วยโลภะ หรือโทสะ หรือโมหะ ก็ย่อมทำให้มารดา บิดา อาจารย์ และอุปัชฌาย์เศร้าหมอง เสื่อมเกียรติ เพราะได้รับการตำหนิว่า ไม่ตักเตือน ไม่สอน

๑๔๒๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๘

ข้อความใน **สูตรที่ ๑๐** มีว่า

เมื่อชวนจิตเป็นกุศล ก็ดูบุตรที่ทำให้มารดาบิดามีเกียรติว่า ได้เป็นผู้ที่สอนและโอวาทบุตร และภวังคจิตนี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า หลุดพ้นแล้วจากอุปกิเลสทั้งหลายอันจรมมา ด้วยสามารถแห่งกุศลจิตอันเกิดขึ้นแล้วในขณะนั้น ดังนี้

ขณะนี้ ภวังคจิตจะเป็นมารดาบิดา อาจารย์ หรืออุปัชฌาย์ประเภทไหนก็ได้ตรงขณะ ถ้าขณะในขณะนี้เป็นกุศล ภวังคจิตก็มีเกียรติ เพราะว่าได้ดูมารดาบิดา อาจารย์ หรืออุปัชฌาย์ที่ได้สอนและโอวาท ทำให้ชวนจิตนั้นเป็นกุศล เพราะว่าโยนิโสมนสิการ ซึ่งไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า ขณะไหนบุตรไม่ดีจะเกิด และขณะไหนบุตรดีจะเกิด แต่ไม่ว่าบุตรดีหรือบุตรไม่ดีจะเกิด ย่อมทำให้มารดาได้ชื่อว่าได้เกียรติหรือว่าเสื่อมเกียรติ ตามประเภทของชวนจิตซึ่งเกิดในภายหลัง

ทุกคนรู้จักมารดาบิดาอีกอย่างหนึ่งแล้วที่เป็นคำอุปมาว่า หมายความว่าถึงภวังคจิต เพราะฉะนั้น ขณะที่จิตเกิดดับสืบต่อดำรงภพชาติ เวลาที่ไม่รู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด ขณะนั้นเป็นประเภทของจิตที่เป็นภวังคจิต ยังไม่ใช่วิจิตต์ ยังไม่ใช่จิตที่เป็นวิจิตต์ที่มีกำลังอ่อนที่สุด คือ โมหมูลจิตอุทฺธัจจสัมปยุตต์ เพราะว่าในขณะนั้นไม่รู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดทางหนึ่งทางใดเลย ฉะนั้น กล่าวได้ว่า โลกนี้ไม่ปรากฏในขณะที่เป็นภวังคจิต และไม่ใช่ขณะที่เป็นโมหมูลจิตอุทฺธัจจสัมปยุตต์

ธรรมดาของการเกิด เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ในสุคติภูมิ ในสวรรค์ ในรูปพรหมภูมิ ในอรูปพรหมภูมิ เป็นกุศลวิบาก เพราะฉะนั้น สำหรับมนุษย์ ภวังคจิตเป็นกุศลวิบาก และการที่จะรู้ว่า ขณะใดเป็นโมหมูลจิตอุทฺธัจจสัมปยุตต์ จะต้องเทียบเคียงตั้งแต่ขณะที่เป็นภวังคจิตเพื่อจะได้ทราบว่า ขณะไหนเป็นอกุศลจิตประเภทที่อ่อนที่สุด

ขณะนอนหลับสนิทจริง ๆ ไม่มีวิถีจิตใด ๆ เลย ซึ่งต้องหมายความว่าถึงขณะที่ไม่ฝันด้วย ขณะนั้นเป็นจิตประเภทไหน

เป็นภวังคจิต

ขณะตื่น เริ่มเป็นวิถีจิตประเภทต่าง ๆ ซึ่งควรรู้ว่า ขณะที่เป็นวิถีจิตต่างกับขณะที่เป็นภวังคจิต ขณะที่ตื่นแต่ไม่สนใจในอารมณ์ที่ปรากฏ เพียงตื่น มีไหม ขณะนั้นเป็นจิตประเภทไหน กุศลจิตหรืออกุศลจิต ชีวิตประจำวัน ขณะที่กำลังหลับสนิท อารมณ์ไม่ปรากฏเลย แต่สภาพรู้มี เพราะว่ายังมีชีวิตอยู่ ยังไม่ใช่คนตาย เพราะฉะนั้น มีภวังคจิตเกิดดับจนกว่าจะตื่น และทันทีที่ตื่น แต่ไม่สนใจในอารมณ์ที่ปรากฏ เพียงตื่น ในขณะนั้นจะเป็นจิตประเภทไหน

เป็นโมหมูลจิต

ขณะนั้นมีวิจิตรกิจจลัมปยุตต์เกิดรวมด้วยไหม ไม่มี เพราะฉะนั้น ต้องเป็นโมหมูลจิตอุทฺธจจลัมปยุตต์ ซึ่งเป็นอกุศลจิตประเภทที่อ่อนที่สุด ในขณะที่ทางโลกใช้คำว่า ไม่รู้สึกตัว เพราะว่าตื่นแล้วก็ยังงัวเงีย หรือยังไม่สนใจที่จะรู้อะไรทั้งนั้น ตรงกันข้ามกับผู้ที่มึนงงที่จะต้องทำ เมื่อตื่นก็ลุกขึ้น รีบทำธุรกิจทันทีด้วยความสนใจด้วยความใส่ใจ

เพราะฉะนั้น ชีวิตประจำวันในวันหนึ่ง ๆ มีสภาพของจิตประเภทต่าง ๆ ซึ่งไม่มีใครรู้ได้ว่า วันนี้ตื่นขึ้นมาแล้วจิตประเภทไหนจะเกิด อาจจะเป็นโลภมูลจิตเกิด นี่ก็ถึงเรื่องที่ต้องการจะทำหรือธุรกิจที่จะต้องทำทันที หรืออาจจะมีเรื่องชวนข้องเคืองใจทำให้หงุดหงิดเศร้าหมองไม่พอใจ หรืออาจจะไม่สนใจสิ่งที่กำลังปรากฏ อยากจะนอนต่อ ไม่สนใจในสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลยก็ได้

แม้ว่าโมหมูลจิตอุทฺธจจลัมปยุตต์จะเป็นจิตที่รู้ได้ยากก็จริง แต่ต้องพิจารณาว่า ขณะไหนบ้างที่เป็นสภาพของโมหมูลจิตอุทฺธจจลัมปยุตต์ ในขณะที่ไม่รู้สึกตัว เพื่อ บางคนก็ไม่รู้ว่าพูดอะไร บางทีพูดก็ไม่ใช่คำ หรือไม่มีความหมายเลย อาจจะเสียงอ้อ ๆ อ้า ๆ เท่านั้นเองก็ได้ ซึ่งในขณะนั้นไม่รู้ตัว ไม่ได้ประกอบด้วยโลภะ

หรือโทสะ อิศสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิจิกิจจาได ๆ เพราะฉะนั้น ในขณะนั้น เป็นโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์

หรือขณะที่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด แม้จะทำสิ่งนั้นมาด้วยความชำนาญแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีการผิดพลาดพลั้งเผลอได้ เช่น อาจจะใช้สันมีดแทนคมมีด ในขณะนั้นก็เป็นโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ เวลาที่รีบร้อนมาก ๆ ใส่เสื้อกลับตะเข็บ ปกติธรรมดาใส่โดยถูกต้องอยู่เสมอ แต่ก็ยังมีการที่จะไม่รู้ในขณะนั้น จึงมีความผิดพลาดพลั้งเผลอเกิดขึ้นได้ ขณะนั้นก็แสดงถึงสภาพของจิตที่เป็นโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์

เคยใส่รองเท้ากลับข้างใหม่ บางคนคู่ละข้างก็ได้ หรืออะไรอย่างนี้ หรือบางทีก็บวกเลขผิดพลาด ๆ หน ทอนเงินผิดพลาด โดยที่ไม่ได้ตั้งใจเลย

ที่อินเดีย มีครั้งหนึ่ง ดิฉันสนทนารวมกับชาวต่างประเทศท่านหนึ่งที่โรงแรม ตอนที่กำลังรับประทานอาหารเข้า ท่านผู้นั้นมีความสนใจมาก และท่านก็นึกขึ้นได้คงจะหิว ท่านขอขนมปัง ทั้ง ๆ ที่ขนมปังวางอยู่ตรงหน้า แต่ไม่เห็น นี่แสดงถึงการไม่สนใจ หรือการไม่ใส่ใจในอารมณ์ที่ปรากฏ

บางทีลูกกุญแจอยู่ที่ประตู แต่ไปหาลูกกุญแจที่อื่น เพราะว่าขณะนั้นไม่ได้ใส่ใจในสภาพที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะของโมหมูลจิตที่เป็นอุทัจจสัมปยุตต์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งถ้าสังเกตและพิจารณา ตั้งแต่ตื่นก็อาจจะสังเกตได้ว่า ขณะที่ตื่นไม่ใช่ขณะที่หลับ และขณะที่ตื่นแล้ว จิตจะมีลักษณะต่าง ๆ กันไปตามเหตุตามปัจจัย ด้วยอกุศลจิตประเภทหนึ่งประเภทใด บางวันอาจจะเป็นโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ บางวันอาจจะเป็นโมหมูลจิตวิจิกิจจาสัมปยุตต์ บางวันอาจจะเป็นโลภมูลจิต บางวันอาจจะเป็นโทสมูลจิต ซึ่งทั้งหมดนี้ ยังไม่ตื่นจากอกุศล

การตื่น จะต้องมีการตื่นเป็นขั้น ๆ และนั่นเป็นเพียงการตื่นจากหลับคืออารมณ์ไม่ปรากฏให้รู้ แต่เมื่ออารมณ์ปรากฏแล้ว จิตเป็นอกุศล ก็ถือว่ายังไม่รู้ลักษณะที่แท้จริงของอารมณ์ที่ปรากฏ เพียงแต่เห็นและมีความไม่รู้ และเกิดโลภะถ้าในขณะนั้นมีความพอใจในสิ่งใดก็ตามที่กำลังปรากฏให้ทราบว่าเป็นในขณะนั้นต้องมีความไม่รู้ในลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ

เพียงตื่นจากหลับ และรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยอกุศล ยังไม่ใช้การตื่นจากกิเลสทั้งหลาย เพราะว่าอกุศลธรรมและปัญญายังไม่เกิด เพราะฉะนั้น ควรที่จะพิจารณาการเกิดขึ้นรู้อารมณ์ของวิถิจิตต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เพื่อที่จะได้ตื่นจากอกุศลที่ละเล็กทีละน้อย จนกว่าจะสามารถดับอกุศลได้เป็นสมุจเฉท

การรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย คือ การรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๕ มีวาระต่าง ๆ กัน เพราะว่าบางครั้งอารมณ์เกิดขึ้นกระทบทวาร และกระทบภวังค์ แต่วิถิจิตไม่เกิดเลยก็ได้

นี่เป็นชีวิตประจำวัน ลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นอารมณ์เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นแล้วกระทบกับทวารและภวังคจิตได้ แต่ว่าวิถิจิตไม่เกิดเลยก็ได้ เช่น ในขณะที่ฝนตก พายุร้อง แต่บางคนนอนหลับสนิท ถ้ารุ่งขึ้นถามว่า ได้ยินเสียงพายุร้องไหม รู้ไหมว่าฝนตก คนนั้นก็ไม่วินิจฉัย แสดงว่าอารมณ์เกิดขึ้นกระทบทวาร กระทบภวังค์ แต่วิถิจิตไม่เกิด ไม่มีปัญจทวาราวชชนจิต ไม่มีโสทวิญญูณ ไม่มีสัมปฏิจฉนจิต ไม่มีสันตிரณจิต ไม่มีโฆฐัพพนจิต ไม่มีชวนจิต ไม่มีตทาลัมพนจิต มีแต่เพียงอดีตภวังค์ คือ อารมณ์กระทบทวารและกระทบภวังค์ และเป็นภวังคจลนะ คือ ภวังค์ไหว อารมณ์ก็ดับ เพราะฉะนั้น ไม่มีวิถิจิตเกิดเลย ขณะที่เป็นอย่างนั้น เป็นโมฆวาระ มีไหมอย่างนี้ มีก็ไม่รู้ ใช่ไหม แต่มีแน่ แสดงให้เห็นถึงการเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า การที่อารมณ์เกิดกระทบทวารทั้ง ๕ แต่ละทวารนั้น บางวาระจะเป็นอย่างไร

สำหรับวาระที่ ๑ มีแต่อดีตภวังค์และภวังคจลนะ โดยวิถิจิตไม่เกิดเลยนั้น เป็นโมฆวาระ เพราะว่าอารมณ์กระทบ ภวังค์ไหว แต่อารมณ์ดับก่อนที่วิถิจิตจะเกิดได้

วาระที่ ๒ คือ เมื่ออารมณ์กระทบกับประสาทรูป และกระทบภวังค์ ภวังค์ที่อารมณ์กระทบเป็นอดีตภวังค์หลายขณะก่อนที่จะเป็นภวังคจลนะ เมื่อภวังคจลนะดับไปแล้ว ภวังคปัจเจกเกิดต่อ เมื่อภวังคปัจเจกดับไป อาวัชชนจิตก็เกิดต่อและดับไป ทวิปัญจวิญญูณดวงหนึ่งดวงใดก็เกิดขึ้นและดับไป สัมปฏิจฉนจิตเกิดต่อเมื่อสัมปฏิจฉนจิตดับไปแล้ว สันตிரณจิตเกิดต่อและดับไป โฆฐัพพนจิตเกิด ๒ หรือ

๓ ขณะ ซึ่งในบางแห่ง เช่น ใน **อัฐฐสาลินี** แสดงว่า ๑ หรือ ๒ ขณะก็มี และถ้า อารมณ์นั้นยังไม่ดับ ภาวปัจจัยก็เกิดต่อ แต่ไม่มีชวนวิถิจิตเกิด วาระนั้นจึงเป็น โภทฐัพพนวาระ เพราะว่าวิถิจิตสิ้นสุดลงที่โภทฐัพพะ เนื่องจากอารมณ์นั้นปรากฏ เป็นปริตตารมณ์ คือ เพียงเล็กน้อย ไม่พอที่จะให้ชวนจิตเกิดขึ้นเสพอารมณ์นั้น ฉะนั้น ขณะที่เป็นอย่างนั้น แม้โมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ก็ไม่เกิด เพราะว่าวิถิจิต สิ้นสุดลงที่โภทฐัพพนจิต

ซึ่งข้อความใน **อัฐฐสาลินี** กล่าวถึงขณะที่เป็นโภทฐัพพนวาระว่า

เป็นไปในขณะที่บุคคลกล่าวว่า เหมือนอย่างข้าพเจ้าจะได้เห็น หรือที่กล่าวว่า เหมือนอย่างข้าพเจ้าจะได้ยิน

คือ ไม่แน่ และไม่ชัดเจน เหมือนอย่างว่าเท่านั้นเอง เพราะว่าวิถิจิตเกิดตั้งแต่ ปัญจทวาราวชชนจิต ทวิปัญจวิญญาณ สัมปฏิจฉนนะ สันตிரณะ และโภทฐัพพะ แต่ชวนะไม่เกิด จึงไม่มีแม้โมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ ซึ่งเป็นในขณะที่ยังมีคนกล่าวว่า เหมือนอย่างข้าพเจ้าจะได้เห็น หรือ เหมือนอย่างข้าพเจ้าจะได้ยิน คือ เพียงรู้สึกว่าได้เหมือนได้ยิน หรือเพียงรู้สึกว่าได้เหมือนเห็นเท่านั้นเอง ฉะนั้น ขณะนั้นจึงเป็น โภทฐัพพนวาระ

วาระที่ ๓ คือ เมื่ออารมณ์กระทบกับประสาทรูป กระทบภวังค์ เป็นอดีตภวังค์ ภาวปัจจัยเกิด ภาวปัจจัยเจตนะเกิด และวิถิจิตเกิด แต่ตทาลัมพนจิตไม่เกิด เพราะว่า อารมณ์นั้นดับไปก่อน ขณะนั้นจึงเป็นชวนวาระ เพราะว่าอารมณ์ในขณะนั้น เป็นมหันตารมณ์ ฉะนั้น เมื่อชวนจิตเกิด ขณะนั้นอาจจะเป็นโมหมูลจิต อุทัจจสัมปยุตต์ หรือโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ก็ได้ หรืออาจจะเป็นโลภมูลจิต โทสมูลจิต หรือกุศลจิตก็ได้ เพราะว่าชวนวิถิจิตเกิด

อีกวาระหนึ่ง คือ เมื่ออารมณ์กระทบกับประสาท และกระทบภวังค์ วิถิจิตเกิด ตั้งแต่ปัญจทวาราวชชนจิตตลอดไปจนถึงตทาลัมพนจิต วาระนี้จึงชื่อว่า ตทาลัมพนวาระ

นี่คือการรู้อารมณ์แต่ละวาระ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มี ๔ อย่าง ได้แก่

โมฆวาระ คือ วิถิจิตไม่เกิดเลย ๑

โฏฐัพพนวาระ คือ วิถิจิตเกิดถึงโฏฐัพพนจิต ๑

ชวณวาระ คือ วิถิจิตเกิดถึงชวณจิต ๑

ตทาลัมพณวาระ คือ วิถิจิตเกิดตั้งแต่ปัญจทวาราวชชนะจนถึงตทาลัมพณะ ๑

สำหรับทางใจ มีเพียง ๒ วาระเท่านั้น คือ อารมณ์ที่ปรากฏทางใจเป็นปัจจัยให้ วิถิจิตเกิดถึงชวณวิถิเท่านั้น คือ มีเพียงมโนทวาราวชชนวิถิ และชวณวิถิ ซึ่งขณะนั้น เป็นอวิภูตารมณ์ เพราะว่าไม่ถึงตทาลัมพณะ แต่บางครั้งบางขณะการระลึกถึง สิ่งหนึ่งสิ่งใดทางใจ นึกถึงด้วยความประทับใจ หรืออาจจะระลึกด้วยความสะเทือนใจ ในขณะนั้นวิถิจิตจะมีมโนทวาราวชชนวิถิ ๑ ขณะ ชวณวิถิ ๗ ขณะ และตทาลัมพณวิถิ อีก ๒ ขณะ คือ เป็นอารมณ์ที่ถึงตทาลัมพณะทางใจ เคยเป็นอย่างนี้ไหม

สำหรับโมหมูลจิต ๒ ดวง น่าจะได้พิจารณาถึงความต่างกันของเจตสิกซึ่งเกิด ร่วมด้วย คือ โมหมูลจิตดวงที่ ๑ ได้แก่ อุปกขาสดคตัง วิจิกิจฉาสัมปยุตตัง โมหมูลจิตดวงที่ ๒ ได้แก่ อุปกขาสดคตัง อุทัจจสัมปยุตตัง

โมหมูลจิตดวงที่ ๑ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง โมหมูลจิตดวงที่ ๒ ก็มี เจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง

โมหมูลจิตดวงที่ ๑ คือ อุปกขาสดคตัง วิจิกิจฉาสัมปยุตตัง มีเจตสิกเกิด ร่วมด้วย ๑๕ ดวง ได้แก่ อัญญสมานาเจตสิก ๑๐ ดวง (เวณฉันทเจตสิก ปิตีเจตสิก และอหิมกขเจตสิกซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกับวิจิกิจฉาเจตสิก) อกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง และวิจิกิจฉาเจตสิก ๑ ดวง รวมเป็น ๑๕ ดวง

สำหรับโมหมูลจิตดวงที่ ๒ คือ อุปกขาสดคตัง อุทัจจสัมปยุตตัง มีเจตสิก เกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง ได้แก่ อัญญสมานาเจตสิก ๑๑ ดวง (เวณฉาฉันทเจตสิก และปิตีเจตสิก ไม่เว้นอหิมกข) อกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง รวมเป็น ๑๕ ดวง

ความต่างกัน คือ โมหมูลจิตดวงที่ ๑ ไม่มีอภิมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่มี วิจิกิจาเจตสิกเกิดร่วมด้วย โมหมูลจิตดวงที่ ๒ มีอภิมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ไม่มี วิจิกิจาเจตสิกเกิดร่วมด้วย จึงทำให้ต่างกันเป็นโหมมูลจิต ๒ ดวง

เพราะฉะนั้น ควรจะได้ทราบลักษณะของอภิมกขเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ ปักใจในอารมณ์

อภิมกขเจตสิก

สันนิฐานฐานลักษณะ มีความตกลงใจ ความปักใจ หรือความมั่นใจเป็นลักษณะ อสังสัปปนรโส มีการไม่แผ่วไปเป็นรสะ คือ ไม่สองฝักสองฝ่ายหรือว่า ไม่กลางแกลง เป็นรสะ คือ เป็นกิจ

นิจยปัจจุภูฐาน มีการตัดสินใจเป็นอาการปรากฏ

สันนิฐานฐานทัฬหะมปัทฐฐาน มีธรรมที่จะต้องปักใจเป็นเหตุ

สำหรับอภิมกขเจตสิก เว้นไม่เกิดกับจิตเพียง ๑๑ ดวงเท่านั้น

ถ้าจะจำเรื่องของเจตสิก ควรจะจำจิตที่เจตสิกนั้นไม่เกิดร่วมด้วยจะสะดวกมาก เช่น อภิมกขเจตสิก เว้นไม่เกิดกับจิต ๑๑ ดวง ถ้าพูดอย่างนี้รู้เลยใช่ไหมว่า จิตดวง ไหน เพราะว่าทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ ดวงเท่านั้น เพราะฉะนั้น อภิมกขเจตสิกไม่เกิดร่วมกับทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง และไม่เกิด ร่วมกับโหมมูลจิตวิจิกิจาสัมปยุตต์ เพราะว่าสภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกัน อภิมกขเจตสิกจึงไม่กับจิต ๑๑ ดวง คือ ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง และโหมมูลจิต วิจิกิจาสัมปยุตต์ ๑ ดวง

โหมมูลจิตปักใจในอารมณ์ด้วยความพอใจ จึงต้องมีอภิมกขเจตสิกเกิด ร่วมด้วย โทสมูลจิตก็ปักใจในอารมณ์ด้วยความขุ่นเคือง เพราะฉะนั้น ขณะนั้นต้องมี อภิมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย

๑๔๒๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๘

โมหมูลจิตดวงที่ ๒ อุปกขาสดตัง อุทัจจสัมปยุตตัง เป็นสภาพของจิตที่มีกำลังอ่อนที่สุด แต่ก็มีอิโหมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะว่าขณะนั้นไม่ใช่ความสงสัย ไม่ใช่ความคลางแคลง แม้เป็นสภาพที่ไม่สงบ แต่ก็มีอิโหมกขเจตสิก คือ ปักใจ ในอารมณ์นั้นด้วยความไม่สงบได้

ธรรมสังคณีปกรณ์ พรรณนาอุกฺศลบทภาชนียะ วิจิณฺชยข้อปิกณกะ
แห่งจิต ๒ ดวง คือ โมหมูลจิต ๒ ดวง มีข้อความว่า

ก็เมื่อกล่าวถึงว่า ขึ้นชื่อจิตเวียนวนในอารมณ์มีกี่ดวง ดังนี้ ก็พึงตอบว่า มี ๒ ดวงนี้เท่านั้น

บรรดาจิต ๒ ดวงนั้น อุกฺศลจิตที่เกิดร่วมด้วยวิจิกิจชา ย่อมเวียนวนไปโดยส่วนเดียว ส่วนดวงที่เกิดร่วมด้วยอุทัจจจะ เหตุที่ได้ชื่ออิโหมกขจึงได้ที่ตั้งอาศัยเวียนวนไป

ข้อความในอรรถกถา ต้องพิจารณาถึงอรรถว่า ที่กล่าวอย่างนั้นหมายความว่าอย่างไร ซึ่งในอรรถกถาอุปมาว่า

เหมือนแก้วมณี ๒ ดวง คือ ดวงกลมและดวงสี่เหลี่ยม เมื่อเขาปล่อยยกขึ้นไปในที่ลาดเท แก้วมณีดวงกลมย่อมยกขึ้นไปโดยส่วนเดียวที่เดียว ส่วนดวงสี่เหลี่ยม ตั้งแล้วตั้งเล่ายกขึ้นไป ข้อนี้ฉันใด พึงทราบข้ออุปไมยเหมือนฉันนั้น

ข้อความในอรรถกถามุ่งที่จะแสดงว่า โมหมูลจิตดวงที่ ๑ วิจิกิจชาสัมปยุตต์ ไม่ประกอบด้วยอิโหมกขเจตสิก และโมหมูลจิตดวงที่ ๒ อุทัจจสัมปยุตต์ ประกอบด้วยอิโหมกขเจตสิกนั้น อุปมาว่า โมหมูลจิตที่เป็นวิจิกิจชาสัมปยุตต์ เหมือนกับแก้วมณีดวงกลม เพราะว่าไม่มีอิโหมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อเขาปล่อยยกขึ้นไปในที่ลาดเท แก้วมณีดวงกลมย่อมยกขึ้นไปโดยส่วนเดียวที่เดียว คือ

กลิ้งไปตลอด โดยไม่มีมุมเลย แต่โมหมูลจิตที่เป็นอุทธัจจสัมปยุตต์ซึ่งมีอิโมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย เหมือนแก้วมณีดวงสี่เหลี่ยม ซึ่ง ตั้งแล้วตั้งแล้วกลิ้งไป คือ กลิ้งไปโดยตั้งที่มุม เมื่อมีมุมและกลิ้ง อาการกลิ้งนั้นก็กลิ้งโดยตั้งที่มุม นี่เป็นเพียงคำอุปมาให้เห็นลักษณะของอิโมกขเจตสิก

สำหรับอกุศลทั้งหลาย ย่อมเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดได้ เว้นโมหมูลจิตอุทธัจจสัมปยุตต์ ซึ่งเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน จะให้ผลหลังจากปฏิสนธิแล้ว แต่ไม่เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิด เพราะว่าพระโสดาบันละอกุศลธรรมทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ไปสู่อบายภูมิ

พระโสดาบันบุคคลละจิต ๕ ดวง คือ โภกมูลจิตทวิปฏิสนธิสัมปยุตต์ ๔ ดวง เกิดร่วมกับอุเบกขา ๒ ดวง เป็นอสังขาริก ๑ ดวง สสังขาริก ๑ ดวง และเกิดร่วมกับโสมนัสสเวทนา ๒ ดวง เป็นอสังขาริก ๑ ดวง สสังขาริก ๑ ดวง พระโสดาบันบุคคลดับโลกมูลจิตทวิปฏิสนธิสัมปยุตต์ทั้ง ๔ ดวง ไม่เกิดอีกเลย และดับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ ไม่เกิดอีกเลย

เพราะฉะนั้น พระโสดาบันบุคคลดับอกุศลธรรมที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดในอบายภูมิได้ แต่พระโสดาบันยังมีโลภะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ ฉะนั้น โลภะที่พระโสดาบันยังไม่ได้ดับ โทสะที่พระโสดาบันยังไม่ได้ดับ และโมหะที่พระโสดาบันยังไม่ได้ดับ ไม่เป็นเหตุให้เกิดในอบายภูมิ

พระโสดาบันยังมีโลกมูลจิตเหลืออยู่ ๔ ดวง คือ โลภะทวิปฏิสนธิวิปยุตต์ แต่ไม่เป็นเหตุให้ไปอบายภูมิ พระโสดาบันยังมีโทสมูลจิต ๒ ดวงเหลืออยู่ แต่ไม่เป็นเหตุให้ประกอบอกุศลกรรมที่จะทำให้ปฏิสนธิในอบายภูมิ พระโสดาบันมีโมหมูลจิตอุทธัจจสัมปยุตต์ ซึ่งไม่เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิในอบายภูมิ

การคิดถึงเหตุผลที่โมหมูลจิตอุทธัจจสัมปยุตต์ไม่เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นจะต้องพิจารณาถึงธรรมที่พระโสดาบันละ เพราะว่าเมื่อพระโสดาบันละอกุศลจิต ๕ ดวง แสดงว่าอกุศลจิตที่พระโสดาบันยังมีเหลืออยู่ ๗ ดวง คือ โภกมูลจิต ๔ ดวง โทสมูลจิต ๒ ดวง และโมหมูลจิต ๑ ดวง ไม่เป็นเหตุให้ไปอบายภูมิ ด้วยเหตุนี้

โมหมูลจิตอุทฺทจฺจสํปยุตฺตํ จึงไม่เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิด แต่เมื่อปฏิสนธิจิตเกิดแล้ว โมหมูลจิตอุทฺทจฺจสํปยุตฺตํ ก็เป็นปัจจัยให้อกุศลวิบากเกิดได้

ถ. คนที่ยังไม่ได้เป็นพระโสดาบัน ตายแล้วอาจจะไปเกิดในอบายภูมิ เพราะว่าการกระทำในชาติก่อน ๆ แต่ทำไมพระโสดาบันก็มีอกุศลกรรมในชาติก่อน ๆ ที่เคยทำ ซึ่งอาจจะต้องตกนรก ทำไมกรรมเหล่านั้นจึงไม่ให้ผล

ส. การที่กรรมมีโอกาสให้ผลได้ ก็เพราะว่ายังมีกิเลสอยู่เป็นปัจจัย แต่ถ้ากิเลสดับ ชนฺธํยังมิได้ดับ ก็ยังมีปัจจัยให้ออกุศลกรรมเป็นปัจจัยให้วิบากจิตเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าชนฺธํดับหมด ปรินิพพาน ก็ไม่มีปัจจัยให้กรรมในอดีตให้ผลอีกได้เลย เพราะฉะนั้น ถ้าดับกิเลสหมด แต่ยังไม่ปรินิพพาน ก็ยังมีปัจจัยให้วิบากเกิดจนกว่าจะถึงปรินิพพาน

เมื่อปรินิพพานแล้ว ดับโดยรอบจริง ๆ จะไม่มีกรรมที่ทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดอีกได้ เพราะฉะนั้น การดับกิเลส ก็ดับกรรมที่จะทำให้เกิดปฏิสนธิจิตได้ด้วย

ถ้าอยากจะดับกรรม ก็ต้องดับกิเลส เพราะจะไม่เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดได้ แต่ถ้ากิเลสยังมี ก็ยังมีปัจจัยที่จะให้ปฏิสนธิจิตเกิด

ถ. ขณะที่เกิดอกุศลจิต หมายความว่าถึงอโยนิโสมนสิการ

ส. เป็นอโยนิโสมนสิการ

ถ. ขณะที่มิโยนิโสมนสิการ การพิจารณาธรรมโดยแยกคาย ในลักษณะที่เป็นตัวเป็นตน คือ เราศึกษาพระธรรมมาเราก็โน้มใจพิจารณา การโยนิโสมนสิการในลักษณะนี้ ช่วยกรุณาขยายความ

ส. ที่ว่าเป็นโยนิโสมนสิการในขณะที่กุศลจิตเกิด เพราะว่าไม่มีตัวเราที่จะทำได้ ถ้าทำได้ ก็ขอให้ทุกคนทำให้ออกุศลจิตเกิดมาก ๆ ไซ้ไหม แต่ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่กุศลจิตเกิดแสดงว่าขณะนั้น คือ โยนิโสมนสิการ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตน ขณะที่จิตเป็นกุศลเกิดขึ้น ต้องเพราะโยนิโสมนสิการ

และขณะใดที่เป็นอโยนิโสมนสิการ คือ ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากให้ออกุศลจิตเกิด แต่ออกุศลจิตก็เกิด เพราะอโยนิโสมนสิการในขณะนั้น ซึ่งเป็นอนัตตา

นี่คือความหมายของโยนิโสมนสิการ คือ ไม่ต้องไปทำ ไม่ใช่ว่าจะทำโยนิโสมนสิการ ทำไม่ได้ ขณะใดที่เป็นกุศล ขณะนั้นเป็นโยนิโสมนสิการ ขณะใดที่เป็นอกุศล ขณะนั้นเป็นอโยนิโสมนสิการ เพราะไม่มีใครอยากมีอกุศล แต่โยนิโสมนสิการเกิดขณะใด ขณะนั้นเป็นอกุศล

ลักษณะของโมหมูลจิตที่เป็นอุทัจจสัมปยุตต์ จะเข้าใจและรู้ได้ในขณะที่เจริญสติปัฏฐาน ทำให้รู้ว่าขณะที่หลงลืมสตินั้นเป็นอย่างไร เวลาที่สติปัฏฐานเกิดจะต่างกับขณะที่สติปัฏฐานไม่เกิด

ในขณะนี้ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิดจะไม่รู้เลยว่า มีลักษณะของสภาพธรรมอะไร กำลังปรากฏบ้าง แต่เวลาที่สติกำลังเจริญ จะรู้ได้ว่า ในขณะนั้นมีลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่างซึ่งปรากฏเพียงสั้น ๆ และเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเวลาที่สติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่สังเกตเลย

ในขณะนี้ มีเสียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ปรากฏไหม ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่ได้สังเกตในเสียงนั้น แต่เวลาที่สติปัฏฐานเกิดจะรู้ได้ว่า แม้เป็นเสียงเล็กน้อยสั้นเพียงไร หรือเป็นลักษณะของสภาพธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดที่ปรากฏเพียงสั้น ๆ สติก็สามารถระลึกในลักษณะของสภาพธรรมนั้นได้

จะเห็นได้ว่า ในวันหนึ่ง ๆ มีสภาพธรรมที่เป็นปริตตารมณ์ คือ สภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายอย่างสั้น ๆ แต่ไม่ได้สังเกต เพราะว่าไม่ได้สนใจ ต่อเมื่อใดที่สติปัฏฐานเกิดจะรู้ว่า แม้สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเกิดและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็วนั้น ก็เป็นสติปัฏฐาน คือ เป็นสิ่งที่ปัญญาสามารถจะรู้ชัดในลักษณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้

เพราะฉะนั้น ลักษณะของสติปัฏฐาน ตรงกันข้ามกับโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ ซึ่งเป็นจิตที่ยากจะรู้ได้ เพราะว่าไม่ได้ประกอบด้วยอกุศลเจตสิกอื่นใด นอกจากอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง คือ โมหเจตสิก ๑ อหิริกเจตสิก ๑ อโนตตปปเจตสิก ๑ และอุทัจจเจตสิก ๑ และประกอบด้วยอัญญสมานาเจตสิกตามสมควรเท่านั้น

ถ. สติปัญฐานกับอายตนะสัมพันธ์กันอย่างไร

สุ. อายตนะ หมายความว่าสภาพธรรมที่ประชุมกันทำให้เกิดการรู้อารมณ์ เช่น ในขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก ในขณะนั้นเป็นอายตนะ เพราะว่าจักขุปสาทมี แต่ในขณะที่ใดที่ไม่เห็น ขณะนั้นไม่ได้ประชุม คือ ไม่ได้กระทบกับสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา การเห็นจึงไม่เกิดขึ้น

โสตปสาท เป็นรูปที่สามารถรับกระทบเสียงได้ แต่ขณะที่ไม่ได้กระทบกับเสียง ขณะนั้นก็ไม่เป็นอายตนะ คือ ไม่ได้ประชุมกันที่จะให้เกิดสภาพรู้ขึ้น เพราะฉะนั้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ซึ่งมีสภาพรู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดเกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นอายตนะ แล้วแต่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ถ. วันหนึ่ง ๆ เราเป็นไปตามอายตนะมากมายเลยใช่ไหม

สุ. ถ้าสติปัญฐานไม่เกิดจะไม่ทราบเลยว่า สภาพธรรมซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปในวันหนึ่ง ๆ มากมายสักแค่ไหน เพราะถึงแม้ว่าเราจะแบ่งวันเวลาให้สั้นที่สุดจนกระทั่งถึงเสี้ยววินาทีที่รู้สึกว่าจะเล็กน้อยมากแล้ว สภาพธรรมแต่ละอย่างที่เกิดขึ้นนั้น สั้นและเล็กน้อยยิ่งกว่านั้นอีก

เช่น ทางตากำลังเห็น และทางหูกำลังได้ยิน เป็นเสี้ยววินาทีหรือยังในขณะนี้ ในขณะที่ทางตาเห็น และทางหูได้ยินในขณะนี้ มีสภาพธรรมซึ่งเกิดดับทางจักขุทวารวิธิตั้งเห็น ทางโสตทวารวิธิตั้งได้ยิน ทางมโนทวารวิธิตั้งรับรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาต่อจากทางจักขุทวารวิธิ หรือรับรู้สิ่งที่ปรากฏคือเสียงต่อจากทางโสตทวารวิธิ และก็มีภวังคจิตคั่น ในขณะนี้เองซึ่งเหมือนกับเห็นและได้ยิน ซึ่งไม่สามารถแยกเป็นเสี้ยววินาทีได้ ก็ยังมีนามธรรมเกิดดับอย่างรวดเร็วมากมาย ทั้งทางจักขุทวารวิธิ ทางมโนทวารวิธิ และทางโสตทวารวิธิ ทางมโนทวารวิธิ และภวังคจิตที่คั่นระหว่างวิธิตวาระหนึ่ง ๆ

วันหนึ่ง ๆ ก็ลองคิดว่า จิตเจตสิกจะเกิดดับมากมายสักแค่ไหน จนกระทั่งไม่สามารถรู้ได้ว่ารวดเร็วแค่ไหนถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด เพราะฉะนั้น สภาพธรรมแต่ละอย่างในวันหนึ่ง ๆ ที่จะเห็นว่าเป็นอนัตตา ก็เพราะว่ายังไม่ได้ที่จะไม่ให้สภาพธรรมนั้น ๆ เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว อย่างที่ได้กล่าวถึงว่า แม้ในขณะนี้ก็จะรู้ว่ นามธรรมแต่ละขณะเกิดและดับไปรวดเร็วแค่ไหน ก็โดยการเห็นและได้ยินอย่างนี้ ระหว่างจักขุทวารวิถิ คั่นด้วยภวังค์ มโนทวารวิถิ คั่นด้วยภวังค์ และกัถึงโสตทวารวิถิ คั่นด้วยภวังค์ มโนทวารวิถิ คั่นด้วยภวังค์ ไม่รู้เลย ใช่ไหม แต่ปรากฏเสมือนว่า ทั้งเห็นและได้ยินด้วย

เพราะฉะนั้น แสดงว่านามธรรมเกิดดับอย่างรวดเร็ว ถ้าสติไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่าง ไม่มีทางที่จะประจักษ์ในความไม่ใช่ตัวตน ความไม่เที่ยงของสภาพธรรมซึ่งกำลังเกิดดับ และถ้ารู้ว่ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับไป อยากจะดับสภาพธรรมเหล่านี้ให้หมด ไม่ให้เกิดอีกเลยหรือเปล่า ก็ขึ้นอยู่กับโยนิโสมนสิการ และอโยนิโสมนสิการ

ถ้าเป็นอโยนิโสมนสิการ ไม่สนใจเลยที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ถ้าเป็นโยนิโสมนสิการ จะสนใจและเห็นความไม่มีสาระของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นมาเพียงเล็กน้อยนิดเดียวและดับไป แต่ถ้ายังไม่เห็นการเกิดดับจะไม่รู้เลยว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างนั้นสั้นและเล็กน้อยแค่ไหน และถึงแม้จะมีผู้รู้สึกละเอียดต่อการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส คิดนึก เป็นสุข เป็นทุกข์วันแล้ววันเล่า ชาติแล้วชาติเล่า แต่ถ้าไม่อบรมเจริญสติปัฏฐานเพื่อรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง ก็ไม่สามารถดับสภาพธรรมเหล่านี้ได้

และการดับสภาพธรรม ต้องดับตามลำดับขั้นด้วย เช่น การที่จะดับผัสสเจตสิก หรือเวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิกเหล่านั้น ต้องดับผัสสเจตสิก ที่เกิดร่วมกับความเห็นผิดที่เกิดกับโลกมุลจิตทิฏฐิติดสัมปยุตต์ และผัสสเจตสิกที่เกิดร่วมกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ก่อน เพราะการที่จะดับกิเลสต้องดับเป็นลำดับขั้น

สำหรับผู้ที่เป็นพระโสดาบันบุคคล ดับทวิภูฏิจตสิก เพราะฉะนั้น ไม่มี โภภุมูลจิตตวิภูฏิจตสัมปยุตต์เลย นอกจากนั้น พระโสดาบันบุคคลดับโมหมูลจิตที่เป็น วิจิกิจจาสัมปยุตต์ จึงไม่มีวิจิกิจจาสัมปยุตต์เกิดอีกเลย

สำหรับพระโสดาบันบุคคล ผัสสเจตสิกจะไม่กระทบกับความเห็นผิดอีกเลย ไม่มีการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน หรือว่าเที่ยง แม้เวทนาเจตสิก สำหรับ พระโสดาบันบุคคลก็绝不会เกิดขึ้นรู้สึกโสมนัสยินดีในความเห็นผิดอีกเลย แม้ สัญญาเจตสิกก็绝不会จำหมายด้วยความเห็นผิดในสภาพธรรมอีกเลย แม้เจตนา หรือเอกัคคตา ซีวิตินทริย์ มนสิการ เจตสิกอื่น ๆ ก็โดยนัยเดียวกัน คือ จะไม่เกิดกับ ความเห็นผิด หรือมิจฉาทิภูฏิจตอีกเลย

เพราะฉะนั้น การดับสภาพธรรม ต้องดับเป็นส่วน ๆ ตามลำดับขั้นของผู้ที่เป็น พระอริยบุคคล แต่ผัสสะที่ไม่เกิดร่วมกับโภภุมูลจิตตวิภูฏิจตสัมปยุตต์และโมหมูลจิต วิจิกิจจาสัมปยุตต์ ก็ยังคงเกิดต่อไป จนกว่าจะบรรลุคุณธรรมเป็นพระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล พระอรหันต์ จึงสามารถที่จะดับสภาพธรรมทั้งหมดได้

๑๔๒๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๔

เรื่องของการดับกิเลส เป็นเรื่องยากมากจริง ๆ เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะได้อบรมเจริญปัญญาจนถึงขั้นดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท ควรจะพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการในชีวิตประจำวันเพื่อให้กุศลจิตเกิดเพิ่มขึ้น แทนที่จะคำนึงถึงเฉพาะจะให้บรรลุถึงการดับกิเลส เพราะว่าไม่มีใครสามารถดับกิเลสทั้งหมดได้ โดยปัญญาไม่เกิดขึ้นรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏที่ละเล็กทีละน้อยในขณะนี้

เพราะฉะนั้น ก่อนจะถึงปัญญาขั้นรู้แจ้งอริยสัจธรรม ควรอบรมเจริญกุศล หรือเจริญโยนิโสมนสิการในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้น ซึ่งบางท่านอาจจะไม่ได้สังเกตเลยว่าในวันหนึ่ง ๆ โยนิโสมนสิการเกิดมาก หรืออโยนิโสมนสิการเกิดมาก

ถ้าเป็นผู้ที่ละเอียด ซึ่งไม่ต้องการรู้แต่เฉพาะว่าโยนิโสมนสิการมีลักษณะอย่างไร แต่ต้องการอบรมเจริญโยนิโสมนสิการด้วย ก็จะพิจารณาว่า ทุกคนล้วนมีกิเลส ควรใส่ใจในกิเลสของคนอื่น หรือว่าเห็นกิเลสของตนเอง

นี่เป็นโยนิโสมนสิการ เพราะบางท่านกล่าวว่า ท่านที่เข้าวัดฟังธรรมแล้วทำไมยังมีกิเลสมาก จะได้ยินได้ฟังบ่อย และในระหว่างผู้ที่เข้าวัดด้วยกัน ก็ยังเห็นกิเลสของคนอื่นซึ่งมาวัดด้วยกัน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ในวัดหรือนอกวัด ก็มักจะเห็นกิเลสของคนอื่น ใส่ใจในกิเลสของคนอื่นในวันหนึ่ง ๆ โดยไม่ได้ใส่ใจในกิเลสของตนเอง หรือไม่ได้เห็นกิเลสของตนเองเลย

ประโยชน์จากการใส่ใจในกิเลสของคนอื่น มีไหม พระธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดงเริ่มที่จะให้มีโยนิโสมนสิการแม้ในชีวิตประจำวัน ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ซึ่งจะต้องพิจารณาว่า การใส่ใจในกิเลสของคนอื่น มีประโยชน์ไหม

วันหนึ่ง ๆ พิจารณาว่า เห็นกิเลสของคนอื่น หรือว่าเห็นกิเลสของตัวเอง

อาจจะไม่เคยคิดมาก่อน แต่ขณะนี้คิดได้แล้ว นึกถึงชีวิตที่ผ่านมาว่า วันนี้เห็นกิเลสของคนอื่น หรือว่าเห็นกิเลสของตัวเอง เป็นนิสัยที่สะสมอบรมมา แต่มีประโยชน์อะไรหรือเปล่า เมื่อเห็นกิเลสของคนอื่น โยนิโสมนสิการเกิดได้ไหม อโยนิโสมนสิการเกิดได้ไหม

ตามปกติผู้ที่ใส่ใจในกิเลสของคนอื่น ถ้าไม่เป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน จะมีอโยนิโสมนสิการ ด้วยการเห็นโทษ เพ่งโทษ ชวนเคือง ไม่อภัย หวังร้าย ขำเติม ลองคิดถึงบุคคลหนึ่งบุคคลใดซึ่งเป็นที่ไม่พอใจ ในขณะที่คิดนั้น เป็นโยนิโสมนสิการ หรืออโยนิโสมนสิการ

โดยมากมักจะถามว่า โยนิโสมนสิการเป็นอย่างไร แต่ความแจ่มแจ้งของ โยนิโสมนสิการหรืออโยนิโสมนสิการอยู่ที่ ในขณะที่คิดถึงบุคคลหนึ่งบุคคลใด พิจารณาลักษณะของจิตในขณะนั้นว่า เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล เวลาที่เห็นกิเลสของคนอื่น ถ้าเป็นโยนิโสมนสิการ ตรงกันข้าม ให้อภัย คิดช่วยเหลือเกื้อกูล หรืออดทน คอยกาลเวลาที่จะตักเตือนเกื้อกูลโดยตรงหรือโดยอ้อม ไม่ทอดทิ้งที่จะช่วยแก้ไขใน กิเลสหรืออกุศลของคนอื่น

นี่คือโยนิโสมนสิการ คู่กันไปกับการเจริญสติปัฏฐาน ได้ไหม ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะเจริญสติปัฏฐานอย่างเดียว ลืมเรื่องของชีวิตประจำวัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็น อโยนิโสมนสิการ

เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญสติปัฏฐาน ควรคู่กันไปกับการเจริญกุศล ทุกประการ ทั้งในขั้นของทาน ซึ่งรวมวัตถุทานและอภัยทานด้วย ในขั้นของศีล ซึ่งรวมการเว้นกายวาจาที่เป็นอกุศล และการประพฤติกายวาจาที่เป็นกุศล ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลบุคคลอื่น และในขั้นของภาวนา คือ การอบรมเจริญความสงบของ จิตซึ่งเป็นกุศล และการอบรมเจริญปัญญาซึ่งเป็นสติปัฏฐาน เป็นกุศลขั้นสำคัญที่สุด ที่สามารถดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉทไม่เกิดอีกเลย เพราะถึงแม้จะทำบุญกุศลทางทาน ทางศีลมากสักเพียงใด ก็ไม่สามารถละคลายความไม่รู้ในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ได้

บางคนสะสมกุศลทางวัตถุทานมาก แต่สะสมกุศลในทางเจริญสติปัฏฐานน้อย จึงต้องอาศัยวิริยภักขา ได้แก่ ธรรมภักขา ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ทำให้เกิดความเพียรในการอบรมเจริญปัญญา เพราะว่าความเพียรที่จะฝืนกระแสวิกขันธ์นั้นยาก แม้เพียงที่จะฟังบางท่านก็ยาก ไม่มีความเพียรที่จะฟังซึ่งเป็นขั้นต้นของการทำให้สติปัฏฐานเจริญขึ้น นอกจากนั้นก็ยังมีอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิตของแต่ละบุคคล ที่ทำให้ไม่เกื้อกูลแก่การเจริญสติปัฏฐาน แต่ไม่ควรทอดเลย ควรสะสมการฟัง และการอบรมเจริญสติปัฏฐานไปทุกชาติ เพราะแม้ในปัจจุบันชาตินี้แต่ละท่านก็ย่อมรู้ด้วยตัวของท่านเองว่า สติเกิดขึ้นได้มากน้อยเท่าไรในวันหนึ่ง ๆ และกุศลจิต คือ โยนิโสมนสิการ เกิดมากน้อยเท่าไรในวันหนึ่ง ๆ

สำหรับเจตสิกทั้งหมด มี ๕๒ ดวง ที่กล่าวถึงเจตสิกในวันนี้เพื่อให้เห็นว่าสภาพธรรมแต่ละอย่างที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และจิตแต่ละประเภทที่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นตามลำพังไม่ได้ ต้องมีเจตสิกเป็นสัมปยุตตธรรมเกิดร่วมด้วยตามควรแก่ลักษณะของจิตนั้น ๆ เป็นการเข้าใจจิตของแต่ละบุคคลในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เห็นความเป็นอนัตตา

เจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ดวง หรือ ๕๒ ประเภท แบ่งเป็น ๓ จำพวก คือ เป็นอัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง และโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง

ถ้านับตามจำนวนแล้ว อกุศลเจตสิกก็ไม่มาก มีจำนวนเพียง ๑๔ ดวง หรือ ๑๔ ประเภทเท่านั้น แต่เกิดง่ายและบ่อยกว่าโสภณเจตสิกซึ่งมีถึง ๒๕ ดวง

สำหรับอัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง เป็นเจตสิกที่เสมอกันกับสัมปยุตตธรรมที่เกิดร่วมด้วย คือ ถ้าเกิดกับอกุศลจิต อัญญาสมานาเจตสิกทั้งหมดที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นอกุศล ถ้าเกิดกับกุศล อัญญาสมานาเจตสิกทั้งหมดที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นกุศล ถ้าเกิดกับวิบาก อัญญาสมานาเจตสิกทั้งหมดที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นวิบาก ถ้าเกิดกับกิริยา อัญญาสมานาเจตสิกทั้งหมดที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นกิริยา

อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง ได้แก่ สัมผัสจิตตสสารณเจตสิก ๗ ดวง คือ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ เจตนา ๑ เอกัคคตา ๑ ชีวิตินทรีย์ ๑ มนสิการ ๑

และปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง คือ วิตก ๑ วิจาร์ ๑ อธิโมกข์ ๑ วิริยะ ๑ ปิตี ๑
ฉันทะ ๑ เจตสิกเหล่านี้เมื่อเกิดกับกุศลก็เป็นกุศล เมื่อเกิดกับอกุศลก็เป็นอกุศล เมื่อ
เกิดกับวิบากก็เป็นวิบาก เมื่อเกิดกับกิริยาก็คือกิริยา

เพราะฉะนั้น ผัสสเจตสิกดวงเดียว เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นวิบากก็มี
เป็นกิริยาก็มี หรือแม้เจตนาที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นอกุศลก็มี ที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นกิริยา
ก็มี และเวทนา สัญญา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ทั้งหมดเป็นกุศลก็มี อกุศลก็มี วิบาก
ก็มี กิริยาก็มี รวมทั้งวิตก วิจาร์ วิริยะ ปิตี ฉันทะ อธิโมกข์ เหล่านี้ ที่เป็นกุศลก็มี
ที่เป็นอกุศลก็มี ที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นกิริยาก็มี เพราะว่าเจตสิกทั้ง ๑๓ ดวงนี้
เป็นอัญญสมานาเจตสิก เกิดกับจิตได้ทุกประเภท

ถ้าท่านผู้ใดอยากจะรู้ว่า จิตดวงไหนมีเจตสิกอะไรเกิดร่วมด้วย ก็สามารถจะ
พิจารณาและเข้าใจได้ด้วยตนเอง เช่น โลกมุขจิต เป็นอกุศลจิต ต้องมีอัญญสมานา-
เจตสิกเกิดร่วมด้วย และต้องมีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วยจิตนั้นจึงเป็นอกุศล ฉะนั้น
เป็นสิ่งที่สามารถพิจารณาและเข้าใจได้ด้วยตนเอง

สำหรับอกุศลเจตสิกมี ๑๔ ดวง ได้กล่าวถึงแล้วทั้งหมด ได้แก่ โมหเจตสิก ๑
อหิริกเจตสิก ๑ อนินตตัปปเจตสิก ๑ อุทธัจจเจตสิก ๑ โลกเจตสิก ๑ ทิฏฐิเจตสิก ๑
มานเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ อีสสาเจตสิก ๑ มัจฉริยเจตสิก ๑ กุกกุจจเจตสิก ๑
ถีนเจตสิก ๑ มัทธเจตสิก ๑ วิจิกิจชาเจตสิก ๑

ที่กล่าวถึงอกุศลเจตสิก ก็เพื่อทบทวนให้พิจารณาลักษณะของอกุศลเจตสิก
ไม่ให้ลืมนะ ทุกคนมี ถ้ายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์เลย อกุศลเหล่านี้ก็เต็ม
ทั้ง ๑๔ ประเภท

ใครลืมนะไปบ้างว่ามีอกุศลเจตสิกเหล่านี้

วันหนึ่ง ๆ เคยคิด เคยพิจารณาลักษณะของอกุศลธรรมเหล่านี้ไหม ทั้ง ๆ ที่มี
อยู่มาก ในวันหนึ่ง ๆ จะขาดโมหะ อหิริกะ อนินตตัปปะ อุทธัจจะไม่ได้เลย เพราะว่า
เป็นอกุศลสาธารณเจตสิก นอกจากนั้นยังมีโลกเจตสิกเป็นประจำ ทำให้โลกมุขจิต
เกิดขึ้น ขณะใดที่มีความเห็นผิดในข้อปฏิบัติ มีความต้องการผลอย่างรวดเร็ว หรือ

ต้องการทำโดยไม่อบรมเจริญปัญญา ขณะนั้นเป็นทวิภูมิจตสิก หรือขณะใดที่ไม่มี
ความเห็นผิด แต่มีความสำคัญตน ซึ่งทุกคนยังมีอยู่ ผู้ที่ไม่มีมานะเจตสิกต้องเป็น
พระอรหันต์เท่านั้น ขณะนั้นจะระลึกได้ใหม่ว่า เป็นลักษณะของอกุศลธรรม ซึ่งยังมีอยู่

การกล่าวถึงอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง เป็นการทบทวนให้ไม่ลืมว่า อกุศลจิต
๑๒ ดวง ประกอบด้วยเจตสิกอะไรบ้าง คือ โมหมูลเจตสิก อหิริกเจตสิก
อนัตตตัปปเจตสิก และอุททัจจเจตสิก ต้องเกิดกับอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง จะขาด
อกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวงนี้ไม่ได้ และถ้าเป็นโลภมูลจิต นอกจากจะประกอบด้วย
อัญญสมานาเจตสิกแล้ว ต้องประกอบด้วยอกุศลเจตสิกที่เป็นอกุศลสาธารณเจตสิก
๔ ดวง และโลภเจตสิกด้วย ซึ่งในบางครั้งจะประกอบกับทวิภูมิจตสิก และในบางครั้ง
ก็ประกอบกับมานะเจตสิก

สำหรับโทสมูลจิต ต้องมีอัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วยตามควร และต้องมี
อกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย นอกจากอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวงแล้ว ต้อง
ประกอบด้วยโทสเจตสิก ซึ่งในบางครั้งประกอบด้วยอิสสาเจตสิก บางครั้ง
ประกอบด้วยมัจฉริยเจตสิก และบางครั้งก็ประกอบด้วยกุกกุจเจตสิก

สำหรับโมหมูลจิตดวงที่ ๑ ต้องประกอบด้วยอัญญสมานาเจตสิกและ
อกุศลเจตสิก คือ โมหะ อหิริกะ อนัตตตัปปะ อุททัจจะ และวิจิกิจ्ञา แต่ถ้าเป็น
โมหมูลจิตดวงที่ ๒ ซึ่งเป็นอกุศลจิตที่มีกำลังอ่อนที่สุดนั้น ก็มีเพียงอัญญสมานาเจตสิก
และอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง คือ โมหะ อหิริกะ อนัตตตัปปะ อุททัจจะเท่านั้น

ข้อที่ควรจำเกี่ยวกับเรื่องจิตประเภทไหนมีเจตสิกประเภทไหนเกิดร่วมด้วย คือ
จะต้องเข้าใจว่า จิตทุกดวงต้องเกิดกับอัญญสมานาเจตสิกซึ่งมากน้อยตามควรแก่
ประเภทของจิตนั้น เจตสิกประเภทอื่น เช่น อกุศลเจตสิก และโสภณเจตสิกนั้น
อกุศลเจตสิกจะเกิดได้เฉพาะกับอกุศลจิตเท่านั้น

ถ้ามีผู้ใดถามถึงเรื่องของเจตสิกและจิตที่เกิดขึ้น ถ้าจำประเภทของเจตสิกได้
ก็จะรู้ว่า ในขณะนั้นจิตดวงนั้นประกอบด้วยเจตสิกอะไร แม้จะจำจำนวนที่แน่นอน
ไม่ได้ แต่ก็รู้ได้ว่าต้องมีอัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วย และถ้าเป็นอกุศลก็ต้องมี

อกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย ถ้าเป็นกุศลก็ต้องมีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย ถ้าเป็นวิบาก และกิริยาก็ต้องแล้วแต่ว่าเป็นเหตุกะหรือสเหตุกะ ถ้าเป็นเหตุกะจะไม่มีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ถ้าเป็นสเหตุกะเป็นจิตประเภทที่ติงาม ต้องมีโสภณเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ฟังอย่างนี้ ดูเป็นสิ่งซึ่งไม่น่าจะรู้ ไม่น่าจะต้องจำหรือคิด แต่ถ้ารู้ว่าเป็นชีวิตประจำวัน จะสนใจขึ้นใหม่ว่า ขณะหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นจิตอะไรบ้าง และไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เพราะว่าจิตแต่ละขณะที่เกิดขึ้นได้นั้น ต้องมีสภาพธรรมซึ่งปรุงแต่งเป็นสังขารธรรมเกิดร่วมกันทำให้จิตนั้น ๆ เป็นสภาพอย่างนั้น

เช่น ในขณะนี้ ผัสสเจตสิกกำลังกระทำกิจกระทบอารมณ์อย่างรวดเร็วและดับไปตลอดเวลา ไม่หยุดเลย ตั้งแต่อดีตอนันตชาติจนถึงในขณะนี้ และตลอดไปจนถึงอนาคต ฉะนั้น เป็นสิ่งซึ่งน่าสนใจที่จะพิจารณาเห็นว่า ผัสสเจตสิก เป็นสภาพที่กระทบอารมณ์ ทำให้จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น ๆ เพราะถ้าผัสสะไม่กระทบอารมณ์ ไม่เป็นสังขารขันธ์ที่จะปรุงแต่งแล้ว จิตเกิดไม่ได้ จิตจะเห็น หรือได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ มากมายไม่ได้

ผัสสะเกิดและดับอย่างรวดเร็ว ไม่หยุดเลย ไม่ว่าจะตื่นหรือจะหลับ ไม่ว่าชาติก่อน ๆ หรือชาตินี้ หรือชาติหน้า ซึ่งสภาพธรรมเหล่านี้เป็นปรมัตถธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย จึงควรที่จะพิจารณาแม้ลักษณะของผัสสะ ซึ่งเป็นกุศลก็อย่างหนึ่ง เป็นอกุศลก็อีกอย่างหนึ่ง เป็นวิบากก็อย่างหนึ่ง เป็นกิริยาก็อีกอย่างหนึ่ง นี่คือนิยามของผัสสะที่กระทบอารมณ์

บางครั้งผัสสะก็กระทบอารมณ์ด้วยโลภะ ขณะที่กำลังมีความต้องการ มีความสนุก ถ้าผัสสะไม่กระทบอารมณ์นั้น โลภะจะเกิดยินดีพอใจในอารมณ์นั้นไม่ได้ ในขณะที่กำลังยินดีพอใจในอารมณ์ใด ก็เพราะผัสสะกระทบอารมณ์นั้นด้วยความต้องการ ด้วยความยินดี ด้วยความเพลิดเพลิน

แต่บางครั้งผัสสะก็กระทบอารมณ์ด้วยโทสะ ด้วยความขุ่นเคือง ด้วยความไม่พอใจ และบางครั้งผัสสะก็กระทบอารมณ์ด้วยโมหะ คือ แม้ว่าอารมณ์จะปรากฏ

แต่เมื่อผัสสะกระทบด้วยโมหะ ก็เป็นความเคลือบแคลง ความสงสัย ความไม่รู้ใน
ลักษณะของอารมณ์นั้น แต่บางครั้งผัสสะก็กระทบอารมณ์ด้วยโสภณเจตสิก เป็นกุศล

๑๔๒๕

ที่ห้องประชุมตึกสภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๒๘

ขอทบทวนอกุศลจิต ๑๒ ดวง สืบต่อกับอเหตุกจิต ๑๘ ดวง เพื่อให้เข้าใจเหตุและผลสืบเนื่องกันในชีวิตประจำวันของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

เรื่องของจิต เป็นเรื่องที่ดูเหมือนเป็นจำนวน แต่ความจริงเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตประจำวันจริง ๆ ทั้งอกุศลจิต ๑๒ ดวง และอเหตุกจิต ๑๘ ดวง

อเหตุกจิตมี ๑๘ ดวงจริง แต่ที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตประจำวันนั้น มีเพียง ๑๘ ดวง สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ และสำหรับอกุศลจิต ๑๒ ดวง ก็เกิดมากกว่ากุศลจิต เพราะฉะนั้น จะได้ทราบถึงเหตุผลที่สืบเนื่องกันของอกุศลจิต ๑๒ ดวง และอเหตุกจิตในชีวิตประจำวัน

เช่น ผัสสเจตสิก เป็นสิ่งที่มีจริง เป็นสภาพธรรมที่กระทบอารมณ์และเกิดกับจิตทุกดวง ไม่ใช่แต่เฉพาะในชาตินี้ แม้ในชาติก่อน ๆ และในชาติต่อไปด้วย เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะมีการเห็น มีการได้ยิน มีการคิดนึก แต่ถ้าไม่รู้เรื่องของเจตสิกที่เกิดกับจิตนั้น จะไม่รู้ว่า ขณะหนึ่ง ๆ ที่จิตเกิดขึ้นเป็นไปนั้น จะต้องมีสภาพธรรมอะไรเกิดร่วมด้วย เป็นสังขารธรรม หรือเป็นสังขารขันธ์ปรุงแต่ง

สำหรับเจตสิกทั้งหลายที่เกิดกับจิตประเภทใด ก็เสมอกับจิตประเภทนั้น เช่น ผัสสเจตสิก เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เจตนาเจตสิกที่เกิดกับวิปากจิตก็เป็นวิปากด้วย ที่เกิดกับกุศลจิตก็เป็นกุศลด้วย ที่เกิดกับอกุศลจิตก็เป็นอกุศลด้วย ที่เกิดกับกิริยาจิตก็เป็นกิริยาด้วย เพราะฉะนั้น แม้แต่การกระทบอารมณ์ในวันหนึ่ง ๆ บางขณะผัสสเจตสิกก็เป็นวิปาก บางขณะผัสสเจตสิกก็เป็นกิริยา บางขณะผัสสเจตสิกก็เป็นกุศล และบางขณะผัสสเจตสิกก็เป็นอกุศล

แม้แต่เพียงการกระทบอารมณ์ จะเห็นได้ว่า แต่ละขณะ กระทบไม่เหมือนกัน บางขณะกระทบด้วยโลภะ ตัณหา พหิงสา เพเลียดเพลิน บางขณะก็กระทบด้วยโทสะ

บางขณะก็กระทบด้วยโมหะ บางขณะก็กระทบด้วยกุศล แต่ส่วนใหญ่ในวันหนึ่ง ๆ ถ้าไม่กล่าวถึงวิบากจิตและกิริยาจิต ผัสสเจตสิกจะเกิดร่วมกับอกุศลจิตมากกว่า กุศลจิต

ขณะที่ผัสสะเกิดร่วมกับอกุศล ขณะนั้นผัสสเจตสิกและเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมกันกับอกุศลจิต ต้องประกอบด้วยอกุศลเหตุซึ่งมี ๓ คือ โลกเหตุ ๑ โทสเหตุ ๑ โมหเหตุ ๑ แต่อกุศลเจตสิกที่เป็นเหตุทั้ง ๓ ไม่ได้เกิดพร้อมกัน เพราะว่าเหตุทั้ง ๓ เกิดพร้อมกันไม่ได้ จะเกิดพร้อมกันได้เพียงเหตุเดียวหรือสองเหตุเท่านั้น คือ โมหเหตุและโลกเหตุ หรือโมหเหตุและโทสเหตุ และบางขณะที่ไม่มีโลกเหตุและโทสเหตุเกิดร่วมด้วย จะมีเพียงโมหเหตุเหตุเดียวเท่านั้น ซึ่งจิตที่เกิดร่วมกับโมหเหตุเหตุเดียวเป็นสเหตุกะ ที่เป็นเอกเหตุกะ

ผัสสเจตสิกที่เกิดกับโมหมูลจิต เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ

เป็นสเหตุกะ เพราะว่าจิตหรือเจตสิกใดซึ่งเกิดร่วมกับเหตุ จิตหรือเจตสิกนั้นเป็นสเหตุกะ จิตหรือเจตสิกใดที่ไม่เกิดร่วมกับเหตุ จิตหรือเจตสิกนั้นเป็นอเหตุกะ

เพราะฉะนั้น พิจารณาอกุศลจิตที่ละดวงได้ เริ่มตั้งแต่โมหมูลจิต เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ เป็นสเหตุกะ

โมหมูลจิตมีเหตุร่วมด้วยก็เหตุ เหตุเดียว ก็เป็นเอกเหตุกะ

ถ้าพิจารณาถึงอกุศลจิตโดยเหตุ จะเห็นได้ว่า โมหมูลจิตและเจตสิกทั้งหลาย ซึ่งเกิดกับโมหเจตสิก เป็นเอกเหตุกะ เพราะว่าเกิดร่วมกับโมหเหตุเหตุเดียว

แต่ถ้าคิดละเอียด โมหเจตสิกที่เกิดกับโมหมูลจิต มีเจตสิกที่เป็นเหตุเกิดร่วมกับโมหเจตสิกนั้นหรือเปล่า มีไหม ไม่มี เพราะว่าโมหมูลจิตมีเหตุเดียว เพราะฉะนั้น ตัวจิตเกิดร่วมกับโมหเหตุ เจตสิกอื่น ๆ ก็เกิดร่วมกับโมหเหตุ แต่ถ้ากล่าวถึงโมหเจตสิกในโมหมูลจิต ไม่มีเจตสิกที่เป็นเหตุเกิดร่วมด้วยเพราะตัวเองเป็นเหตุ

โลภมูลจิตมีเจตสิกที่เป็นเหตุเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ จึงเป็นโลภมูลจิต เพราะฉะนั้น เมื่อมีเหตุเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ จึงเป็นทวิเหตุกะ หรือทุเหตุกะ คือ มีโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑ และโลภเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑ จึงเป็น ๒ เหตุ ผัสสเจตสิก

เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก เจตนาเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก และเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดกับโลกมุขจิตทั้งหมด เป็นทวิเหตุกะ เว้นโมหเจตสิกที่เกิดกับโลกมุขจิตเป็นเอกเหตุกะ เพราะว่ามีโลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุเกิดร่วมกับโมหเหตุ เหตุเดียว แต่ถ้ากล่าวถึงจิตและเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่เหตุ ก็เป็นทวิเหตุกะ

โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมุขจิต ก็มีเจตสิกที่เป็นเหตุเกิดร่วมด้วยเพียงเหตุเดียว คือ มีโมหเหตุเกิดร่วมกับโลกเจตสิก ฉะนั้น โลกเจตสิกในโลกมุขจิตเป็นเอกเหตุกะ แต่เจตสิกอื่นและจิต เป็นทวิเหตุกะ

ถ. ในขณะที่โมหเจตสิกเกิดกับโลภะ หรือเกิดกับโทสะ โมหเจตสิกนี้ก็เป็นเอกเหตุกะ

ส. ตัวโมหะเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น โมหเหตุในโลกมุขจิตเป็นสเหตุกะ คือ ประกอบด้วยโลกเหตุ เหตุเดียว

แต่เพราะตัวเองเป็นเหตุอยู่แล้ว จะมีโมหเจตสิกเกิดกับโมหเจตสิกในโมหมุขจิตไม่ได้ โมหเจตสิกเกิดกับจิตทำให้จิตนั้นเป็นโมหมุขจิต มีโมหเจตสิกดวงเดียว เพราะฉะนั้น โมหเจตสิกดวงนั้น ไม่มีเหตุอื่นเกิดร่วมด้วยในโมหมุขจิต

ถ. เจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดร่วมกับโมหเจตสิกนี้ จะถือว่าเจตสิกเหล่านั้นมีเหตุด้วยหรือเปล่า

ส. มีเหตุเกิดร่วมด้วย คือ เกิดร่วมกับโมหเจตสิก เป็นเอกเหตุกะ

สำหรับโทสมุขจิต มี ๒ เหตุ เป็นสเหตุกจิตซึ่งเป็นทวิเหตุกะ หรือทุเหตุกะ เพราะว่ามีโมหเจตสิกและโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย เป็น ๒ เหตุ เจตสิกอื่น ๆ นอกจากเจตสิกที่เป็นเหตุ ต้องมีเหตุเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ เช่น ผัสสะ มีโทสเจตสิกและโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย เวทนามี ๒ เหตุ คือ มีโมหเจตสิกและโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย สัญญา เจตนา เหล่านี้ ก็มีโมหเจตสิกและโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ถ้ากล่าวถึงตัวเหตุ คือ โมหเจตสิกในโทสมุขจิต จะมีเหตุเกิดร่วมด้วยเพียงเหตุเดียว หรือถ้ากล่าวถึงโทสเจตสิกในโทสมุขจิต จะมีเหตุเกิดร่วมด้วยเพียงเหตุเดียว

บางท่านอาจจะคิดว่า ไม่น่าสนใจ แต่เป็นการพยายามเป็นผู้มีเหตุผลและรู้ว่สภาพธรรมทั้งหลายเป็นเหตุเป็นผลกันอย่างไรจริง ๆ จะไม่มีความคลาดเคลื่อนเลย ไม่ว่าจะกล่าวเรื่องของจิต เรื่องของเจตสิกใด ๆ โดยนัยใด ๆ ก็ตาม จะต้องประกอบด้วยเหตุผลทั้งนั้น คือ ทุก ๆ ขณะนี้เอง ถ้าศึกษาก็จะทราบได้ว่า เป็นเรื่องของขณะนี้

ณ. ธรรมฝ่ายเหตุ มีโลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๖ นี้เป็นเหตุ แต่เจตสิกอื่นก็มีความสำคัญไม่น้อยเหมือนกัน ทำไมไม่จัดเป็นเหตุ

ส. เพราะว่าไม่ใช่รากที่มั่นคง ที่จะทำให้สภาพธรรมทั้งหลายเจริญขึ้น เช่น ผัสสะ มีหน้าที่กระทบเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็ฃกุศล หรืออกุศล หรือวิบาก หรือกิริยาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะหลับ จะตื่น จิตเกิดขึ้นขณะใด ต้องมีผัสสะเจตสิกเกิดขึ้นกระทบ และจบ เสร็จแล้ว ไขใหม่

ถ้ามีการเห็น ผัสสะกระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตา แต่ไม่มีความต้องการสิ่งที่ปรากฏทางตา จะมีการขวนขวาย จะมีการประกอบกิจการงาน จะมีการสร้างสรรค์ จะมีการเจริญทางวัตถุทางโลกอะไรได้ไหม แม้แต่การประกอบกิจการงานเพื่อเลี้ยงชีพก็ทำไม่ได้ แต่ด้วยเหตุที่ว่า มีเหตุ คือ โลภะ เกิดขึ้นเป็นความต้องการ ก็ทำให้มีการขวนขวาย ทำให้ชีวิตแต่ละขณะดำรงไป เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของเหตุที่เกิดขึ้นร่วมด้วย ถ้ามีแต่เฉพาะอัญญสมานาเจตสิก ซึ่งได้แก่ สัพพจิตตสาธารณเจตสิกและปกิณณกเจตสิก เช่น ผัสสะกระทบเมื่อไร เวทนาก็เกิดเมื่อนั้น แต่ไม่มีความต้องการก็เป็ฃสภาพธรรมที่เพียงเกิดขึ้นและหมดไป

ณ. แต่ถ้าเป็นมานะ หรืออิสสา ก็เป็นเจตสิกที่มีความสำคัญไม่น้อยที่จะพาให้อะไร ๆ ติดตามมาอีกไม่น้อยเหมือนกัน

ส. เพราะมีโลกเหตุ เกิดโดยลำพังไม่ได้เลย มานะเกิดโดยลำพังไม่ได้ ต้องเกิดกับโลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้เพิ่มมานะ ความสำคัญตนขึ้น ความพัวพันอีก ไขใหม่ เพราะฉะนั้น อกุศลใด ๆ ที่มองเห็นว่า เป็นสิ่งซึ่งเห็นชัด และทำให้เกิดอกุศลกรรมทางกาย ทางวาจาได้ ต้องอาศัยเหตุจึงได้เกิดได้ แม้แต่มานะ ถ้าไม่มี

โลกะ ไม่มีความต้องการในตัวตน ในความเป็นเรา มานะก็ไม่มี แต่ด้วยเหตุว่ายังมี ความต้องการอยู่ แม้แต่ในชื่อ บางคนก็ชอบ ชื่ออะไรก็น่าจะได้ แต่ไม่ได้ ชื่อก็มี ความสำคัญ เพียงชื่อยังทำให้ติดข้องและมีความมานะได้ ถ้าเป็นชื่อที่ไพเราะ น่าฟัง มีความหมาย ก็มีความสำคัญขึ้น เพราะฉะนั้น แม้มานะก็ต้องเกิดกับ โลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ ถ้าดับโลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ มานะก็เกิดไม่ได้

ถ. อิสสาก็เหมือนกัน ต้องเกิดกับโทสะ บางครั้งในชีวิตประจำวันรู้สึก เหมือนจะเกิดอิสสาอย่างเดียว ในขณะที่นั้นไม่น่ามีโทสะที่จะสังเกตให้เห็นได้

ส. เวลาที่อิสสาเกิด ใจสบาย หรือไม่สบาย

ถ. คงจะมีโทมนัสเวทนาเกิดร่วมด้วย

ส. กระวนกระวาย เดือดร้อน กระสับกระส่าย ดิ้นรน ด้วยความริษยา ในขณะนั้นลักษณะของความรู้สึกที่ไม่สบายนั้น เป็นลักษณะของโทสมูลจิต ลักษณะ ของความรู้สึกที่ไม่ดีเป็นโทมนัสเวทนา เกิดขึ้นได้เฉพาะกับโทสมูลจิตเท่านั้น โทมนัสเวทนาเกิดกับจิตอื่นไม่ได้เลย เกิดกับโลกะไม่ได้ เกิดกับโมหะไม่ได้ ต้องเกิดกับ เฉพาะจิตซึ่งเป็นโทมนัสเวทนาเท่านั้น

เพราะฉะนั้น เวลาที่ความรู้สึกริษยาเกิดขึ้น ให้สังเกตที่เวทนาจะรู้ว่า ขณะนั้นเป็นความขุ่นเคือง ไม่แช่มชื่น และต้องอาศัยเหตุ คือ โทสะ

โลกหมุนไปตลอดด้วยความต้องการและเหตุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอกุศลเหตุ คือ ด้วยโลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ ในอดีตอนันตชาติ ในสังสารวัฏฏ์ แต่ถ้าเปลี่ยนเป็น อโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ สะสมเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้น จะทำให้ปัญญาเจริญ จนกระทั่งสามารถรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้

บางคนกล่าวว่า การศึกษาธรรมต้องใช้เวลาอย่างมาก แต่ลืมนึกว่า ก่อนจะโต ขึ้นมามีความรู้อย่างนี้ได้ต้องใช้เวลามากเหมือนกัน ๑๐ ปี ๒๐ ปี สำหรับวิชาการ อย่างหนึ่ง ๆ ทำไม่ยังเรียนได้ ฉะนั้น การศึกษาให้เข้าใจลักษณะของสภาพธรรม เป็นกุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา เพื่อละโมหะ โลกะ โทสะ ถ้าเริ่มทำตั้งแต่ ๑๐ ปี ก่อน ๒๐ ปีก่อน ปัญญาย่อมสามารถเจริญขึ้นได้

เพราะฉะนั้น ที่อ้างกาลเวลากว่า การศึกษาธรรมต้องใช้เวลาาน ก็ควรคิดว่า วิชาทุกอย่างต้องใช้เวลาาน แต่วิชาไหนจะเป็นประโยชน์ วิชาที่เกิดขึ้นเพราะโลภะ เทียบกับวิชาที่เกิดเพราะอโลภะ อโทสะ อโมหะ วิชาที่จะทำลายกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ย่อมดีกว่า มิฉะนั้นไม่มีวันจบ

โลกเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ตามกำลังของความต้องการซึ่งเป็นโลกเหตุ โลกยุคนี้เป็นอย่างนี้ ยุคต่อไปก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามกำลังของโลภะ เพราะฉะนั้น ถ้าไม่รู้ ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่มีวันที่จะสิ้นสุดการที่สภาพธรรมจะต้องเกิดขึ้นและดับไปเรื่อย ๆ

ถ. เมตตา องค์ธรรม ได้แก่ อโทสะเจตสิก ขณะที่เมตตา แสดงความเป็นมิตรหวังดีต่อผู้อื่นนั้น ถ้ากล่าวว่า ขณะนั้นจิตประกอบด้วยอโทสะ รู้สึกจะห่างไกลจาก ลักษณะที่มีเมตตาจริง ๆ อโทสะมักจะเปรียบว่าตรงกันข้ามกับโทสะ แต่เมื่อกล่าวถึงเมตตา รู้สึกจะต่างกับอโทสะ

สุ. เมตตาตรงกันข้ามกับโทสะไหม

ถ. เมตตาตรงกันข้ามกับโทสะ แต่ก็ไม่น่าจะเป็นอโทสะ

สุ. ถ้าไม่โกรธจะไม่รู้สึก แต่เวลาโกรธและระลึกได้ ก็รู้ว่า ขณะนั้นขาดเมตตา จึงจะรู้ลักษณะของเมตตาว่า ตรงกันข้ามกับโทสะ เพราะฉะนั้น เป็นลักษณะของอโทสะ

ถ. ถ้าเปรียบอย่างนั้นคงจะเห็นชัดว่า ขณะที่เราโกรธใคร ขณะนั้นขาดเมตตาต่อผู้นั้น เป็นอย่างนั้นใช่ไหม

สุ. ถ้ายังมีเมตตาอยู่ตราบใด โทสมูลจิตเกิดไม่ได้ ถ้าใจเลี้ยวอวิยะน้อยใหญ่ ขณะนั้นจะรู้ได้ไหมว่ามีเมตตา หรือว่าไม่มีเมตตาในใจ โดยที่ว่ามีความรู้สึกขุนเคืองใจเกิดขึ้นหรือเปล่า ถ้ามีความรู้สึกขุนเคืองใจเกิดขึ้น ขณะนั้นก็ขาดเมตตา เพราะว่าเมตตาเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับโทสะ และควรจะเมตตาใจใหม่ กำลังกระทำกุศลกรรม ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดกุศลวิบาก ส่วนผู้ที่ถูกเลี้ยวอวิยะน้อยใหญ่ ถ้าไม่มีกรรมของตนเองเป็นเหตุ จะไม่มีใครสามารถทำให้ทุกขเวทนา

กายวิญญาณเกิดขึ้นได้เลย เพราะว่าทุกคนมีชีวิตอยู่ตามกรรม แล้วแต่ว่าขณะใด กรรมใดจะให้ผล กุศลกรรมให้ผล หรืออกุศลกรรมให้ผล

ถ้าเป็นหมอ กำลังผ่าตัดด้วยระยะน้อยใหญ่ แต่เมื่อเป็นโจร ทำไมโกธ หมอก็ ทำคล้าย ๆ กัน ไข้ไหม เพราะฉะนั้น ถ้าสามารถพิจารณาลักษณะของสภาพธรรมให้ ถูกต้องตามความเป็นจริง กุศลจิตย่อมเจริญ รู้ว่าเป็นโจร ก็ยังมีเมตตาได้ เพราะว่า เขากำลังทำกรรมที่เป็นอกุศล ซึ่งจะต้องได้รับผลของกรรมนั้น

นี่เป็นบทฝึกหัดสำหรับภพหนึ่งชาติหนึ่ง ที่จะเป็นผู้ที่อบรมเจริญกุศลจริง ๆ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดเกิดอกุศลแม้ประเภทหนึ่งประเภท ใดเลย ทรงแสดงโทษของอกุศลทั้งปวง เพื่อให้พุทธบริษัทได้พิจารณาและ น้อมประพฤติปฏิบัติตามกำลังของปัญญา แต่ถ้าผู้ใดระลึกได้ สติเกิด ขณะนั้นก็เป็น กุศลแทนอกุศล

๑๔๒๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๘

เรื่องของเหตุ เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะว่าทราบได้ที่ไม่ได้ดับอกุศล ก็ยังต้องมี โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุเกิดบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้พิจารณาเจตสิก ๖ ดวงที่เป็นเหตุ ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

สำหรับเหตุ ๖ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก เป็นอกุศลเหตุ ๓ เมื่อใช้คำว่า อกุศลเหตุ แสดงว่าเกิดกับจิตอื่นไม่ได้ นอกจากอกุศลจิตเท่านั้น และเป็นชาติอกุศลชาติเดียว เป็นวิบากไม่ได้ เป็นกิริยาไม่ได้

ส่วนอโลกเจตสิก อโทสเจตสิก และปัญญาเจตสิก เป็นโสภณเหตุ ๓ ซึ่งโสภณเหตุ ๓ นั้น ที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นกิริยาก็มี

และถ้าจิตใดประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุหนึ่งเหตุใดในเหตุ ๖ ก็เป็นสเหตุกะ ถ้าไม่ประกอบด้วยเจตสิก ๖ ดวงนี้ ก็เป็นอเหตุกะ ถ้าประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุเพียงเหตุเดียว ก็เป็นเอกเหตุกะ ถ้าประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุ ๒ เหตุ ก็เป็นทวิเหตุกะ ถ้าประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุ ๓ เหตุ ก็เป็นติเหตุกะ

เพราะฉะนั้น ในจิตทั้งหมด ๘๙ ดวง เป็นอเหตุกจิตเพียง ๑๔ ดวง นอกจากนั้นเป็นสเหตุกะทั้งหมด

สำหรับอกุศลจิตไม่เป็นติเหตุกะ คือ ไม่ประกอบด้วย ๓ เหตุ แต่เป็นทวิเหตุกะ และเอกเหตุกะ คือ โลกมูลจิต ๘ ดวง เป็นทวิเหตุกะ เพราะว่าประกอบด้วย โมหเจตสิกและโลกเจตสิก โทสมูลจิต ๒ ดวง เป็นทวิเหตุกะ เพราะว่าประกอบด้วย โมหเจตสิกและโทสเจตสิก โมหมูลจิต ๒ ดวง เป็นเอกเหตุกะ เพราะว่าประกอบด้วย โมหเจตสิกเหตุเดียว

สำหรับกุศลจิต ไม่เป็นเอกเหตุกะ เพราะว่าไม่ประกอบด้วยเหตุเดียว จะต้องประกอบด้วยอย่างน้อย ๒ เหตุ เพราะฉะนั้น กุศลจิตเป็นทวิเหตุกะ คือ

ประกอบด้วยอโลภเจตสิกและอโทสเจตสิก และบางดวงก็เป็นติเหตุกะ คือ ประกอบด้วยอโลภเจตสิก อโทสเจตสิก และปัญญาเจตสิกซึ่งเป็นอโมหเหตุ

ในวันหนึ่ง ๆ คงเป็นที่ยอมรับว่า อกุศลจิตเกิดมากกว่ากุศล และอกุศลจิตนั้น เป็นเหตุที่จะทำให้เกิดผล จึงไม่ควรละเลย แต่ควรพิจารณาว่า อกุศลจิตซึ่งทุกคนมี เช่น โลภมูลจิต ซึ่งประกอบด้วยทัญญูบ้าง หรือมานะบ้าง โทสมูลจิต ซึ่งประกอบด้วย อิสสาบ้าง หรือมัจฉริยะบ้าง หรือกุกกุจะบ้าง และโมหมูลจิต ซึ่งประกอบด้วย วิจิกิจฉาบ้าง หรืออุทธัจจสัมปยุตต์บ้างนั้น จะทำให้เกิดผล คือ สภาพธรรมอะไรบ้าง

ต้องมีผล เพราะว่าอกุศลจิต ๑๒ ดวงเป็นเหตุ ซึ่งผลของอกุศลจิต ๑๒ ดวงนี้มี ๒ อย่าง คือ ผลที่ไม่ใช่วิบากจิตและวิบากเจตสิก ๑ กับผลที่เป็นวิบากจิตและวิบากเจตสิก ๑

ผลที่ไม่ใช่วิบากจิตและวิบากเจตสิกนั้น คือ รูปที่เกิดเพราะอกุศลจิต รูปไม่ใช่วิบากจิต รูปที่เกิดเพราะจิต ชื่อว่าจิตตชรูป เกิดพร้อมกับอุปาทกขณะของจิต

เวลาที่โลภมูลจิตเกิด รู้ได้ไหม เวลาที่โลภมูลจิตเกิด เวลาใครดีใจ รู้ได้ไหม หรือจิตขณะนั้นยินดี โสมนัส ดูที่ไหน ดูที่รูป เพราะว่าโลภมูลจิตเป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้น โทสมูลจิตก็เป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้น โมหมูลจิตก็เป็นปัจจัยให้รูปเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น อกุศลจิตไม่ได้เป็นปัจจัยให้เกิดเฉพาะอกุศลวิบากเท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยให้รูปซึ่งไม่ใช่วิบากเกิดด้วย เป็นเหตุให้มีการกระทำต่าง ๆ ทางกาย ทางวาจา ด้วยอกุศลจิตนั้น ๆ

ถ้าเป็นอกุศลจิตที่มีกำลังอ่อน ในวันหนึ่ง ๆ ก็มีการเคลื่อนไหวอริยาบถ ประกอบธุรกิจการงานต่าง ๆ เขียนจดหมาย โทรศัพท์คุยกัน ขณะเหล่านั้นทั้งหมด ถ้าพิจารณาจิตก็จะรู้ว่า เป็นจิตที่ประกอบด้วยอกุศลประเภทใด คือ ขณะนั้นเป็นไปด้วยโลภมูลจิต หรือโทสมูลจิต หรือโมหมูลจิต

ผลของอกุศลที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันจะมีอย่างไร ถ้าไม่ใช่อกุศลกรรมบถ คือ ไม่มีกำลังแรง เจตนาในขณะนั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนประทุษร้ายบุคคลอื่น

ผล คือ เมื่ออกุศลจิตนั้น ๆ ในชีวิตประจำวันดับลง จะสะสมสืบต่อในจิตขณะต่อ ๆ ไป เป็นอุปนิสัยขบขัน ทำให้มีกำลังให้อกุศลประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้นอีก

อย่างคนที่ต้องการทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่เคยพอ ต่อ ๆ ไปก็จะมีลักษณะอย่างนั้น ไม่เคยคิดว่าพอ ก็ยังคงมีความต้องการอยู่มาก ๆ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ทุกคนมีโลภะมาก ยังไม่พอกันทั้งนั้น แต่ความไม่พอของใคร หรือว่าความต้องการของใคร จะมีกำลังจนปรากฏ แสดงให้รู้ทางกาย ทางวาจาที่น่ารังเกียจ นี่ก็เป็นขั้นหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงโลภะประเภทนั้น ๆ ที่เคยเกิดมามาก จนมีกำลังทำให้กายวาจาของบุคคลนั้นในภพนี้ชาตินี้เป็นอย่างนั้น

นี่เป็นผลของอกุศลจิต ซึ่งไม่ถึงกับมีเจตนาที่จะเบียดเบียนประทุษร้ายผู้อื่น แต่ถ้าอกุศลนั้นมีกำลังขึ้น เจตนาที่เกิดร่วมกับอกุศลจิตนั้น ๆ ก็เป็นอกุศลกรรมบถ อย่างใดอย่างหนึ่งในอกุศลกรรมบถ ๑๐ มีการฆ่าสัตว์ หรือมีการถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ได้ให้เป็นของตน หรือมีการประทุษร้ายในกาม หรือมีการมุสาวาท เป็นต้น และขณะนั้น ถ้าอกุศลกรรมนั้นครบองค์ของอกุศลกรรมบถนั้น ๆ เมื่อให้ผล จะเป็นปัจจัย ทำให้ปฏิสนธิในอบายภูมิได้ แต่ถ้าไม่ครบองค์ จะเป็นปัจจัยให้อกุศลวิบากเกิด หลังจากปฏิสนธิแล้วได้

ถ. โลภะ โทสะเกิดขึ้น จะสังเกตได้จากรูป ที่อาจารย์กล่าวเมื่อกี้ ...

ส. ถ้าไม่มีรูปจะรู้ไหมว่า จิตของใครกำลังเป็นโลภมูลจิต หรือโทสมูลจิต

ถ. ก็คงไม่ทราบ โลภะ โทสะก็พอจะสังเกตได้ แต่ถ้าบุคคลนั้นมีโมหะ จะสังเกตได้อย่างไร

ส. เผลอ มีไหม เรียกเท่าไรก็ไม่รู้ นั่งเผลอไปเลย

ถ. บางทีเผลอ เขาก็ขม้นะ

ส. ก็แล้วแต่ แต่ขณะใดที่เรียกแล้วไม่ได้ยิน หรือพูดด้วยก็ไม่รู้เรื่อง อย่างนี้ ก็พอที่จะรู้ได้ว่า ขณะนั้นเป็นโมหะ

คนเพ้อ เวลาที่เป็นไข ไม่รู้สีกตัวเลย แต่มีการกล่าวคำออกมา ซึ่งอาจจะไม่เป็นคำ อาจจะเป็นเสียงอ้อ ๆ อ้า ๆ ขณะนั้นก็รู้ได้เหมือนกันว่า เป็นโมหมูลจิต

โมหมูลจิตที่เป็นอุทัจจสัมปยุตต์ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า โมหมูลจิตดวงนี้เป็นอุทัจจสัมปยุตต์ เพราะว่าแม้อุทัจจเจตสิกจะเป็นอกุศลสาธารณเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิตทุกดวงก็จริง แต่ลักษณะของอุทัจจเจตสิกที่เกิดกับอกุศลประเภทอื่นนั้นไม่ปรากฏ เช่น เวลาที่อุทัจจเจตสิกเกิดกับโลภมูลจิต มีโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย มีอหิริกเจตสิกเกิดร่วมด้วย มีโนตตัปปเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่ลักษณะของอุทัจจจะไม่ปรากฏ

อุทัจจเจตสิกจะมีกำลังปรากฏให้รู้ว่าเป็นลักษณะของอุทัจจจะ เมื่อเป็นโมหมูลจิตดวงที่ ๒ ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงว่า โมหมูลจิตดวงที่ ๒ เป็นอุทัจจสัมปยุตต์ เพราะว่าลักษณะของอุทัจจเจตสิกมีกำลังปรากฏในโมหมูลจิตดวงสุดท้าย ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับอกุศลดวงอื่น ๆ แล้ว ก็เป็นอกุศลที่มีกำลังอ่อน แต่เฉพาะลักษณะของอุทัจจจะนั้นมีกำลังที่จะให้รู้ได้ มากกว่าเวลาที่เกิดกับอกุศลจิตประเภทอื่น

ถ้าไม่มีรูปเลย ยากที่จะรู้จักของคนอื่น ใช่ไหม แต่ถ้าเห็นใครหัวเราะ หรือเห็นใครร้องไห้ ก็ยังพอจะรู้ได้ว่า ขณะนั้นเป็นจิตประเภทไหน

ถ้าสะสมความพอใจในรูปอย่างใดไว้มาก หรือความพอใจในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต เนื่อนานมาในสังสารวัฏฏ์ ก็ไม่สูญหาย ยังคงปรากฏเป็นความชอบในสิ่งนั้น ๆ อยู่ในปัจจุบันชาติ ซึ่งนี่เป็นลักษณะของโลภะที่เกิดขึ้นสะสมสืบเนื่องจากอดีตอนันตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ

การที่อกุศลจิตเกิดขึ้นและดับไป สะสมเป็นพีชเชื้ออยู่ในจิตสันดาน คือการเกิดดับสืบต่อกันของจิตนั้น ทำให้แต่ละบุคคลมีจิตอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามอนุสัยกิเลส

อนุสัยกิเลส คือ กิเลสซึ่งนอนเนื่องอยู่ในจิต ได้แก่ กามราคานุสัย ๑ ปฏิฆานุสัย ๑ ทิฏฐานุสัย ๑ มานานุสัย ๑ วิจิกิจฉานุสัย ๑ ภวราคานุสัย ๑ อวิชชานุสัย ๑ สำหรับอกุศลเจตสิกอื่นไม่จัดว่าเป็นอนุสัย เกิดขึ้นเมื่อมีเหตุปัจจัย

เป็นสังโยชน์ เป็นกิเลสทำให้จิตเศร้าหมองได้ แต่ไม่เป็นพิษเชื้ออยู่ในจิต โดยเป็นอนุสัยกิเลส

บางคนหงุดหงิด เป็นคนที่หงุดหงิดมาก บางคนก็ใจน้อย คิดมาก บางคนก็มองทุกอย่างในแง่ร้าย เห็นแต่ความผิดของคนอื่นทุกวัน ตั้งแต่ลืมตา ทุกคนจะต้องมีข้อบกพร่อง สิ่งนั้นไม่ดีเพราะคนนี้ สิ่งนี้ไม่ดีเพราะคนนั้น สะสมอะไรมาเป็นอนุสัยก็ต้องสะสมโทสมูลจิต เป็นปฏิมานุสัย

ถ้าใครสะสมทิฏฐิความเห็นผิดไว้มาก ผู้นั้นจะเป็นผู้ที่มีปกติชอบคิดผิด ๆ ควรคิดให้ตรงตามเหตุผล ก็ไม่สามารถที่จะตรงตามเหตุผลได้ มีความเชื่อซึ่งไม่เป็นเหตุเป็นผล เช่น บางคนเชื่อว่า ถ้าใครเห็นดอกประดู่บานเป็นครั้งแรก และเอาดอกประดู่ที่ตัดมา จะมีความสุขความเจริญรุ่งเรือง เพราะว่าตัวเองทำอย่างนั้น ก็เชื่อว่า ความสุขความเจริญที่เกิดขึ้นนั้นมาจากเมื่อเห็นดอกประดู่และเอามาตัดมา ซึ่งปรากฏว่า มีผู้เอาดอกประดู่มาตัดมาเพราะว่าได้ยินได้ฟังอย่างนี้ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเหตุมีผลเลย แต่ก็ยังทำ ผลคือกำลังขบถยถนัตถ์อยู่ รกฏิกชน

แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อหรือความเห็นผิดต่าง ๆ ถ้าสะสมไว้ แม้ในสิ่งซึ่งไม่น่าเชื่อ ไม่ควรเชื่อ ไม่มีเหตุผลเลย ก็ยังเชื่อได้

อนุสัยกิเลสอีกอย่างหนึ่งที่ถ้าสะสมไว้มาก ๆ จะทำให้เป็นผู้ที่สำคัญตน คือมานานุสัย จะเป็นผู้ที่มีลักษณะเยอหยิ่ง ถือตัว ไม่สามารถจะรับผิดหรือขอโทษได้ เพราะว่าต้องเป็นผู้ที่เก่งเสมอ นี่ก็เป็นอกุศลที่สามารถจะพิจารณาตนเองได้ แต่ถ้ารังเกียจอกุศล เพราะว่าเกิดหิริและโอตตปปะขึ้น ก็จะทำให้ละคลายความสำคัญตนได้ ซึ่งความเยอหยิ่ง หรือความทะนงตน ความสำคัญตนนั้น เป็นกิเลสที่ละเอียด ต้องถึงขั้นพระอรหันต์จึงจะดับได้เป็นสมุจเฉท

เพราะฉะนั้น บางกาลอาจจะเกิด แต่ไม่ควรให้ถึงขั้นที่น่าเกลียด อย่างบางคนปกติธรรมดาเป็นบุคคลที่มีเมตตา อ่อนหวาน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่มานะที่ยังมีอยู่ก็เกิดขึ้นได้ เวลาที่อยู่ในสภาพสถานการณ์บางอย่างซึ่งทำให้เกิดความสำคัญตน

ถ้าบุคคลอื่นใช้วาจาที่ไม่เหมาะสมไม่ควร นั้นก็เป็นไปได้ ซึ่งแต่ละคนก็สามารถพิจารณา ลักษณะสภาพของจิตของตนได้

นอกจากนั้น ก็มีวิกิจจานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย ถ้าเป็นผู้ที่ มักเคลือบแคลง สงสัย ลังเล ไม่แน่ใจอยู่บ่อย ๆ หนึ่ง ๆ ผลก็คือ จะทำให้บุคคลนั้น เป็นผู้ที่ย่อมสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจอยู่ร่ำไป บางสิ่งบางอย่างควรจะเข้าใจแล้วก็กลับไป สงสัยอีกก็มี นี่ก็เป็นเพราะว่าเป็นผู้ที่สะสมความลังเล ความไม่แน่ใจ ความสงสัย ในลักษณะของสภาพธรรม

สำหรับภวราคานุสัย ได้แก่ ความยินดีในภพ ไม่ใช่แต่เฉพาะความยินดีในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นกามภูมิเท่านั้น แต่ความยินดีในภพ ยังคงมีอยู่ แม้ว่าจะละความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ เป็นสมุจเฉทถึงความเป็นพระอนาคามีบุคคลแล้ว ก็ยังมีความติด ความต้องการ ในภพอยู่ เพราะว่ายังไม่เป็นพระอรหันต์ ต่อเมื่อใดที่ดับความยินดี ความต้องการ ความพอใจในภพได้ จึงจะถึงความเป็นพระอรหันต์

และสำหรับอวิชชานุสัย ความไม่รู้ในลักษณะของสภาพธรรม ก็มีมากมายขึ้น ตั้งแต่ไม่รู้เรื่องของนามธรรมและรูปธรรม ไม่รู้ลักษณะของสติ ไม่รู้ลักษณะของจิต ของเจตสิก ของรูป ของสภาพธรรม จนกระทั่งถึงความเผลอ ไม่รู้ตัว นั่นก็เป็น ลักษณะของอวิชชานุสัยได้ ซึ่งผู้ที่ดับได้เป็นสมุจเฉทคือพระอรหันต์ แม้แต่ พระอนาคามีก็ยังมีโมหมูลจิตอุทกัจจสัมปยุตต์ แม้ว่าพระโสดาบันดับโมหมูลจิต วิกิจจาสัมปยุตต์แล้วก็ตาม แต่พระโสดาบันบุคคล พระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล ยังมีโมหมูลจิตอุทกัจจสัมปยุตต์ เพราะฉะนั้น ต้องถึงความ เป็นพระอรหันต์จึงจะดับได้

ถ. มานเจตสิกจัดอยู่ในอกุศลฝ่ายโลภะ

สุ. เกิดกับโลภมูลจิต

ถ. แต่ในชีวิตประจำวัน กระผมสังเกตตัวเองว่า สะสมมานานุสัยมาก ทำให้เกิดโทสะได้ง่าย ๆ ฉะนั้น มานะไม่น่าจะจัดอยู่ในฝ่ายโลภะ

ส. เป็นปัจจัยให้เกิดโทสะ แต่ไม่เกิดร่วมกับโทสะ ต้องคนละขณะ และ
สลับกันได้ ในขณะที่มานะเกิดกับโลภมูลจิตและดับไป จิตอื่นก็คั่น ในที่สุดก็เป็น
โทสมูลจิตได้ เหมือนกับเห็นกับได้ยินในขณะนี้สลับกันฉันใด เวลาที่โลภมูลจิตเกิด
สลับกับโทสมูลจิต ก็ฉันนั้น แต่ต้องมีจิตอื่น ๆ เกิดคั่นในระหว่างมาก

๑๔๒๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๘

ถ. พระอนาคามีที่ไม่ได้เจริญฌานจิต เมื่อจุติจากภพนี้แล้ว จะปฏิสนธิในภพภูมิไหน

ส. ต้องเกิดในพรหมภูมิ เพราะการที่ปุถุชนสามารถระงับความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะได้เพียงชั่วคราว จิตยังสามารถสงบถึงขั้นอัปนาสมภาวิ ซึ่งถ้าเกิดก่อนจุติจิตจะเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิในพรหมโลก เพราะฉะนั้นผู้ที่พระอนาคามีดับความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเป็นสมุจเฉท พิจารณาเทียบดู ระหว่างผู้ที่ไม่ได้ดับความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเป็นสมุจเฉท เพียงแต่ระงับไว้ด้วยกุศลจิตซึ่งเกิดบ่อย ๆ จนกระทั่งจิตสงบถึงขั้นฌานจิต แต่เชื้อของความยินดีพอใจ กามราคานุสัยยังอยู่เต็ม ยังทำให้บุคคลนั้นไปเกิดในพรหมโลกได้ เพราะฉะนั้น สำหรับผู้ที่ดับความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเป็นสมุจเฉทแล้ว ย่อมจะไม่เกิดในกามภูมิอีกเลย เพราะว่าจิตของท่านปกติย่อมสงบกว่าผู้ที่อบรมเจริญฌานจิต แต่ถ้าเป็นผู้ที่ไม่ได้ฌานมาก่อน เวลาที่จะจุติ ฌานจิตเกิด จึงจะเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิในพรหมโลก

ถ. หมายความว่า ต้องมีฌานจิตเกิดตอนขณะ ...

ส. ฌานจิตเกิดก่อนจุติจะเกิด เพราะว่าปกติของท่าน เป็นผู้ที่ยังสงบจากโลกะ ความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะแล้วโดยเด็ดขาด

ถ. พระอนาคามีดับกามราคานุสัยได้ แต่อุทธัจจะยังดับไม่ได้ จะไม่ทำให้เกิดความฟุ้งซ่านหรือ ถ้าไม่ได้มีฌานจิต

ส. พรหมบุคคลยังมีโลภมูลจิต เพียงแต่ไม่มีโทสมูลจิต ยังมีความยินดีแล้วแต่ว่าสภาพธรรมในพรหมโลกนั้นจะเป็นอะไร

ถ. เรื่องขันติ ขอให้อาจารย์ช่วยแสดงจะได้นำไปประพฤติปฏิบัติใน

ชีวิตประจำวัน

ส. ถ้าเห็นสิ่งที่น่าพอใจ ก็มีขันติที่จะไม่เกิดโลภะ ถ้าเห็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ก็มีขันติที่จะไม่ขุ่นเคือง ปฏิบัติอย่างนี้ได้ก็เก่ง อบรมได้ดีมาก

ถ. ถ้าอย่างนั้น เวลาเจริญสติจะระลึกอะไร

ส. ลักษณะสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ ลักษณะของจิตที่สงบในขณะนั้นไม่ขุ่นเคือง ก็ไม่ใช่เรา เป็นแต่เพียงชั่วขณะหนึ่งซึ่งจิตประเภทนั้นเกิดขึ้น ไม่ใช่จิตเห็น ไม่ใช่จิตได้ยิน แยกนามธรรมและรูปธรรมที่ปรากฏ ๖ ทางออก จึงจะไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตนได้ แต่ถ้ายังรวมกันอยู่ตราบใด ก็ยังต้องเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ตรานั้น

ถ. ก็ระลึกจิตขณะนั้น ขณะระลึกจะมีขันติหรือไม่

ส. แล้วแต่สติ ทางตาเห็น สติระลึกได้ ทางหูได้ยิน สติระลึกได้ ทางกายกระทบสัมผัส สติระลึกได้ ทางใจกำลังเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งอย่างใด สติระลึกได้

ถ. จะเจริญขันติมากขึ้นได้อย่างไร

ส. ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นเป็นโสภณธรรม เป็นความอดทนแล้ว ที่จะไม่โลภ ที่จะไม่โกรธ

ถ. ขณะนั้นเมื่อระลึกขึ้นมา ...

ส. ช่างนี้ร้อนไหม

ถ. ไม่ร้อน

ส. อยู่กลางแดด ร้อนไหม

ถ. อยู่กลางแดดร้อน แต่ก็ไม่ได้ร้อน

ส. นั่นคือขันติแล้ว ก็ดีแล้ว

ถ. เวลาว่างนอน ก็เรียกว่าไม่มีขันติ

ส. สภาพธรรมเป็นอนัตตา เพียงแต่ว่าเมื่อง่วงนอนแล้วอย่าเดือดร้อน อย่างลุ่มใจ

ถ. บางทีก็อดเดือดร้อนไม่ได้เหมือนกัน

ส. นั่นคือไม่ได้อบรมขันติ

ทางสายกลาง จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องจริง ๆ ว่า ไม่ใช่บังคับ ผืนที่จะเร่งรัดผล และพร้อมกันนั้นจะต้องรู้ว่า ปล่อยปละละเลยไม่ได้ นี่คือนำสายกลางจริง ๆ

บางคนคิดว่า สติจะเกิดเมื่อไรก็ช่าง เพราะว่าบังคับบัญชาไม่ได้ นั้นย่อหย่อนแล้วใช่ไหม แต่ถ้ารู้ว่า สติเป็นอนัตตา ต้องมีเหตุปัจจัยที่สติจะเกิด เพราะฉะนั้นจึงเป็นผู้ที่ขวนขวายที่จะศึกษาด้วยการฟัง ด้วยการพิจารณา ด้วยการสนทนาธรรม และสติก็มีปัจจัยที่จะเกิด นั่นคือทางสายกลาง แต่ไม่ใช่ว่าให้นั่งตั้งคั่งทั้งวันเพื่อให้สติเกิดมาก ๆ นั้นผิด หรือว่าย่อหย่อนไปเลย คือ แล้วแต่สติจะเกิดเมื่อไรก็ช่าง

ทางสายกลาง ที่เป็นทางสายกลางจริง ๆ คือ เมื่อสภาพธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดมีปัจจัยเกิดขึ้นปรากฏ ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมนั้นในขณะนั้นทันที ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมนั้นเป็นอย่างอื่น ถ้ามีจิตคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมนั้นเป็นอย่างอื่น ขณะนั้นไม่ใช่ทางสายกลาง

เพราะฉะนั้น ทางสายกลางจะลำบากสักแค่ไหน เพราะว่าต้องตรง ต้องเป็นสายกลางจริง ๆ ทางตาที่กำลังเห็น ปกติธรรมดา ไม่ต้องเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น และเวลาที่สติปัฏฐานเกิด ก็มีสัมมาวายามะที่จะระลึก ที่จะต้องรู้ เป็นอาการรู้ เป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ และสิ่งที่ปรากฏทางตาก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง เป็นของจริงอย่างหนึ่ง เปลี่ยนแปลงธาตุชนิดนี้ไม่ได้เลย คือ ธาตุชนิดนี้มีลักษณะที่จะต้องกระทบกับจักขุปสาท จะไม่กระทบกับปสาทอื่น เพราะฉะนั้น เมื่อธาตุชนิดนี้เป็นของจริงที่มีและกระทบกับจักขุปสาท และปรากฏ ก็ต้องเอาความเป็นสัตว์ บุคคล สิ่งหนึ่งสิ่งใดออกจากธาตุชนิดนี้ ซึ่งเพียงปรากฏทางตาเท่านั้น

ถ้ามีสีหลาย ๆ กระป๋อง ขณะนั้นจะเป็นต้นไม้ เป็นภูเขา เป็นอะไรได้ไหม ก็เป็นแต่เพียงสีหลาย ๆ กระป๋อง แต่ถ้าเอาสีชนิดหนึ่งระบายไปที่แผ่นภาพ ก็จะเป็นภาพต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งโดยลักษณะจริง ๆ แล้วเป็นเพียงสี คือ สิ่งที่มีมองเห็นได้เท่านั้น ไม่มีภูเขา ไม่มีต้นไม้อะไรในแผ่นผ้า หรือในแผ่นกระดาน ในแผ่นกระดาษนั้นเลย แต่ทำไมใจคิดนึกเป็นภูเขา เป็นต้นไม้ เป็นสิ่งต่าง ๆ ในเพียงสีที่ปรากฏได้ ฉันท

ทางตา วัณณธาตุ ก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งจะปรากฏเมื่อกระทบกับจักขุปสาทเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ต้องเอาความคิดว่ามีสัตว์ มีบุคคล มีวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดออกจาก วัณณธาตุนี้ ลอกสี้ออกจากแผ่นผ้าได้ไหม เอาผ้าชุบน้ำเช็ดออกให้หมด ไม่มีภูเขา ไม่มีต้นไม้ ไม่มีอะไรเลย ทางวัตถุทำได้ แต่มีจิตาภิภูริ ความยึดถือสภาพธรรมว่า เทียง เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด จะต้องอาศัยปัญญาที่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ แต่ละทางตรงตามความเป็นจริงของสภาพธรรมนั้น ๆ จึงจะลอกอัตตสัญญา ความสำคัญจำหมายในเพียงวัณณธาตุที่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตนได้

นี่คือทางสายกลาง ไม่ต้องทำอย่างอื่น ระลึกเพื่อศึกษา จนกว่าจะถ่ายถอน ความยึดถือวัณณธาตุที่ปรากฏว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด

ถ. เมื่อเห็นวัณณธาตุเป็นรูปต่าง ๆ เป็นต้นไม้ เป็นภูเขา อดที่จะชอบไม่ได้

ส. ขณะนั้นก็มีขันติ

ถ. ไม่มีขันติ ใช่ไหม

ส. ขณะนั้นที่เกิดความพอใจ ไม่ใช่ขันติ เพราะฉะนั้น ขันติไม่ใช่เพียงแต่ อดกลั้นที่จะไม่ขุ่นเคืองใจเมื่อประสบกับสิ่งซึ่งไม่น่าพอใจ แต่แม้ในสิ่งที่น่าพอใจ ก็ต้องมีขันติที่จะไม่เกิดโลภะ หรือความต้องการ ความพอใจ

ถ. ขันติกับเมตตา ต่างกันอย่างไร

ส. เมตตาต้องมีสัตว์บุคคลเป็นอารมณ์

ถ. ต่างกันตรงที่มีสัตว์บุคคลเป็นอารมณ์

ส. ถ้าชอบดอกไม้

ถ. ก็ไม่มีขันติแล้ว

ส. ต้องเมตตาไหม ขณะนั้น

ถ. ไม่เกี่ยวกับเมตตาเลย

ส. ก็ไม่เกี่ยวกัน แสดงให้เห็นถึงความต่างกันแล้ว เพราะว่าเมตตาต้องมี สัตว์บุคคลเป็นอารมณ์

ถ. เวลาที่ปรากฏรู้สึก ว่า สีสว่างหลายสีพร้อมกัน ถ้าสติเกิดระลึกตาม

ความเป็นจริงแล้ว สีจะปรากฏทีละสี หรือว่าหลายสีพร้อมกัน

ส. ไม่ต้องคิดวาก็สี แต่รู้ว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏทางตาโดยที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เวลานี้นับสีหรือเปล่า นับได้ไหม

ถ. ได้

ส. แต่ต้องนับ ใช่ไหม ถ้าไม่นับบอกได้ไหมว่ามีกี่สี

ถ. ก็รู้ว่ามีหลายสี หรือว่ามีสีเดียว

ส. มากมาย ใช่ไหม ต้องนับจึงจะรู้ความต่างกันของแต่ละสี แต่ไม่จำเป็นต้องนับ ไม่จำเป็นต้องคิดว่าหลายสี เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา เพื่อที่จะไม่ยึดถือว่ามีคน หรือว่ามีวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด

ถ. ในขณะที่ปรากฏ เราต้องรู้ว่า อะไรปรากฏ

ส. ขณะใดที่ใส่ใจสี ขณะนั้นไม่ได้พิจารณาว่าเป็นสภาพที่ปรากฏทางตา เท่านั้น นี่เป็นความต่างกัน ถ้ากำลังนับสี หรือใส่ใจในสีต่าง ๆ ในขณะนั้นไม่ได้พิจารณาว่า สภาพที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้ เป็นเพียงของจริงอย่างหนึ่ง เท่านั้นเอง

ถ. ถ้าเป็นเสียง

ส. เหมือนกัน

ถ. แต่บางครั้งรู้สึกว่าได้ยินทีละเสียง อย่างเวลาได้ยินเสียงดนตรีรู้สึกว่าได้ยินเสียงดนตรีชนิดใดชนิดหนึ่ง อาจจะได้ยินเสียงนักร้อง อย่างนั้นหมายความว่า ยังไม่ถูก ใช่ไหม

ส. กำลังนับเสียงหรือเปล่า

ถ. ไม่ได้นับ แต่รู้สึก

ส. รู้สึก เหมือนกับนับไหมว่า เสียงนี้ไม่เหมือนเสียงนั้น เสียงนั้นไม่เหมือนเสียงนี้ ไม่ได้พิจารณาว่า เสียงเป็นของจริงอย่างหนึ่งเท่านั้นเองซึ่งปรากฏ ต่างกับสีที่ปรากฏทางตา เพื่อที่จะแยกโลกแต่ละโลกซึ่งรวมกันออกเป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งปรากฏแต่ละทางและดับไปด้วย ไม่ต้องพิจารณาให้เหมือนกับจะนับเสียง แต่ขณะ

ใดที่เสียงใดปรากฏก็ตาม ไม่ต้องใส่ใจในเสียงนั้นว่าเป็นเสียงประเภทไหน ชนิดไหน แต่รู้ว่าเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง เพื่อคลายความไม่รู้ ว่า ขณะนั้นไม่มีตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดและดับ เสียง เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดและดับ

ถ. กรณีที่เราระลึกถึงลักษณะของนามธรรม เช่น โมหมูลจิต เราจะศึกษาอย่างไรจึงจะทราบว่า ขณะนั้นสติระลึกที่ลักษณะของโมหมูลจิต หรือระลึกที่ลักษณะของโมหเจตสิก

ส. ไม่จำเป็นต้องถึงกับโมหมูลจิตหรือโมหเจตสิก ถ้ายังรู้ไม่ได้ ก็อย่าไปพยายามที่จะรู้ เพียงแต่ให้ละการยึดถือว่าเป็นเรา รู้ว่าเป็นแต่เพียงสภาพนามธรรมอย่างหนึ่ง คือ บางครั้งสติเกิด และในระหว่างนั้นก็มีการหลงลืมค้น ไขใหม่ ซึ่งเป็นการที่จะรู้ได้ว่า ขณะนั้นเป็นลักษณะของโมหะ ไม่ใช่ลักษณะของสติ แต่ไม่ใช่ตัวตนทั้งหมด

เพราะฉะนั้น ไม่จำเป็นต้องพยายามไปรู้ชื่อ หรือพยายามที่จะแยกจับลักษณะของเจตสิกออกจากจิต แล้วแต่สภาพใดปรากฏ เพราะถ้าจิตปรากฏ นิดเดียวก็ดับ ถ้าเจตสิกปรากฏขณะที่สติระลึก นิดเดียวก็ดับ เกินกว่าที่เราจะพยายามไปจัดสรร แต่ควรรู้ลักษณะนั้นว่า เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่างที่เกิดและดับไป

ถ. ขณะที่ขบถ สภาพธรรมที่ปรากฏจะเป็นโลกทางตาหรือว่าโลกทางหูนั้น ถ้าสติเกิดและพิจารณาสลับกันอย่างรวดเร็ว คือ เมื่อพิจารณาทางตา และมาพิจารณาทางหู จะเป็นตัวตนที่ทำหรือเปล่า เพราะทำให้เราไม่เลยไปถึงการนึกคิด หรือปรุงแต่งไปในเรื่องนึกคิด เนื่องจากความรวดเร็วในการพิจารณาทางตาและรับมาพิจารณาทางหู แต่สติเกิดเองนะ ในขณะที่ขบถ เป็นอย่างนี้

ส. และอย่างไร

ถ. รู้สึกว่าสภาพธรรมที่ปรากฏนั้น ไม่เลยไปถึงการนึกคิด คือ ทำให้เห็นว่าเป็นสภาพเห็น เช่น ทางตาก็มารู้สึกว่าเป็นสภาพเห็น

ส. หมายความว่า การนึกคิดที่เป็นเรื่องราวยาว ๆ น้อยลง ไขใหม่

ถ. ใช่

ส. ก็ถูกต้อง คนที่ไม่อยากคิดก็ควรเจริญสติปัฏฐานเพื่อพิจารณาลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ แต่ถ้าสะสมมาที่จะเป็นผู้คิดมาก ความคิดนี้จะคิดอยู่ต่อไป จนกว่าจะชินในลักษณะที่คิดว่า เป็นเพียงนามธรรมชนิดหนึ่ง และถ้าชินจริง ๆ ที่จะวัดได้ว่าเป็นความจริง คือ ไม่เดือดร้อน ไม่ว่าจะคิดมากหรือคิดน้อย แต่ถ้ายังเดือดร้อนว่ายังคิดมากเหมือนเก่า ก็แสดงว่ายังไม่ใช่วิปัญญารู้ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ เพราะถ้าเป็นปัญญาที่รู้ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ จะรู้ว่า ที่คิดมากนั้นเพราะสะสมมาเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะให้เป็นอย่างนั้น จึงไม่เดือดร้อนแม้ว่าความคิดเกิดขึ้น นี่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เป็นปัญญาจริง ๆ

นี่ก็ทางสายกลางอีก คือ ไม่ได้บังคับอะไร และไม่หวังว่าจะเป็นอย่างไร แต่เป็นผู้ที่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ที่สะสมมาเป็นแต่ละบุคคล

ถ. การนับสี่หรือการแยกเสียงก็ดี ขณะนั้นถือว่าเป็นการระลึกถึงนิมิตอนุพยัญชนะแล้ว ใช่ไหม

ส. ใช่ แต่สติสามารถจะรู้ได้อีกว่า แม้ขณะนั้นไม่ใช่ตัวตน ในวันหนึ่ง ๆ ที่เคยเป็นตัวตนทั้งหมด เวลาสติปัฏฐานเกิดและปัญญาเจริญ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏจะปรากฏในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตนได้

ถ. คำบรรยายของอาจารย์ที่ว่า ต้องรู้ทั่ว ถ้ารู้ไม่ทั่วก็ละไม่ได้ คำว่า รู้ทั่วหมายความว่าอะไร

ส. รู้สิ่งที่กำลังปรากฏตามปกติตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่ตัวตน เพราะเป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม ถ้าจะว่าไม่ใช่ตัวตนก็ต้องรู้ว่า ขณะนั้น สภาพนั้นเป็นนามธรรม จึงไม่ใช่ตัวตน หรือว่าสภาพนั้นเป็นรูปธรรม จึงไม่ใช่ตัวตน แต่ถ้าไม่รู้และบอกว่าไม่ยึดถือ ก็ไม่จริง เพราะว่าไม่ใช่ความรู้ ก็ละความไม่รู้ไม่ได้

ถ. สติช่วงครอบคลุมจริง คือ ขณะที่กำลังปรากฏนี้ ไม่พ้นสติเลย

ส. สติปัฏฐานสามารถระลึกลักษณะของสภาพธรรมทุกขณะได้ เช่น ขณะที่คิด สติปัฏฐานสามารถเกิดขึ้นรู้ว่า ขณะนั้นเป็นแต่เพียงนามธรรมชนิดหนึ่ง

รูปธรรมคิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่กำลังมีเรื่องราวในใจต่าง ๆ แสดงว่า จิตกำลังคิดเรื่องนั้น หรือคิดค่านั้น ต้องรู้ว่าเป็นนามธรรมชนิดหนึ่ง

ถ. ผมเพิ่งมาที่นี้ สังเกตดูการสนทนาธรรมคงจะเป็นเรื่องวิปัสสนา ปกติ ผมเป็นคนชอบคิดมาก แต่ไม่ได้คิดในเรื่องไร้สาระ ชอบคิดพิจารณาในเรื่องรูปนาม เกี่ยวกับไตรลักษณ์ ผมเห็นว่ารูปนามที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อนิจจังนั้นไม่ติดใจ เพราะเห็นว่าควรจะเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ทุกขังก็ไม่ติดใจ อนัตตา ความจริงก็ไม่ติดใจ แต่น่าคิดว่า อนัตตานี้ได้มาจากคำว่า อนิจจัง ทุกขัง หรือเปล่า

สุ. ได้มาจาก หมายความว่าอย่างไร

ถ. หมายความว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา ใช่ไหม

สุ. ยังแคบไป เพราะว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตา ตามข้อความที่ว่า สัพเพ สังขารา อนิจจา สัพเพ สังขารา ทุกขา สัพเพ ธัมมา อนัตตา ธรรมต้อง กว้างขวาง อนัตตาต้องกว้างกว่า

ถ. กว้างกว่าเพราะรวมนิพพานด้วย เพราะฉะนั้น คำว่า อนิจจัง ทุกขัง ก็หมายถึงสังขารเท่านั้น

สุ. อนิจจัง ทุกขัง เป็นลักษณะของสังขารธรรม

ถ. ในอนัตตลักขณสูตรที่ว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็น อนัตตา คล้าย ๆ กับพระองค์ตรัสว่า อนัตตา ต้องเนื่องมาจากอนิจจัง ทุกขัง

สุ. มิได้ ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา

ถ. นั่นเป็นอีกประโยคหนึ่ง

สุ. ประโยคไหนก็ตามที่เป็นพุทธวจนะ ประโยคนั้นไม่เปลี่ยน ใช้ได้ตลอด พระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวว่ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา สังขารธรรมซึ่งไม่ เที่ยง และเป็นทุกข์ ก็เป็นอนัตตาด้วย

ถ. ถ้าเราจะคิดย้อนกลับไปได้ ถ้าสิ่งใดเป็นของเที่ยง สิ่งใดเป็นของสุข สิ่งนั้นเป็น ...

สุ. เป็นอนัตตาด้วย เพราะมีพระพุทธพจน์ว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตา คำนี้

เปลี่ยนไม่ได้เลย

ถ. ถ้าคิดว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ฉะนั้น ถ้ามีของเที่ยง มีของเป็นสุข จะเป็นอัตตาได้ไหม

ส. ผิด

ถ. ในเมื่ออนัตตาบังคับไม่ได้ เพราะต้องเปลี่ยนไป เพราะเป็นทุกข์ จึงเป็นอนัตตา นี่ถูกต้อง แต่ถ้าสิ่งใดเที่ยง สิ่งใดไม่ทุกข์คือเป็นสุข สิ่งนั้นก็เป็นอัตตา เพราะว่า อัตตา คือ สิ่งที่เที่ยง

ส. ทุกคนมีสิทธิที่จะคิดได้ทั้งนั้น สะสมมาที่จะคิดมาอย่างไร ก็คิดไปอย่างนั้นได้ แต่ที่จจะรู้ว่าความคิดของเราแต่ละคนผิดหรือถูก ใครจะเป็นผู้แสดงพระพุทธพจน์มีว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตา ประโยคนี้ตลอดหมดทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ถ. นั่นเป็นข้อวินิจฉัย โดยเอาพุทธพจน์มาเป็นเครื่องตัดสิน

ส. คนอื่นจะตัดสินได้นอกจากพระพุทธพจน์หรือเปล่า

ถ. เราไม่ได้หมิ่นพระองค์ แต่เราอยากรู้ด้วยตนเอง เมื่อเราเห็นแล้ว เราก็ยืนยันว่า พุทธพจน์นั้นเป็นพุทธพจน์ที่ยิ่งใหญ่

ส. เพราะฉะนั้น อะไรเป็นสุข อะไรเที่ยง

ถ. ผมคิดว่า คำว่าสุขทุกข์นี้เป็น ...

ส. มิได้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น อะไรเที่ยง และอะไรสุข

ถ. นิพพาน

ส. นิพพานเป็นอัตตา หรือไม่เป็น

ถ. จากเหตุผลทางตรรกะ ...

ส. ไม่ใช่แบบตรรกะ แต่ต้องเป็นความจริง ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ และทรงแสดง ผู้ที่จะพิสูจน์ธรรม สามารถอบรมเจริญปัญญาจนประจักษ์ลักษณะของ นิพพานได้ และจะรู้ว่า แม้นิพพานก็เป็นอนัตตา

๑๔๒๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๖๔

ในคราวก่อนได้กล่าวถึงอกุศลจิตเป็นปัจจัยให้เกิดรูป คือ การกระทำต่าง ๆ ทางกาย ทางวาจา เพราะว่าเวลาที่อกุศลจิตเกิดขึ้น แม้เป็นเพียงอกุศลเพียงเล็กน้อยไม่ถึงกับเป็นอกุศลกรรม คือ ยังไม่ได้เบียดเบียนประทุษร้าย แต่ก็ปัจจัยทำให้กาย วาจาไหวไปด้วยอกุศลจิตนั้น เช่น การทำกิจการงานใด ๆ ก็ตาม ถ้าสติไม่เกิดจะไม่ทราบเลยว่า ขณะนั้นเป็นไปด้วยความต้องการที่จะกระทำ

เพียงการนั่งอยู่และลุกขึ้น ก็ด้วยอกุศลจิต คือ ความต้องการที่จะลุกขึ้น เป็นโลภมูลจิต หรือกำลังยืนอยู่ เดินอยู่ และจะนั่งลง ก็เป็นไปด้วยอกุศลจิต หรือกำลังพูดคุยสนทนากัน ซึ่งเป็นชีวิตประจำวัน ถ้าสติไม่เกิดจะไม่รู้ว่า ขณะนั้นก็เป็นอกุศลจิตได้ คือ เป็นไปด้วยโลภมูลจิตบ้าง โทสมูลจิตบ้าง หรือโมหมูลจิตเป็นส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวัน

นี่เป็นสิ่งที่สติควรจะระลึก เพราะว่าได้ศึกษาเรื่องของอกุศลจิตแล้ว ซึ่งวันหนึ่ง ๆ ก็มีอกุศลจิตมาก แต่เมื่อไรจะระลึกลักษณะของอกุศล ขณะไหนได้ทั้งนั้นทันทีที่หยิบหนังสือพิมพ์ขึ้น ถ้าสติระลึกจะรู้ลักษณะของความต้องการในขณะนั้นว่าเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

อกุศลซึ่งเกิดขึ้นแต่ละขณะแม้ว่าจะดับไป ก็จะสะสมสืบทอดอยู่ในจิตเรื่อย ๆ เป็นปัจจัยให้มีอกุศลจิตประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้นซ้ำหน้า ซึ่งบางท่านอาจจะสงสัยว่า โลภะวันนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร หรือบางคนอาจจะไม่คิดเลย ก็มีโลภะไปตลอด ทั้งทางตา ที่เห็น ทางหูที่ได้ยิน

ถ้าก่อน ๆ นี้ไม่เคยมีโลภะ หรือดับโลภะหมดแล้ว โลภะก็ไม่เกิด แต่วันนี้เอง ที่มีโลภะ ย่อมแสดงว่าโลภะเคยมีแล้วในอดีต สะสมสืบทอดเป็นปัจจัยทำให้โลภะใน

วันนี้เกิดอีก และโลกะวันนี้ที่เกิดแล้ว แม้ว่าจะดับ ก็ไม่ได้ดับสนิทเป็นสมุจเฉท ยังสะสมสืบต่อที่จะให้เกิดโลภมูลจิต หรือโทสมูลจิต หรือโมหมูลจิตข้างหน้าอีกได้

ในขณะที่สติระลึก ขณะไหนก็ได้ กำลังรับประทานอาหาร ถ้าสติระลึกจะเป็นลักษณะของอกุศลจิตในปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อใดอกุศลเหล่านั้นมีกำลังแรงจนล่วงทุจริตกรรมเป็นกายทุจริต วจีทุจริต หรือมโนทุจริตแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อกุศลวิบากเกิดขึ้น

การให้ผลของอกุศลกรรมมี ๒ กาล คือ ในปฏิสนธิกาล ขณะเกิดขณะหนึ่ง และในปวัตติกาล หลังจากปฏิสนธิจิตดับแล้ว เพราะฉะนั้น อกุศลกรรมที่ทำไปแล้ว มีโอกาสให้ผลทั้งทำให้ปฏิสนธิคือเกิดขึ้นในอบายภูมิ หรือเป็นปัจจัยให้อกุศลวิบากเกิดขึ้นหลังจากที่ปฏิสนธิ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อปฏิสนธิแล้วบางคนก็มีทุกข์มากกว่าคนอื่นได้ แล้วแต่ว่าได้กระทำอกุศลกรรมอะไรมาที่จะทำให้ได้รับวิบากทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หลังจากปฏิสนธิแล้ว

บางคนอาจจะสงสัยว่า อกุศลจิตที่ดับไปนานแล้วในสังสารวัฏฏ์ ยังสามารถเป็นปัจจัยให้อกุศลจิตในขณะนี้เกิดขึ้นอีก หรือสามารถเป็นปัจจัยให้อกุศลวิบากในขณะนี้เกิดขึ้นทางตา คือ เห็นอารมณ์ต่าง ๆ ทางหูได้ยินเสียงต่าง ๆ ได้อย่างไร ในเมื่อตัวเหตุดับไปแล้ว

ขอให้คิดถึงสิ่งที่เป็นรูปวัตถุ น้ำตาลมาจากไหน ต้องมีแหล่งที่ผลิตให้เกิดเป็นน้ำตาลขึ้น ไซ้ไหม แต่ตอนที่เป็นต้นอ้อย ก็ยังไม่เห็นว่าจะเป็เมล็ดน้ำตาลขึ้นมาได้ ต่อเมื่อผ่านกรรมวิธีต่าง ๆ ได้เหตุปัจจัยต่าง ๆ จึงมีสิ่งที่เกิดจากต้นอ้อยคือน้ำตาลได้ ฉนั้นใด วิบากจิตทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ก็สืบเนื่องมาจากการสะสมของอกุศลจิตและอกุศลกรรมในอดีตนั่นเอง

หรือถ้ามองดูพืชพรรณไม้ต่าง ๆ จะเห็นว่า เป็นส่วนประกอบของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเท่านั้นเอง แต่ทำไมจึงมีรสต่างกัน มีรูปต่างกัน มีกลิ่นต่างกัน เพราะฉะนั้น เมื่อจิตเป็นสภาพที่วิจิตรยิ่งกว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และ

การสะสมของจิตของแต่ละบุคคลก็วิจิตรมากจริง ๆ เพราะฉะนั้น เวลาที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น และมีการรับผลของกรรม จะเห็นได้ว่า ชีวิตของแต่ละคนนั้น ก็ต่างกันไปตามกรรมที่ได้สะสมมา

สิ่งที่ควรเข้าใจเพิ่มเติม คือ เจตสิกที่เป็นเหตุ ไม่ใช่กรรม เพราะว่ากรรมได้แก่เจตนาเจตสิก เวลาที่โลกมูลจิตเกิด มีทั้งเจตนาเจตสิกซึ่งเป็นอัญญสมานาเจตสิก มีโลกเจตสิก และมีโมหเจตสิก ซึ่งเป็นอกุศลเหตุเกิดด้วย แต่สภาพที่เป็นกัมมปัจจัยที่ทำให้เกิดอกุศลวิบาก ต้องได้แก่เจตนาเจตสิก

สำหรับอกุศลเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ คือ โลกเจตสิกก็ดี โมหเจตสิกก็ดี ไม่ใช่ว่าไม่เป็นปัจจัย เป็นปัจจัยแต่ไม่ใช่เป็นกัมมปัจจัย ถ้าใช้คำว่า เหตุปัจจัย ต้องหมายถึงเจตสิกที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เกิด แต่ถ้าใช้คำว่า กัมมปัจจัย ต้องหมายถึงเจตนาเจตสิกเป็นปัจจัยทำให้สภาพธรรมที่เป็นผลหรือวิบากเกิด

เพราะฉะนั้น การที่เจตสิกแต่ละดวงต่างกัน ก็ทำให้การเป็นปัจจัยของเจตสิกนั้น ๆ ต่างกันด้วย และเจตสิกซึ่งเป็นอกุศลเหตุก็เกิดกับอกุศลจิตเท่านั้น แต่ไม่เกิดกับอกุศลวิบากจิต ฉะนั้น อกุศลวิบากจิตจึงไม่มีเหตุปัจจัยเกิดร่วมด้วย และถ้าศึกษาละเอียดต่อไปจะเห็นว่า วิบากฝ่ายกุศล มีเหตุปัจจัยเกิดร่วมด้วย

ถ้าศึกษาธรรมโดยละเอียดขึ้น และคิดให้ละเอียดรอบคอบลึกซึ้ง จะเห็นสภาพที่เป็นอนัตตาของธรรมทั้งหลายซึ่งเกิดร่วมกันได้

เวลาที่อกุศลวิบากเกิดขึ้น มีเจตนาเจตสิกเกิดร่วมด้วยไหม มี

ถ้าศึกษาเรื่องของปัจจัยจะทราบว่า เจตนาที่เกิดกับวิบาก เป็นชาติวิบาก เป็นสหชาติกัมมปัจจัย เกิดร่วมกันกับเจตสิกอื่น ๆ ทำกิจขวนขวายในกิจของวิบากนั้น ๆ เท่านั้นเอง แต่ไม่เป็นน่านักขณิกกัมมปัจจัยที่จะทำให้ผลข้างหน้าเกิดขึ้น เพราะว่าวิบากจิตเป็นผลของอกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้ว เมื่อวิบากเกิดขึ้นและดับไปก็จบหมดเรื่องของวิบากนั้น เพราะวิบากไม่ใช่กรรมที่จะทำให้วิบากเกิดได้

อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ข้อ ๒๗๑ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย คติ ๒ อย่าง คือ นรกและกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน
อย่างใดอย่างหนึ่ง อันผู้มีการงานลามกพึงหวังได้

ผู้ที่มีการงานลามก คือ ผู้ที่กระทำทุจริตกรรม

ข้อความใน **มโนรทฺฐปรณิ อรรถกถา** อธิบายว่า

บทว่า ปฏิจันนํกัมมันตัสสะ ได้แก่ ผู้มีการกระทำอันเป็นบาป เพราะคน
ทั้งหลายย่อมทำบาปโดยอาการปกปิด แม้หากทำโดยอาการไม่ปกปิด บาปกรรมก็ได้
ชื่อว่ากรรมอันปกปิดอยู่นั่นเอง

มีใครเห็นกรรมในขณะนี้บ้าง หรือในขณะที่อกุศลกรรมทางกาย ทางวาจาเกิด
เช่น ในขณะที่มีผรุสวาทา จะรู้ได้ไหมว่าขณะนั้นเป็นอกุศลกรรม มีเจตนาที่จะ
เบียดเบียนให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน ไม่สบายใจ เป็นทุกข์

เรื่องของกรรมเป็นเรื่องที่เห็นยาก รู้ยาก ว่าขณะนั้นเป็นกรรม เพราะในขณะที่
อกุศลจิตเกิด มีอวิชชาหรือโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วยทำให้ไม่สามารถรู้ความจริงใน
ขณะนั้นได้ว่า เป็นอกุศลที่มีกำลังจนถึงกับเป็นอกุศลกรรมแล้ว หรือผู้ที่มีเจตนาทุจริต
ไม่ว่าจะทำทุจริตใด ๆ ก็ตาม คนทั้งหลายย่อมทำบาปโดยอาการปกปิด ไม่ต้องการให้
คนอื่นรู้ในอกุศลกรรมที่ได้ทำ แต่ถึงแม้เป็นการกระทำที่เป็นไปโดยอาการไม่ปกปิด คือ
ทำซึ่ง ๆ หน้า หรือว่าเปิดเผยก็ตาม บาปกรรมนั่นเอง ก็ได้ชื่อว่ากรรมอันปกปิด
อยู่นั่นเอง เพราะขณะนั้นผู้ที่กระทำความผิดนั้นไม่เห็นว่าเป็นอกุศลกรรม และยังไม่รู้ว่า
กรรมที่เป็นอกุศลกรรมนั้นจะให้ผลเมื่อไร โดยลักษณะใด แสดงให้เห็นว่า บาปกรรม
ได้ชื่อว่ากรรมอันปกปิดอยู่นั่นเอง

ส่วนใหญ่เวลาที่ไปตบปัญหาธรรมมักจะมีผู้ถามว่า ทำอย่างนี้ ๆ จะบาปไหม
นี่เป็นการยืนยันพระธรรมที่ทรงแสดงไว้ว่าถูกต้อง คือ ไม่สามารถรู้ได้ว่า การกระทำนี้
เป็นบาปหรือเปล่า เพราะว่าบาปกรรมได้ชื่อว่ากรรมอันปกปิดนั่นเอง

ขณะนี้ไม่มีใครรู้ใหม่ว่า เป็นผลของกรรมอะไร ปกปิดไหม ทางตาที่กำลังเห็นนี้เป็นผลของกรรม แต่ไม่ทราบว่กรรมอะไรที่ได้ทำแล้ว ในขณะที่กำลังรู้ว่าเป็นวิบากเป็นผล ก็ไม่รู้ว่า เป็นผลของกรรมอะไร และถ้าจะกระทำการกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดทางกายหรือทางวาจาก็ตาม ก็ยังไม่รู้ว่ากรรมนี้จะให้ผลเมื่อไร ในลักษณะไหนจะให้ผลทำให้ปฏิสนธิในอภายภูมิ หรือจะให้ผลหลังจากที่ปฏิสนธิแล้ว

นี่เป็นสิ่งที่ไม่สามารถรู้ได้ ผู้ที่เกิดมาด้วยความไม่รู้ทุกคน ย่อมไม่เห็นโทษของการเกิดเลยว่ ท้นที่ที่ปฏิสนธิจิตและกัมมชรูปเกิดนั้นมีโทษอย่างไร ใช่ไหม ท้นที่ที่เกิดไม่ว่าจะเกิดในภูมิไหนก็ตามก็ไม่ว่า ท้นที่ที่ปฏิสนธิจิตเกิดพร้อมกัมมชรูปนั้นมีโทษอย่างไรบ้าง

อรรถกถา สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อาสีวิสววรรคที่ ๔ อาสีวิสสูตรที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้แก่ภิกษุผู้เจริญสมณธรรม มีทุกขลักษณะเป็นอารมณ ข้อมความในอรรถกถามีว่

จริงอยู่ อุดมภูติปัญญาบุคคลจักบรรลुพระอรหัตด้วยยกหัวข้อแห่งพระสูตรขึ้นเท่านั้น วิปญฺจิตปัญญาบุคคลบรรลุพระอรหัตด้วยการแจกหัวข้อธรรมโดยพิสดาร เนยบุคคลกล่าวถึงพระสูตรนั้นบ่อย ๆ ใส่ใจโดยแยบคาย คบหาเข้าใกล้กัลยาณมิตร จึ่งจักบรรลุพระอรหัต สำหรับปทปรมบุคคล พระสูตรนี้จักเป็นเครื่องอบรมบ่มบารมีในอนาคตแล

พระสูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนี้ ถ้าใครเป็นอุดมภูติปัญญาบุคคลที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์โดยเร็ว ก็สามารถบรรลุได้เพียงยกหัวข้อแห่งพระสูตรนี้ขึ้นเท่านั้น ถ้าเป็นผู้ที่ต้องอาศัยพระธรรมเทศนามากกว่านั้น คือ เป็นวิปญฺจิตปัญญาบุคคล จะบรรลุพระอรหัตด้วยการแจกหัวข้อธรรมโดยพิสดาร ถ้าเป็นเนยบุคคลจะต้องกล่าวถึงพระสูตรนี้บ่อย ๆ เพื่อให้ใส่ใจพิจารณาโดยแยบคายและต้องคบหาเข้าใกล้กัลยาณมิตร จึ่งจะสามารถบรรลุพระอรหัตได้ และสำหรับปทปรมบุคคล พระสูตรนี้จักเป็นเครื่องอบรมบ่มบารมีในอนาคต เพราะว่าพระสูตรนี้กล่าวถึงโทษของการเกิด

ข้อความต่อไปมีว่

บทว่า จัตตาริ อาสีวีสว ความว่า อสรวพิษ (งู) ๔ จำพวก คือ กัมมฐุมพะ
ปุตติมุขะ อัคคิมุขะ สัตถมุขะ

ไม่ได้อยู่ไกล กำลังอยู่ในตัวทุกคน แต่ยังไม่รู้ความจริงเท่านั้นเองว่า งู ๔ ตัวนั้น
ได้แก่ รูปซึ่งเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต

ในงู ๔ จำพวกนั้น ทัวเรือนร่างของคนที่ถูกงูกัมมฐุมพะกัด จะแข็งกระด้าง
เหมือนไม้แห้งในข้อต่อทั้งหลาย ข้อต่อจะแข็งกระด้างตั้งอยู่เหมือนเสียบไว้ด้วยหวาย
เหล็ก

ใครเคยมีอาการอย่างนี้บ้างไหม ข้อต่อในร่างกายเคลื่อนไหวไม่สะดวก
เป็นเรื่องของธาตุดิน เป็นโทษของธาตุดิน ซึ่งให้โทษเหมือนกับงูกัมมฐุมพะ คือ งูปากไม้
กัด

เรือนร่างของผู้ถูกงูปุตติมุขะกัด ก็จะมีน้ำหนองไหลเยิ้มอยู่เหมือนขนุนสุกเน่า
เป็นดั่งน้ำที่เขาสั่งไว้ในหม้อเกรอะ

บางท่านอาจจะกำลังเป็นอยู่ แล้วแต่โรค เป็นพิษของธาตุน้ำ

ทัวเรือนร่างของผู้ถูกงูอัคคิมุขะกัด จะไหม้กระจายไป เป็นเหมือนกำขี้เถ้า
และเป็นเหมือนกำกลบ

นี้เป็นโทษของธาตุไฟ

ทัวเรือนร่างของผู้ถูกงูสัตถมุขะกัด ย่อมขาดเป็นช่อง เป็นเหมือนสถานที่ฟ้าผ่า
และเป็นเหมือนปากที่ต่อเรือนที่ถูกสว่านใหญ่เจาะ

นี้เป็นโทษของธาตุลม

อสรวพิษทั้ง ๔ จำแนกโดยพิเศษด้วยประการฉะนี้

ข้อความในพระสูตรนี้ยาว จะขอกล่าวถึงเป็นบางตอนเท่านั้น

ข้อความต่อไป อุปมาว่า

พระราชา คือ กรรม ทรงมอบอสรวพิษทั้งหลายแก่บุรุษผู้เป็นโจร

เมื่อได้ทำอกุศลกรรมไว้แล้วก็เหมือนกับผู้ที่ป้อนใจ เพราะฉะนั้น เวลาที่ให้ผลกรรมนั้นก็เปรียบเสมือนพระราชา ซึ่งทรงมอบอสรพิษทั้งหลายแก่บุรุษผู้ป้อนใจ

แล้วทรงบอกกล่าวแก่เหล่าอสรพิษที่เขาวางไว้ในกะโปรงทั้ง ๔ กะโปรงว่า นี่เป็นผู้นำรังเจ้านะ

คือ บุรุษผู้ป้อนใจนั่นเองจะเป็นผู้นำรังเลี้ยงงูทั้ง ๔ ตัว

ลำดับนั้นงูตัวหนึ่งก็เลื้อยออกมา เลื้อยขึ้นตามเท้าขวาของบุรุษนั้น แล้วพันมือขวาตั้งแต่ข้อมือ แม่พังพานใกล้ช่องหูขวา นอนกระทำเสียงว่า สุกๆ ดังนี้

นี่เป็นเสียงของงู

อีกตัวหนึ่งเลื้อยไปตามเท้าซ้าย แล้วพันมือซ้าย ในที่นั้นนั่นเอง แม่พังพานที่ใกล้ช่องหูซ้าย แล้วนอนกระทำเสียงว่า สุกๆ ดังนี้

ตัวที่ ๓ เลื้อยออกขึ้นไปตรงหน้า พันท้อง แม่พังพาน ใกล้หูลุมคอ นอนทำเสียงว่า สุกๆ ดังนี้

ตัวที่ ๔ เลื้อยไปตามส่วนข้างหลัง พันคอ วางพังพานบนกระหม่อม นอนกระทำเสียงว่า สุกๆ ดังนี้

ขณะนี้ครบทั้ง ๔ ตัว ตั้งแต่เท้าขวา เท้าซ้าย ที่หน้าท้อง ข้างหลังพันคอไว้หมด

๑๔๒๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๒๘

เมื่ออสรพิษ ๔ ประเภทนั้น อยู่ที่ร่างกายอย่างนี้ บุรุษผู้หวังดีต่อบุรุษนั้น
เห็นเขาเข้าจึงถามว่า

พอมหาจำเริญ ท่านได้อะไร

ลำดับนั้น เมื่อบุรุษผู้ถูกงูพันนั้นกล่าวว่า

ท่านผู้เจริญ อสรพิษเหล่านี้ พระราชาพระราชทานให้เป็นเครื่องประดับ
เป็นพิเศษบางประการ ที่มีทั้งสองเหมือนกำไลมือ ที่แขนเหมือนกำไลต้นแขน ที่ท้อง
เหมือนผ้าคาดท้อง ที่หูเหมือนตุ้มหู ที่คอเหมือนสร้อยมุกดา และที่ศีรษะเหมือน
เครื่องประดับศีรษะ

นี้ความเข้าใจผิดคิดว่า งูพิษทั้ง ๔ มีประโยชน์ คือ เป็นเครื่องประดับ

บุรุษผู้หวังดีนั้นก็กล่าวว่า

ท่านผู้เจริญ ช่างโง่เขลาจริง ท่านอย่าเข้าใจอย่างนี้ว่า พระราชาทรงยินดี
พระราชทานเครื่องประดับนั้นแก่ท่าน ท่านเป็นใจทำความผิดร้าย ทั้งอสรพิษ ๔
ประเภทเหล่านี้ก็บำรุงยาก ปฏิบัติยาก เมื่อตัวหนึ่งต้องการจะลุกขึ้น ตัวหนึ่งต้องการ
จะอาบน้ำ เมื่อตัวหนึ่งต้องการจะอาบน้ำ ตัวหนึ่งต้องการจะกิน เมื่อตัวหนึ่งต้องการ
จะกิน ตัวหนึ่งก็ต้องการจะอาบน้ำ ในงู ๔ ประเภทนั้น ตัวใดยังไม่เต็มความต้องการ
ตัวนั้นก็กัดให้ตายในที่นั้นนั่นแล

บุรุษผู้นั้นได้ถามผู้ที่หวังดีว่า

ท่านผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใคร ๆ ผู้ถึงความสวัสดิ์ปลอดภัยยังจะมีอยู่หรือ

หมายความว่า เป็นไปได้ไหมที่จะพ้นจากงูทั้ง ๔ ตัวนี้

ผู้หวังดีก็ได้กล่าวว่า

เวลาที่พวกราชบุรุษเจ้าหน้าที่เผลอตัว ควรจะหนีไปเสีย ก็จะปลอดภัยได้
เมื่อบุรุษผู้ถูกจับเป็นโจรรู้เรื่องนั้นแล้ว เห็นขณะที่อสรพิษทั้ง ๔ เผลอตัว และ
ปลอดภัยจากราชบุรุษเจ้าหน้าที่ ก็ได้เอามือขวาพันมือซ้าย แล้ววางพังกาฬไว้ใกล้จอนหู
ทำที่ประจวบค้ำรำงอสรพิษตัวที่นอนหลับแล้วค่อย ๆ แกะออก แล้วค่อย ๆ แกะตัว
อื่น ๆ ออกไป แล้วก็หนีไป

ซึ่งคำอธิบายมีว่า

กรรมพืงเห็นเหมือนพระราชา ปุณฺณผู้อาศัยวัฏฏะพืงเห็นเหมือนบุรุษผู้ทำผิด
กฎหมาย มหาภูตรูป ๔ เหมือนอสรพิษทั้ง ๔ เวลาที่กรรมให้มหาภูตรูป ๔ ในขณะ
ปฏิสนธิของมหาชนนํเอง เหมือนในเวลาทีพระราชาทรงให้อสรพิษทั้ง ๔

เวลาที่พระศาสดาตรัสกรรมฐานมีมหาภูตรูปเป็นอารมณ์แก่วิภาสนํนี้ แล้วตรัสว่า
เมื่อเปื้อน่ายคลายกำหนดในมหาภูตรูป ๔ นํนี้ ก็จักหลุดพ้นจากวัฏฏะด้วยอาการอย่าง
นํนี้ เหมือนเวลาที่ตรัสว่า ท่านจงออกไปในขณะทีอสรพิษเผลอและในขณะทีราชบุรุษ
สังคเจียบแล้วหนีไปตามคํ่าว่า บุรุษผู้เจริญ กิจใดทีท่านควรทำ จงทำกิจนํนั้นเสีย

ทุกคนมีโอกาศจะระลึกลักษณะของมหาภูตรูปทีกำลังปรากฏในขณะนํนี้
เพื่อทีจะประจักษ์แจ้งในสภาพธรรมทีเป็นนามธรรมและรูปธรรม จะได้พ้นจากวัฏฏะ

ข้อความต่อไปอธิบายว่า

ธาตุเหล่านํนี้ มีสภาวะเสมอนกันกับอสรพิษ โดยเหตุเหล่านํนี้ คือ โดยทีอาศัย
โดยความผิดกันแห่งกำลังเร็วแห่งพิษ โดยถือเอาแต่สิ่งไม่น่าปรารถนา โดยบำรุงเลี้ยง
ยาก โดยเข้าไปหาได้ยาก โดยเป็นสัตว์ไม่รู้คุณคน โดยมีปกติกัดไม่เลือก โดยมีโทษ
และอันตรายอย่างอนันต์

แม้แต่เพียงมหาภูตรูป พระผู้มีพระภาคก็ยงทรงแสดงโทษทีจะให้พิจารณาว่า
ไม่ได้เป็นประโยชน์อะไรเลย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

สำหรับอสรพิษ คือ ฐพิษ ทีว่ามีโทษ คือ

เมื่อจะยึดเอา ย่อมยึดเอาสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ๕ อย่าง คือ ย่อมถือเอาแต่ของเหม็น ถือเอาของไม่สะอาด ย่อมถือเอาแต่ตัวโรค ย่อมถือเอาแต่ของมีพิษ ย่อมถือเอาแต่ความตาย แม้มหาภูตรูปเมื่อถือเอา ย่อมถือเอาแต่สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ๕ อย่าง คือ ย่อมถือเอาแต่ของเหม็น ถือเอาแต่ของไม่สะอาด ถือเอาแต่ความเจ็บ ถือเอาแต่ความแก่ ถือเอาแต่ความตาย

นี่เป็นสำนวนพระสูตร ซึ่งหมายความว่า โทษของมหาภูตรูป คือ เป็นสิ่งที่เหม็น ต้องชำระให้สะอาดหมดจดอยู่เสมอ มิฉะนั้นมีกลิ่นเหม็นเน่าตลอดศีรษะจรดเท้า

ด้วยเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมจับอุ้งน้เป็นนาค มีพิษมาก เป็นผู้ผลิตเพลิงในโลก ชื่อว่าจับเอาภาวะที่ไม่น่าปรารถนาทั้ง ๕ คือ ของเหม็น ของไม่สะอาด พยาธิ ชรา มรณะเป็นที่ ๕ ภาวะที่ไม่น่าปรารถนา ๕ อย่างเหล่านี้ มีอยู่ในน้ที่เปื้อนคูล

ปุณฺณผู้บอดและเขลาไม่ฉลาด ก็อย่างนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ผลิตเพลิงความเกิดในภพ ชื่อว่าจับอนัตตภาวะที่ไม่น่าปรารถนา คือ ของเหม็น ของไม่สะอาด พยาธิ ชรา มรณะเป็นที่ ๕ ภาวะที่ไม่น่าปรารถนา ๕ อย่างเหล่านี้ มีอยู่ในกายอันเป็นดังงูที่เปื้อนคูลฉะนั้น

ยังไม่เห็นโทษ ไข่มุข ไม่ว่าพระผู้มีพระภาคจะทรงอุปมา หรือทรงแสดงอย่างไรก็ตาม ยากแสนยากที่จะเห็นโทษของมหาภูตรูปซึ่งอยู่ที่ตัว ทั้ง ๆ ที่เป็นของเหม็นจริง ๆ เป็นของไม่สะอาดจริง ๆ และมีแต่พยาธิ ชรา และมรณะ แต่ก็ยากจริง ๆ ที่จะเห็นโทษ

สำหรับข้อที่ว่า มหาภูตรูปบำรุงเลี้ยงยาก เป็นความจริงใหม่ ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ ไม่ง่ายเลยที่จะเลี้ยงดูมหาภูตรูป เพราะว่าเมื่อปรุงยาแก้ปฐวีธาตุ อาโปธาตุก็กำเริบ เตโชธาตุก็กำเริบ คือ เมื่อปรุงยาแก้ธาตุอันหนึ่ง ธาตุอีกอันหนึ่งก็กำเริบ เพราะฉะนั้น จึงทราบว่า ธาตุทั้งหลายเหมือนกัน โดยบำรุงเลี้ยงได้ยาก ด้วยประการฉะนี้ ต้องแก้ไขอยู่ตลอดเวลาสำหรับธาตุทั้ง ๔ ที่จะต้องให้เสมอกันจึงจะดำเนินไปด้วยดี เพราะถ้าธาตุทั้ง ๔ ไม่เสมอกันก็จะมีทุกข์กาย เป็นความเดือดร้อน

สำหรับข้อที่ว่า โดยเข้าไปหาได้ยาก คือ มหาภูตรูปเข้าไปหาได้ยาก เพราะไม่รู้เลยว่าขณะนี้มันเป็นเพียงมหาภูตรูป เพราะว่าเป็นตัวเราตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า เพราะฉะนั้น จึงยากที่จะรู้ว่าเป็นมหาภูตรูป

และมีข้อความ วินิจจัยในบทว่า ทุราสทโต ดังต่อไปนี้

จริงอยู่ อสรพิษทั้งหลาย ชื่อว่าพบได้ยาก คนทั้งหลายพบอสรพิษที่หน้าเรือน ก็จะหนีไปทางหลังเรือน พบที่หลังเรือนก็จะหนีไปทางหน้าเรือน พบกลางเรือนก็จะหนีเข้าห้อง พบที่ห้องก็จะหนีขึ้นเตียงตั้ง มหาภูตรูปทั้งหลายชื่อว่าพบได้ยากมากกว่านั้น

สำหรับข้อที่ว่า อสรพิษทั้งหลายย่อมไม่รู้อุปการะอันผู้อื่นกระทำแล้ว แม้มหาภูตรูปก็เช่นเดียวกัน คือ แม้เมื่อเขาให้ก็ดี ให้บริโภคน้ำก็ดี บูชาอยู่ด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้นก็ดี แสวงหาแต่โอกาสเท่านั้น ได้โอกาสในที่ใดก็กัดเขาให้ตายในที่นั้นนั่นแล มหาภูตรูปทั้งหลายต่างหาก ไม่รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้วยิ่งกว่าอสรพิษทั้งหลาย

ถ้าเลี้ยงงู งูก็กัด แต่มหาภูตรูปทั้ง ๔ เลี้ยงตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ก็เป็นผู้ที่ไม่รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้วยิ่งกว่าอสรพิษทั้งหลาย

จริงอยู่ สิ่งที่ชอบใจอันมหาภูตรูปเหล่านั้นทำแล้วไม่มีเลย แม้เขาให้อาบน้ำที่ไม่มียาพิษ ไม่ว่าจะป็นน้ำเย็นหรือน้ำร้อนก็ดี สักการะอยู่ด้วยรูป ของหอม และดอกไม้เป็นต้นก็ดี ประคบบประหม่อมอยู่ด้วยผ้าอันนุ่ม ที่นอนอันนุ่ม และที่นั่งอันนุ่ม เป็นต้นก็ดี ให้กินอาหารอย่างดีก็ดี ให้ดื่มน้ำอย่างดีก็ดี ก็ยังคอยแสวงหาแต่โอกาสอยู่นั่นเอง ได้โอกาสในที่ใด โกรธขึ้นมาก็ทำให้ถึงความย่อยยับในที่นั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ มหาภูตรูปเสมอกันกับอสรพิษ โดยไม่รู้คุณคนด้วยประการฉะนี้

ข้อความต่อไป

อสรพิษไม่รู้คุณ ไม่ได้เลือกว่ ผู้นี้เป็นกษัตริย์หรือพราหมณ์ เป็นแพศย์หรือศูทร เป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรพชิต ย่อมกัดผู้ที่มาประจบเข้าให้ตายไปทั้งนั้น

แม้มหาภูตรูปก็ย่อมไม่เลือกว่า ผู้นี้เป็นกษัตริย์หรือพราหมณ์ เป็นแพศย์หรือศูทร เป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรรพชิต เป็นเทพหรือมนุษย์ เป็นมารหรือพรหม ไม่มีคุณหรือมีคุณ

ถ้าพวกอสรพิษเกิดความอายขึ้นว่า ผู้นี้เป็นผู้มีคุณไซ้ พวกมันก็จะพึงให้เกิดความละอายขึ้นในพระตถาคต ผู้เป็นพระอัครบุคคลในโลกพร้อมทั้งเทวโลก แม้ถ้าหากพวกมันเกิดความละอายขึ้นโดยนัยมีอาทิว่า ผู้นี้เป็นผู้มีปัญญามาก ผู้นี้เป็นผู้มีฤทธิ์มาก และผู้นี้เป็นผู้ทรงคุณทางรูปดวงค์ แต่ถ้าพวกมันพึงให้เกิดความละอายขึ้นในพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเป็นต้น หรือมิฉะนั้นถ้าพวกมันพึงเกิดความกลัวขึ้นว่า ผู้นี้ไม่มีคุณ เป็นผู้ทำคุณ กระด้าง พวกมันก็จะพึงกลัวต่อท่านพระเทวทัต หรือต่อศาสดาทั้ง ๖ ผู้ไม่มีคุณ ผู้ทำคุณ ผู้กระด้าง อสรพิษไม่ละอายและไม่กลัว โกรธขึ้นมากก็ทำให้ถึงความย่อยยับอย่างใดอย่างหนึ่งได้ทั้งนั้น พึงทราบว่ มหาภูตรูปเป็นเหมือนกัน โดยไม่เลือกด้วยประการฉะนี้

ข้อความต่อไปยาวกว่านี้มาก แต่ขอกล่าวถึงโดยย่อ ๆ สำหรับโทษและอันตรายที่อสรพิษเกิดขึ้นไม่มีประมาณ คือ

เวลากัดแล้วทำให้ตาบอดบ้าง เป็นคนเปลี้ยบ้าง หรือว่าเป็นคนร่างพิการไปแถบหนึ่งบ้าง ด้วยประการฉะนี้ แม้ภูตรูปทั้งหลายโกรธขึ้นมาแล้ว ย่อมกระทำความพิการบางอย่าง บรรดาความพิการทั้งหลายมีตาบอดเป็นต้น และโทษและอันตรายของภูตรูปเหล่านั้นหาประมาณมิได้ เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ ภูตรูปเหล่านั้นเหมือนกัน โดยมีโทษและอันตรายหาประมาณมิได้

การที่จะหนีจากมหาภูตรูป ไม่ง่ายเลย เป็นเรื่องที่ยาก แม้โดยคำอุปมาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า เมื่อบุรุษผู้เป็นโจรนั้นเห็นภัยของอสรพิษแล้วหนีไป ก็ยังถูกอสรพิษติดตาม ไม่ยอมที่จะให้จากไปง่าย ๆ

ข้อความต่อไปมีว่า

พระราชาทรงสดับว่า บุรุษนั้นหนีไปแล้ว จึงทรงดำริว่า ใครหนอจักอาจติดตามไปฆ่าบุรุษนั้นได้

ไม่ยอมที่จะปล่อยไปง่าย ๆ เลย

จึงเลือกได้คน ๕ คนผู้เป็นศัตรูต่อบุรุษนั้น ทรงส่งไป แล้วตรัสสั่งว่า พวกเธอจงไป จงติดตามไปฆ่าบุรุษนั้นเสีย

ลำดับนั้น บุรุษผู้หวังดีต่อบุรุษผู้เป็นโจรนั้นทราบเรื่องแล้ว ก็ได้บอกบุรุษผู้เป็นโจรนั้นซึ่งมีความกลัวเหลือประมาณให้หนีไป

นอกจากมหาภูตรูป ๔ ซึ่งเป็นเหมือนกับบุปผิษ ๔ ตัวแล้ว ยังมีคนที่ เป็นศัตรูของบุรุษนั้นอีก ๕ คน ได้แก่ ชันธ ๕ เพราะว่าไม่ใช่มีแต่กายซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูปเท่านั้น แต่ยังมีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย ซึ่งกรรมเป็นปัจจัยทำให้เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดผลของกรรม คือ ทำให้เกิดวิบากจิต เห็นสิ่งที่ไม่ดี เมื่อเป็นผลของอกุศลกรรม หรือว่าได้ยินเสียง ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสที่ไม่ดี

ข้อความในอรรถกถามีว่า

ที่เรียกว่า บุรุษผู้เป็นศัตรู คือ เป็นผู้ที่ย่ำ เพราะเหตุว่าขันธทั้งหลาย ย่อมฆ่าซึ่งกันและกัน

อันดับแรก รูปย่อมฆ่าทั้งรูป ทั้งอรูป อรูปย่อมฆ่าทั้งรูป ทั้งรูป อย่างไร คือ เวลาที่ปฐวีธาตุแตก หรือดับไป ย่อมพาเอาธาตุ ๓ นอกนี้แตกไปด้วย

คือ ต้องดับพร้อมกับปฐวีธาตุนั่นเอง แม้ในอาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ ก็โดยนัยเดียวกัน เมื่อเกิดก็เกิดพร้อมกัน ดับก็ดับพร้อมกัน และเมื่อเกิดขึ้นต่างก็อาศัยกันและกันเกิดขึ้น เมื่อดับก็พากันดับตามกันไปด้วย เพราะฉะนั้น รูปชื่อว่าฆ่ารูปนั้นแหละก่อน ด้วยอาการอย่างนี้

ส่วนเวลาที่รูปขันธแตก อรูปขันธทั้ง ๔ ก็ดับพร้อมกัน แตกไปด้วย

ในขณะนั้น รูปฆ่าอรูปด้วยอาการอย่างนั้น

สำหรับที่ว่า อรูปย่อมฆ่าทั้งรูป ทั้งรูป อย่างไร

เวลาที่เวทนาขันธดับ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธก็ดับไปพร้อมกันด้วย นั่นคืออรูปฆ่ารูป

ส่วนในขณะจติ เวลาที่อุปขันธ์ ๔ ดับ ทำให้รูปที่เป็นกัมมชรูปดับพร้อมกันไป
แตกไปด้วย ชื่อว่า อรูปชื่อว่าขารูป ด้วยอาการอย่างนี้

เวลาตาย จตฺตจิตดับพร้อมกับรูป เพราะฉะนั้น ชื่อว่าอรูปขารูป

เมื่อบุรุษผู้เป็นโจรหนีไป พวกอำมาตย์ก็ได้กราบทูลพระราชาอีกว่า

บุรุษโจรผู้นี้ ถูกพวกอสรพิษติดตามไปก่อน ได้ลวงอสรพิษเหล่านั้นทำโน้นทำนี่
หนีไป บัดนี้เขาถูกศัตรู ๕ คนติดตาม ก็นี้เตลิดไป

เมื่อเขาถูกศัตรู ๕ คนติดตาม หนีไป พระราชาทรงทราบ ก็ต้องการจับไว้
ไม่ปล่อย เพราะฉะนั้น ก็ให้คนที่สนิทสนมกับเขาซึ่งเป็นคนภายใน เคยกินเคยดื่ม
ร่วมกันตั้งแต่รุ่นหนุ่ม ติดตามไป เพื่อจะฆ่าอีก

ทราบใหม่ว่าใคร คนสนิทสนมภายใน เคยกินเคยดื่มร่วมกันตั้งแต่รุ่นหนุ่ม
ก็คือ โจระ อยู่จนคุ้นเคยสนิทสนม คุ้นเคยมาตลอดเวลา เพราะฉะนั้น

ให้คนที่ ๖ คือ นันทิราคะ หรือโจระ ติดตามไปพูดเกลี้ยกล่อมว่า กลับมา
เสียเถิด อย่าหนีเลย กลับมาบริโภคมากับบุตรภรรยา แล้วจักอยู่เป็นสุข

แต่ความกลัวของเขามากมาย หนีชอกซอนต่อไป จนกระทั่งไปถึงบ้านร้าง
หมู่หนึ่ง ซึ่งมีกระท่อม ๖ หลัง อยู่ตรงหน้า ปลายเขตแคว้น แต่เป็นกระท่อมเปล่า
ไม่มีอะไรเลย

เมื่อบุรุษผู้เป็นโจรนั้นไม่ได้อะไร ๆ ในเรือนสักหลังเดียว ในจำนวนเรือนทั้ง
๖ หลัง แต่แล้วก็เห็นแผ่นกระดานคด ๆ ที่เขาปูไว้ที่ได้ต้นไม้ ที่มีเงาสงบนหนึ่งที่อยู่
กลางหมู่บ้าน ก็คิดว่า จักนั่งในที่นี้ก่อน แล้วก็ไปนั่งในที่นั้น มีลมอ่อน ๆ พัดโชยมา
ทำให้ระลึกถึงความสุขแม้มีประมาณเท่านั้นเองโดยสงบ ซึ่งบุรุษผู้หวังดีก็ได้กล่าวว่า
อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำเป็นที่สงบ ไม่มีภัยเฉพาะหน้า เพราะฉะนั้น เขาควรที่จะข้ามไปสู่
ฝั่งนั้น

เพราะฉะนั้น ผู้ที่อบรมเจริญปัญญา ย่อมไม่เห็นสาระของสิ่งที่ปรากฏทางตา
ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่ต้องเป็นผู้ที่ไม่เชื่อคำชักชวนของสหาย

ซึ่งเคยกินดื่มกันมาตั้งแต่หนุ่ม คือ โลภะ เพราะว่าความยินดีนั้นเหมือนกับเพศผมหามาน ผู้เฝ้าดาบด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ โดยทำศรัทธา คือ ปัญญาให้ตกไป และโดยทำให้ เข้าถึงการเกิด เพราะเวลาที่อิฏฐารมณ์ปรากฏทางตา โลภะก็เกิดขึ้น ขณะใดที่ เห็นสิ่งที่น่าพอใจทางตาและโลภะเกิดขึ้น ขณะนั้นศรัทธา คือ ปัญญาเป็นอันชื่อว่าตกไป ทุกขณะที่มีความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ขณะนั้นปัญญาไม่เกิด

นอกจากนั้น โลภะยังทำให้เข้าถึงการเกิดด้วยอันทกกำหนดเป็นต้น เพราะว่า การเกิดมี ๔ อย่าง ได้แก่ การเกิดเป็นโอปปาติกกำหนด คือ เกิดเป็นตัวขึ้นมาทันที การเกิดโดยอันทกกำหนด คือ เกิดในไข่ ชลาพุชกำหนด คือ เกิดในครรภ์ และ สังเสทชกำหนด คือ กำหนดในสิ่งสกปรกต่าง ๆ

นี่ก็คือภัยของโลภะ

๑๔๓๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๒๘

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมให้ผู้ที่ยังไม่สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ ได้พิจารณา เพื่อเป็นเครื่องอบรมบ่มนิสัยในอนาคต

สำหรับภัยของการเกิดในอบายภูมิ ซึ่งเป็นผลของอกุศลกรรม ถ้าได้พิจารณา แล้ว บางท่านย่อมเกิดความเพียรที่จะอบรมเจริญปัญญาเพื่อดับกิเลส เพราะแม้จะมีความเข้าใจในการเจริญสติปัฏฐานก็ตาม ก็ยังต้องอาศัยวิริยภาวให้เกิดความเพียรที่จะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ซึ่งเป็นแต่เพียงนามธรรม และรูปธรรม

และทั้ง ๆ ที่เป็นเพียงนามธรรมและรูปธรรม สติก็ไม่ระลึกลักษณะที่เป็นนาม หรือลักษณะที่เป็นรูป จึงต้องอาศัยพระธรรมเทศนาอย่างมาก เช่น การแสดงโทษภัยของการเกิดในอบายภูมิ ซึ่งถ้าได้พิจารณาจะทำให้เห็นว่า ในชาติที่เป็นมนุษย์ มีโอกาสที่จะเจริญกุศลทุกประการ ทั้งในเรื่องของทาน ศีล ในความสงบของจิต และในการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ซึ่งเป็นการอบรมปัญญาให้รู้แจ้งสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ถ้าไม่ได้เกิดเป็นมนุษย์ ก็ไม่มีโอกาสได้ฟังพระสัทธรรม ไม่มีใครชี้หนทาง ทำให้ปัญญาเจริญได้

สำหรับธรรมที่เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นของวิริยะ ข้อความใน **มโนรทปฺปณิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต** แสดงธรรม ๑๑ ประการ ที่เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งวิริยสัมโพชฌงค์ คือ **ความพิจารณาเห็นภัยในอบาย ๑**

สำหรับข้อที่ว่า วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดขึ้นแม้แก่ผู้พิจารณาอบาย คือ การเกิดในอบายภูมิ ได้แก่ การเกิดในนรก เกิดเป็นเปรต เกิดเป็นอสุรกาย เกิดเป็นดิรัจฉาน มีข้อความว่า

ใคร ๆ ไม่อาจจะเจริญความเพียรให้เกิดขึ้น ในขณะที่กำลังได้รับความทุกข์ทางกายอย่างใหญ่หลวงได้ในนรก

แม้แต่เป็นมนุษย์ เวลาที่เกิดทุกข์เวทนามาก บางท่านก็กล่าวว่า ไม่สามารถระลึกลักษณะของสภาพของนามธรรมและรูปธรรมได้ ที่เป็นอย่างนั้นเพราะว่ายังอบรมเจริญปัญญาและสติปัฏฐานไม่พอ แต่ถ้าอบรมเจริญสติปัฏฐานมากพอที่จะมีกำลังแล้ว สติปัฏฐานย่อมสามารถระลึกได้

แต่ในนรก สัตว์ในนรกได้รับความทุกข์ทรมานอยู่ตลอดเวลาอย่างมาก และปฏิสนธิจิตเป็นอกุศลวิบากด้วย เพราะฉะนั้น ไม่มีปัจจัยทำให้สามารถเจริญปัญญาได้

สำหรับสัตว์ดิรัจฉาน เวลาที่ถูกจับด้วยแหและอวน เช่น พวกปลา ปู กุ้ง หรือเวลาลากเกวียน เช่น พวกโค หรือกำเนิดเป็นเปรต เวลาที่กระสับกระส่ายด้วยความหิว ความกระหายตลอดพัน ๆ ปีบ้าง หรือว่าพุทธรูปหนึ่งบ้าง เหล่านั้นย่อมไม่สามารถอบรมเจริญปัญญาได้

เพราะฉะนั้น ในอบายภูมิทั้งหมด ไม่ว่าจะเกิดในนรก เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เกิดเป็นเปรต ย่อมไม่สามารถอบรมเจริญปัญญาได้

สำหรับอกุศลวิบากซึ่งทำให้ปฏิสนธิในภูมิ ที่มองเห็น ได้แก่ ภูมิดิรัจฉาน จะเห็นได้ว่า ไม่มีดิรัจฉานไหนที่สามารถเจริญกุศลได้เหมือนอย่างมนุษย์ เพราะแม้แต่การดำรงชีพอยู่ก็ด้วยความยากลำบาก ถ้าหิวก็ต้องแสวงหาอาหารตามกำลัง ไม่สามารถปลูกข้าว ต้มแกง ทำอะไรได้ และเวลาที่เจ็บป่วย จะมีการรักษาพยาบาลอย่างมนุษย์ก็เป็นไปไม่ได้

เมื่อเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานแล้ว มีมหาภูตรูปเกิดด้วย และมีจักขุปสาทซึ่งเป็นกัมมชรูป คือ รูปซึ่งเกิดเพราะกรรม มีโสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท ตามควรแก่ลักษณะของสัตว์นั้น ๆ และมีโลภะ โทสะ โมหะมาก ๆ เหมือนมนุษย์ใหม่ ลองเปรียบเทียบดู เมื่อเกิดมาแล้ว ไม่ว่าจะเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานประเภทใด มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส และมีโลภมูลจิต มีโทสมูลจิต มีโมหมูลจิต เหมือนมนุษย์ใหม่

ถ้าเทียบกลับกัน ใครก็ตามซึ่งวันหนึ่ง ๆ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เป็นโลภะไปทั้งวัน หรือเป็นโทสะบ้าง เป็นโมหะบ้าง จะต่างอะไรกับโลภมูลจิต โทสมูลจิต โมหมูลจิตของสัตว์ดิรัจฉานไหม ถ้าเพียงเท่านี้ จะไม่มีความต่างกันเลย แต่การเกิดเป็นมนุษย์ เป็นผลของกุศลกรรม จิตที่ปฏิสนธิเป็นกุศลวิบาก เพราะฉะนั้น มีความต่างกันตั้งแต่ปฏิสนธิจิต ซึ่งจะทำให้กุศลจิตในอดีตที่เคยเกิดแล้วมีปัจจัยที่จะเกิดอีกได้มากกว่าผู้ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือผู้ที่เกิดในอบายภูมิ

ถ. เจตนาเจตสิกกับโทสเจตสิกเกิดร่วมกันไหม

ส. เจตนาเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง เป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิก

ถ. ตอนที่เกิดเจตนาเจตสิกที่จะล่วงเป็นอกุศลกรรม โทสะเกิดร่วมด้วยไหม

ส. เจตนาเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง เพราะฉะนั้น เกิดกับโลภมูลจิตด้วย โทสมูลจิตด้วย และโมหมูลจิตด้วย เวลาที่กรรมนั้นกระทำด้วยโทสมูลจิต โทสเจตสิกเป็นเหตุ แต่เจตนาเจตสิกเป็นกรรม

ถ. ต่างกัน

ส. ต่างกัน เป็นเจตสิก ๒ ดวงที่ต่างกัน ดวงหนึ่งเป็นเหตุทำให้สภาพของจิตนั้นเป็นโทสะ เป็นจิตที่หยาบกระด้างเพราะประกอบด้วยโทสเจตสิก และเมื่อเป็นจิตที่หยาบกระด้าง เจตนาที่ชวนชวายเป็นขณะนั้นก็มีกำลังถึงกับกระทำทุจริตกรรมได้แล้วแต่ว่าจะเป็นทางกาย หรือทางวาจา

สังเกตดูเวลาเป็นจิตที่หยาบกระด้าง ขณะนั้นเวทนาเป็นโทมนัสเวทนา ไม่สบายใจ และความหยาบกระด้างนั้น ถ้ามีกำลังก็จะกระทำทุจริตทางกายหรือทางวาจาได้ ถ้าไม่เป็นจิตที่หยาบกระด้างจะประทุษร้ายคนอื่นด้วยกายได้ไหม ถ้าไม่ใช่จิตที่หยาบกระด้างจะประทุษร้ายคนอื่นด้วยวาจาได้ไหม ก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้น สภาพของเจตนาเจตสิกเป็นกัมมปัจจัย เป็นสภาพที่จงใจชวนชวายที่จะกระทำความกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นกายกรรม วจีกรรม หรือมนกรรมก็ตาม แต่สำหรับโลภเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก เป็นเหตุที่ทำให้จิตนั้นมีสภาพอย่างนั้น

เจตนาเจตสิก เมื่อเป็นกรรมก็เป็นปัจจัยทำให้วิบาก คือ ผลของกรรมนั้นเกิดขึ้นข้างหน้า โดยเจตนาเจตสิกเป็นกัมมปัจจัย

สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ เช่น อกุศลเหตุ ๓ ได้แก่ โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก ไม่ใช่ว่าไม่เป็นปัจจัยเลยในขณะที่เกิดร่วมกับอกุศลจิตที่กระทำความผิด แต่เมื่อเจตสิกซึ่งเป็นเหตุไม่ใช่ตัวกรรม เจตสิกที่เป็นเหตุนี้จึงทำให้เกิดวิบากโดยเป็นอุปนิสัยปัจจัย หมายความว่า เป็นปัจจัยที่มีกำลังประกอบรวมด้วยที่ทำให้เกิดอกุศลกรรมนั้นให้ผล

เพราะฉะนั้น แสดงให้เห็นว่า การที่กรรมแต่ละกรรมจะให้ผล ต้องมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย ไม่ใช่แต่เฉพาะเพียงกัมมปัจจัยปัจจัยเดียว สภาพธรรมทั้งหลาย คือ จิตและเจตสิกที่เกิดร่วมกันทั้งหมด เจตสิกแต่ละประเภทก็ทำกิจเฉพาะของตน ๆ เช่น ผัสสเจตสิกกระทบ เวทนาเจตสิกรู้สึก สัญญาเจตสิกจำ เจตนาเจตสิกชวนขวาย ตั้งใจ จงใจ โลกะ โทสะ ก็เป็นเจตสิกซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้จิตประเภทนั้นเป็นลักษณะที่ติดข้อง หรือหยาบกระด้าง และเวลาที่ให้ผล ก็ย่อมร่วมกันให้ผล โดยเป็นปัจจัยต่าง ๆ ตามลักษณะหน้าที่ของเจตสิกประเภทนั้น ๆ

เมื่อกรรมเป็นปัจจัยทำให้วิบากจิตเกิดขึ้น คือ เจตนาที่เกิดกับอกุศลจิตเป็นปัจจัยทำให้อกุศลวิบากเกิด เจตสิกอื่น ๆ เป็นปัจจัยด้วยหรือเปล่า เป็นด้วย แต่ไม่ใช่โดยกัมมปัจจัย แต่โดยอุปนิสัยปัจจัย คือ เป็นปัจจัยซึ่งเป็นที่อาศัยที่มีกำลัง

นิสสยะ แปลว่าที่อาศัย เพราะฉะนั้น อุปนิสัยปัจจัย คือ ปัจจัยซึ่งเป็นที่อาศัยที่มีกำลังตามควรแก่สภาพของวิบากนั้น ๆ หรืออกุศลนั้น ๆ เพราะว่าการที่จะให้ผล ต้องให้ผลตามควรแก่กรรมนั้นด้วย กรรมเป็นธรรมชาติที่ยุติธรรมที่สุดซึ่งคนอื่นมองไม่เห็น เพราะว่าเป็นสภาพที่ปกปิด แต่ธรรมทั้งหลายเป็นปัจจัยทำให้สภาพธรรมแต่ละอย่างที่เป็นสังขารขึ้นเกิดขึ้นร่วมกัน

เพราะฉะนั้น การที่กรรมจะให้ผล ต้องแล้วแต่ว่าโลกะมีกำลังแรงไหม โทสะมีกำลังแรงไหม ทำอกุศลกรรมด้วยความเพียรมากไหม และเจตนาในขณะนั้นมีมากน้อยแค่ไหนด้วย

ถ. ถ้าอกุศลจิตเกิด แต่ยังไม่ได้อำนาจทางทวารต่าง ๆ จะทำให้เกิดวิบากในกาลข้างหน้าได้หรือเปล่า

ส. เป็นการสะสม

ถ. อกุศลจิตที่เกิดขึ้นแล้วเป็นปัจจัยให้กับอกุศลจิตที่จะเกิดต่อไป โดยปัจจัยอะไร

ส. อุปนิสสยปัจจัย

อุปนิสสยปัจจัยมี ๓ คือ อารัมมณูปนิสสยปัจจัย อนันตรูปนิสสยปัจจัย และปกตูปนิสสยปัจจัย สำหรับปกตูปนิสสยปัจจัยนั้นกว้างขวางมาก เช่น อกุศลก็ตาม อกุศลก็ตามที่ได้กระทำแล้วไม่สูญหาย จะสะสมสืบต่อเป็นปัจจัยที่มีกำลังทำให้ออกุศลหรืออกุศลประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้นอีก หรือแม้แต่วิบาก คือ ผลของกรรม กรรมมีมาก แต่กรรมใดที่พร้อมให้วิบากเกิดขึ้นก็ต้องอาศัยอุปนิสสยปัจจัย

ถ. ในขณะที่คนประกอบงานอาชีพสุจริต เช่น นายช่างซึ่งตั้งอกตั้งใจซ่อมเครื่องยนต์ จิตในขณะนั้นเป็นอกุศลหรือเปล่า

ส. เป็น ขณะใดไม่เป็นไปในทาน ไม่เป็นไปในศีล ไม่เป็นไปในความสงบ หรือไม่เป็นไปในสติปัฏฐานคือการเจริญวิปัสสนาภาวนาแล้ว ขณะนั้นทั้งหมดเป็นอกุศลจิต แต่ไม่ใช่อกุศลกรรม

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ ก็νάคิดว่า สัตว์ดิรัจฉานเกิดมาแล้วก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ และมีโลภมูลจิต โทสมูลจิต โมหมูลจิต และมนุษย์เกิดมาก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ ถ้าจะปล่อยให้มีแต่อกุศลมากก็คงไม่ต่างกับสัตว์ดิรัจฉานซึ่งมีโลภะ มีโทสะ มีโมหะ แต่ถ้าผู้ใดเจริญกุศล นี่เป็นสิ่งที่ทำให้ต่างกัน เพราะว่าโอกาสของการเกิดเป็นมนุษย์ควรจะเป็นโอกาสได้เจริญกุศล แต่ถ้าเกิดในอบายภูมิไม่สามารถเจริญกุศลได้

นี่ก็เป็นวิริยภพที่แสดงให้เห็นว่า ควรเจริญกุศลทุกประการ เพราะว่าการเกิด การตายเป็นธรรมดาของชีวิต เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องตาย และทุกคนที่เกิดตาย ๆ ก็ต้องเป็นไปตามกรรม แล้วแต่ว่าในภพไหนชาติไหนจะเป็นผลของกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม

อย่างในชาตินี้ที่เกิดเป็นมนุษย์ เป็นผลของกุศลกรรม แต่ตอนที่จุติ คือ ตอนที่ตาย ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่ากรรมใดจะให้ผล

ทุกคนเคยเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานมาแล้วทั้งนั้น และทุกคนก็เคยเกิดในสวรรค์มาแล้วทั้งนั้น แต่ไม่รู้ว่าชาติไหนเป็นเปรต ชาติไหนเป็นสัตว์ในนรก ชาติไหนเป็นสัตว์ดิรัจฉานประเภทไหน แต่ถ้าคิดถึงสภาพของปรมาตมธรรมโดยไม่คิดถึงรูปร่าง อกุศลวิบากจิตไม่ว่าจะเกิดกับสัตว์ดิรัจฉาน เปรต สัตว์นรก อสุรกาย มนุษย์ หรือ เทวดา สภาพของอกุศลวิบากก็เป็นอกุศลวิบาก คือ จิตซึ่งเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่ไม่ดีทางตา เหมือนกันหมด

ถ้าไม่คำนึงถึงรูปร่าง อกุศลวิบากจิตก็คือขณะที่จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ว่าจะเป็นกำเนิดอะไรทั้งนั้น โสทวิญญานอกุศลวิบากก็ได้ยินเสียงที่ไม่ดี ฆานวิญญานอกุศลวิบากก็ได้กลิ่นที่ไม่ดี ชิวหาวิญญานอกุศลวิบากก็ลิ้มรสที่ไม่ดี ทุกขกายวิญญานอกุศลวิบากก็รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสที่ทำให้เกิดทุกข์เวทนา สัมผัสปัจจุบันอกุศลวิบากก็รับอารมณ์ต่อจากจักขุวิญญาณ หรือโสทวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน โดยรู้อารมณ์ที่ไม่ดี และสันตிரณอกุศลวิบากก็เกิดต่อจากสัมผัสปัจจุบันะ

นี่คืออกุศลวิบากจิต ๗ ดวง ไม่ว่าจะเป็นในภูมิไหน รูปร่างหน้าตาไม่ต้องคำนึงถึง ก็เป็นเพียงสภาพของจิตซึ่งเกิดขึ้นเป็นผลของอกุศลกรรม

ทุกคนจะเกิดเป็นดิรัจฉานอีกก็ได้ ไซ้ใหม่ ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรม ไม่ว่าใครทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โอรสของพระเจ้าแผ่นดิน สมณพราหมณ์ เจ้าอาวาส ก็สามารถเกิดในอบายภูมิเมื่อเป็นผลของอกุศลกรรม

เวลาที่ผู้เป็นที่รัก ที่เคารพนับถือ เช่น มารดาบิดา หรือว่าสามีภรรยา บุตรตายจากไป เป็นของธรรมดาที่ทุกคนย่อมเศร้าโศกเสียใจถึงผู้เป็นที่รัก ซึ่งผู้ที่จากไปนั้น อาจจะไปเกิดในกำเนิดหนึ่งกำเนิดใด ภพหนึ่งภพใด ภูมิหนึ่งภูมิใด เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งประเภทใด แม้เป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ได้

อรรถกถา ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก อัสสกะชาดก ข้อ ๒๖๓ - ๒๖๔
มีข้อความว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหารนั้น ทรงปรารภ
พระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นทุกข์มากเพราะคิดถึงผู้ที่เคยเป็นภรรยาก่อนบวช พระองค์จึงได้
ทรงโอวาทภิกษุนั้น โดยตรัสเล่าอดีตชาติของภิกษุรูปนั้นว่า

ในอดีตกาล ภิกษุรูปนั้นเป็นพระราชาพระนามว่า อัสสกะ ครองราชสมบัติอยู่
ในนครปาฏลิ แคว้นกาสิ ทรงมีอัครมเหสีพระนามว่า อุพพรี ซึ่งมีพระรูปโฉมงดงาม
น่าดู มีพระฉวีเหนือมนุษย์ แต่ยังไม่ถึงวรรณะทิพย์ เมื่อพระนางอุพพรีสิ้นพระชนม์
พระเจ้าอัสสกะทรงเป็นทุกข์โศกเศร้าถึงนัก รับสั่งให้เชิญพระศพของพระนางอุพพรีลงใน
รางแล้วใส่น้ำมันหล่อไว้ ยกไปตั้งไว้ใกล้พระแท่นไสยาสน์ ทรงอดพระกระยาหาร
กันแสงคร่ำครวญ พระราชมารดา พระราชบิดา หม่อมพระญาติ มิตรอำมาตย์
พราหมณ์ คหบดีเป็นต้น พวกกันทูลปลอบโยนเป็นต้นว่า อย่าทรงเศร้าโศกไปเลย
มหาราช สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง แต่ไม่สามารถทำให้พระองค์คลายความ
เศร้าโศกได้ พระองค์ทรงคร่ำครวญรำพันอยู่อย่างนั้นล่วงไป ๗ วัน

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ (คือ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้)
เป็นดาบส ในครั้งนั้นพระองค์เป็นดาบสสำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ อยู่ที่หิมพานต์
เมื่อเจริญอาโลกกสิณตรวจดูโลกด้วยทิพยจักขุ ก็เห็นพระราชาทรงเศร้าโศกอย่างยิ่ง
ก็คิดอนุเคราะห์ จึงได้เหาะไปในพระราชอุทยาน และนั่งในพระราชอุทยาน

มาณพคนหนึ่งไปที่พระราชอุทยานนั้น เห็นพระโพธิสัตว์ ก็ขอให้พระโพธิสัตว์
ช่วยพระราชาให้พ้นจากความทุกข์ด้วย

พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า เราไม่รู้จักพระราชา แต่ถ้าพระราชาเสด็จมาถาม
เรานี้แหละจะทูลบอกที่ที่พระมเหสีไปเกิด จะให้พระนางตรัสสนทนากับพระราชา
ทีเดียว

มาณพนั้นก็ได้อขอให้พระโพธิสัตว์นั่งรอ และได้ไปกราบทูลพระราชา เชิญเสด็จ
ไปที่พระราชอุทยานที่พระโพธิสัตว์ผู้มีจักขุทิพย์รออยู่

พระราชาทรงดีพระทัยที่จะได้ทรงเห็นพระนางอุพพรี จึงได้เสด็จไปที่

พระราชอุทยาน ไหว้พระโพธิสัตว์แล้วประทับนั่ง ณ ส่วนหนึ่งถามว่า
ได้ยินว่าท่านรู้ที่เกิดของพระนางอุพพรีจริงหรือ
พระโพธิสัตว์ทูลว่า จริง
พระราชตราตรัสถามว่า เกิดที่ไหน
พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่ महाराज พระนางทรงมัวเมาในรูป อาศัยความเมา
ไม่ทรงทำกรรมดี จึงไปเกิดในกำเนิดหนอนโคมัยโค
พระราชตราตรัสว่า ข้าพเจ้าไม่เชื่อ
พระโพธิสัตว์ทูลว่า ถ้าเช่นนั้นอาตมาจะแสดงพระนางแก่พระองค์ แล้วให้พูด
พระโพธิสัตว์ได้ทำให้หนอนสองตัวออกจากก้อนโคมัยด้วยอำนาจของตน
โดยอธิษฐานว่า ขอให้หนอนสองตัวจงข้าแรกก้อนโคมัยออกมาเบื้องพระพักตร์
พระราช หนอนสองตัวก็ออกมาตามนั้น
พระโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงหนอนที่เคยเป็นพระนางอุพพรี จึงทูลว่า
ข้าแต่ महाराज พระเทวีอุพพรีนี้จากพระองค์ไปแล้ว เดินตามหลังหนอนโคมัย
มา ขอพระองค์จงทอดพระเนตรเถิด
พระราชตราตรัสว่า
พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าสัตว์ที่เกิดในกำเนิดหนอนโคมัยเป็นพระนาง
อุพพรี
พระโพธิสัตว์ทูลว่า
มหาบพิตร อาตมาภาพจะให้หนอนนั้นพูด
พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้หนอนพูดด้วยอำนาจของตน จึงเรียกว่า เนะนาง
อุพพรี
นางหนอนพูดว่า อะไรเจ้าคะ
พระโพธิสัตว์ถามว่า ในอรรถภาพที่ล่วงแล้วท่านเป็นอะไร
นางหนอนตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นมเหสีของพระเจ้าอัสสกะ ชื่ออุพพรีเจ้าคะ
พระโพธิสัตว์ถามว่า ก็เดี๋ยวนี้พระราชอัสสกะยังเป็นที่รักของเจ้า หรือว่า
หนอนโคมัยเป็นที่รักของเจ้า

นางพนอนตอบว่า

ท่านเจ้าข้า พระราชาเป็นพระสวามีของข้าพเจ้าในชาติก่อน ครั้งนั้นข้าพเจ้า
เที่ยวชื่นชมรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะกับพระราชานั้นในอุทยานนี้ แต่เดี๋ยวนี้
ตั้งแต่ข้าพเจ้าไปต่างภพกันแล้ว พระราชาอัสดกะจะเป็นอะไรกับข้าพเจ้าเล่า

แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในท่ามกลางบริษัทว่า

ประเทศนี้ เราผู้มีความจงรัก ได้เที่ยวเล่นอยู่กับพระเจ้าอัสดกะผู้เป็นพระสวามี
ที่รัก ความสุขและความทุกข์เก่าถูกความสุขและความทุกข์ใหม่ปกปิดไว้ เพราะฉะนั้น
พนอนจึงเป็นที่รักของเรายิ่งกว่าพระเจ้าอัสดกะอีก

พระเจ้าอัสดกะได้สดับดังนั้นแล้ว ทรงแค้นพระทัย รับสั่งให้ย้ายพระศพ
พระนางอุพพรีออกไป ทรงสรงสนานพระเคียร แล้วให้พระโพธิสัตว์ เสด็จเข้า
พระนคร ทรงอภิเษกสตรีอื่นเป็นอัครมเหสี ทรงครองราชย์สมบัติโดยธรรม

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ถวายโอวาทพระราชาให้ทรงหายโศกแล้ว ก็ได้กลับไปยังป่า
หิมพานต์

พระผู้มีพระภาคทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสังฆธรรม ทรง
ประชุมชาดก เมื่อจบสังฆธรรม ภิกษุผู้เป็นทุกข์เพราะคิดถึงผู้ที่เคยเป็นภรรยาได้บรรลु
โสดาปัตติผล ภิกษุผู้เป็นทุกข์เพราะคิดถึงภรรยานั้นเป็นพระเจ้าอัสดกะในครั้งนั้น
พระนางอุพพรีและพนอนในครั้งนั้นได้เป็นผู้ที่เป็นภรรยา(ของภิกษุนั้น)ในครั้ง
นี้ มาณพได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นดาบสในครั้งนั้น คือ
พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้

